

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Гвоздь Оксана Миколаївна

УДК 338.439.02:005(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**Державне регулювання розвитку органічного сільськогосподарського
виробництва в Україні**

Спеціальність: 073 - Менеджмент

Галузь знань: 07 - Управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового
ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. М. Гвоздь

Науковий керівник: Горинь Марта Орестівна, канд. екон. наук, доцент

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Гвоздь О. М. Державне регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 «Менеджмент» (галузь знань 07 «Управління та адміністрування»). – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львів, 2021.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню та удосконаленню теоретичних основ та розробленню практичних рекомендацій щодо державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні.

У першому (теоретичному) розділі дисертації узагальнено теоретичні основи державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. Запропоновано основні підходи до визначення органічного виробництва та виокремлено органічне виробництво серед інших подібних понять. Завдяки дослідженню різних підходів до визначення поняття органічного сільськогосподарського виробництва та виробництва як економічної категорії запропоновано власне трактування цих дефініцій. Зокрема, органічне сільськогосподарське виробництво розглянуто як багатофункціональну агроекономічну модель, у якій не використовують генетично модифіковану продукцію та синтетичні хімічні добрива; органічне сільськогосподарське виробництво має на меті забезпечення людства якісною продукцією харчування, бережливе ставлення до навколишнього середовища із дотриманням законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. А виробництво розглянуто як процес діяльності людини або групи людей, який передбачає залучення ресурсів, сировини та благ природи; має на меті створення продукції для забезпечення потреб та матеріалізації певних ідей у конкретному об'єкті та включає

реалізацію продукції. Розглянуто основні етапи розвитку органічного сільськогосподарського виробництва у світі і їхні головні характеристики. Виокремлено види органічного виробництва та проаналізовано доцільність переходу з традиційного (інтенсивного) виробництва до органічного, на основі чого обґрунтовано головні вигоди органічного землеробства та запропоновано виокремлення переваг здоров'я як окремої підгрупи соціальних переваг. Окреслено головні характеристики органічного виробництва для поглиблення розуміння відмінностей між органічним та традиційним виробництвом. Обґрунтовано основні та деталізовані принципи, на яких має базуватись органічне сільське господарство. Ідентифіковано ризики, які постають перед сільгоспвиробниками за переходу на органічне виробництво. Завдяки аналізу законодавчої бази України систематизовано органічне законодавство, яке слугує правовою базою для здійснення державного регулювання у сфері органічного виробництва.

У дисертаційній роботі проаналізовано принципи державного регулювання у сфері органічного виробництва та за результатами цього аналізу обґрунтовано їхню необхідність. Визначено суб'єкти та об'єкти на ринку органічного сільськогосподарського виробництва, а також окреслено їхні головні права та обов'язки в цій сфері. Автором удосконалено концептуальну модель організаційно-економічного механізму державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва як сукупність відповідного забезпечення, а саме - комплексу правового, нормативного, економічного, адміністративного та інституційного забезпечення та передумов, які утворюють організаційно-економічний механізм: загальні економічні закони розвитку суспільства, рівень розвитку науки і техніки, принципи державного регулювання, нормативно-правові та інші юридичні аспекти, історичні, політичні та економічні категорії рівня розвитку, механізм пізнання дії та використання економічних законів.

Досліджено ключові аспекти державної підтримки органічного сільськогосподарського виробника та на основі дослідження запропоновано системну комплексну модель державної підтримки розвитку органічного

виробництва. Окреслено теоретичні базиси наукової та дорадчої підтримки й запропоновано підготовку кваліфікованих фахівців за напрямом «Органічне сільськогосподарське виробництво» в ЗВО, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців галузі, фінансування наукових досліджень та практичних розробок щодо зазначеної теми, зважаючи на можливі результати їхнього практичного значення у майбутньому. Все це дало змогу встановити необхідність у запровадженні інструментів стимулювання органічного виробництва з огляду на існуючу державну підтримку. Всі інструменти стимулювання органічного виробництва систематизовано у 4 групи (дотаційні, інфраструктурні, інформаційні, правові) та доведено необхідність їхнього впровадження комплексно.

Обґрунтовано необхідність розроблення спеціальних умов та пільг оподаткування у сфері органічного виробництва. Запропоновано підхід щодо оподаткування органічного виробника, який передбачає введення податкових канікул в перехідний період, а на подальших етапах - зниження відсотку оподаткування, що даватиме змогу органічним виробникам пройти конвертаційний період. Обґрунтовано використання цінових надбавок на органічну продукцію. На основі цього запропоновано методика ціноутворення, яка передбачає розрахунок ціни органічної продукції як суми еквівалентної ціни продукції традиційного сільського господарства та спеціальної надбавки, яка враховуватиме відмінності у врожайності за обох технологій, загальну продуктивність сівозміни, ризик знищення врожаю та втрати під час зберігання. Визначено необхідність розвитку сільських територій, створення лабораторій та центрів оцінки якості, проведення маркетингових досліджень та активізації різних господарських агроформувань для комплексного впливу на інфраструктурний розвиток органічного виробництва. Акцентовано увагу на важливості громадських організацій та проектах (у тім числі міжнародних), проаналізовано міжнародні проекти, які діють в Україні та спрямовані на розвиток виробництва органічної продукції.

В аналітичному розділі дисертації проаналізовано та оцінено розвиток органічного виробництва та стан ринку органічної продукції України. На основі дослідження з'ясовано, що в Україні спостерігається позитивна динаміка основних показників розвитку: площ органічних сільськогосподарських земель, частки органічних сільськогосподарських земель у загальній площі земель сільськогосподарського призначення, кількості органічних виробників тощо. Під час досліджень доведено, що Україна є експортно орієнтованою державою. Для окреслення місця України на світовому ринку органічної продукції, розраховано частку вартості органічного ринку України.

Здійснено порівняльну характеристику цін на продукцію органічного сільськогосподарського виробництва та продукцію традиційного сільськогосподарського виробництва з метою визначення ключових чинників, які впливають на формування ціни. Під час дослідження також встановлено базові групи товарів, на які відмінності в ціні є суттєвими та незначними.

Виявлено потребу в залученні інвестицій у розвиток органічного виробництва, запропоновано можливі джерела фінансування, серед яких: власні кошти підприємства, екологічні фонди, кредити банків, безоплатні гранти, кошти з бюджетів усіх рівнів, інвестиції зарубіжних країн. Зважаючи на досвід Німеччини, запропоновано додатково вирізняти призові фонди для виробників органічної продукції на просування методу органічного виробництва як окрему частину коштів бюджетів усіх рівнів.

З метою виявлення недоліків у структурі державної підтримки органічного виробника в Україні проаналізовано основні види підтримки на національному та регіональному рівнях, окреслено базові положення регіональних програм підтримки органічного виробника та області, де її надано. На основі дослідження інфраструктури органічного ринку запропоновано сюди зараховувати маркетингову складову, яка передбачає точки збуту органічної продукції, та виявлено недосконалість системи сертифікації та стандартизації органічного виробництва як одну з проблем розвитку. Наголошено на необхідності контролю в системі сертифікації та стандартизації у сфері

органічного сільськогосподарського виробництва. Окреслено сучасні проблеми розвитку органічного виробництва в Україні за результатами виконаних досліджень.

З урахуванням територіально-просторових особливостей України запропоновано поділ України на кластери органічного сільськогосподарського виробництва з метою подальшого аналізу еколого-економічної ефективності державної підтримки органічного виробництва. Встановлено основні мотиви, принципи утворення кластерів, а також економічні ефекти, яких досягають від таких об'єднань. На основі здійсненого кластерного аналізу за основними та інтегральними показниками розраховано агрегований показник рівня ефективності функціонування та розвитку кластеру органічного виробництва, завдяки якому вдасться визначити найперспективніші кластери та ті, які потребують найбільшої державної підтримки.

У рекомендаційній частині розвідки здійснено дослідження державного регулювання розвитку органічного виробництва у найбільших торговельних партнерів України – ЄС, США та Канади; завдяки дослідженню з'ясовано, що цілком реально можна досягти такого розвитку без залучення великих інвестицій у цю сферу, узгоджуючи діяльність трьох головних компонентів: економічної політики, дієвої нормативно-правової бази та чіткої екологічної стратегії розвитку.

У результаті здійснених експертних досліджень визначено основні сильні та слабкі сторони, можливості та загрози державного регулювання розвитку органічного виробництва з метою проведення SWOT-аналізу та встановлення реальних можливостей розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. Окреслено ймовірні загрози розвитку органічного виробництва: зниження рівня попиту через інфляцію; наявність альтернативного, дещо ефективнішого, інтенсивнішого виробництва; недостатньо сформоване інституційне середовище; незавершеність земельної реформи; низька довіра споживачів до органічної продукції через неправдиві маркування; погіршення співвідношення попиту та пропозиції органіки внаслідок світової продовольчої

кризи. Завдяки отриманим результатам виконано комплексну оцінку можливостей, які відкриваються з огляду на сильні сторони сфери органічного виробництва та ймовірні загрози, які можуть ускладнити слабкі сторони зазначеної сфери. Обґрунтовано системний підхід до вирішення цих проблем з урахуванням усіх окремих елементів та визначено три найпріоритетніші скомбіновані стани можливостей зовнішнього середовища та сильних сторін на основі здійснення SWOT-аналізу, які здатні суттєво вплинути на розвиток органічного виробництва.

У дисертаційній роботі сформульовано науковий погляд на необхідність системного підходу щодо формування стратегії оптимізації державного регулювання розвитку органічного сільського господарства в Україні. Виокремлено фактичні ресурси органічного виробництва в Україні для формування стратегії оптимізації державного регулювання розвитку органічного сільського господарства. Відповідно, сформульовано рекомендований комплекс дій у межах стратегії оптимізації державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. Визначено стратегію управління розвитку органічного виробництва, окреслено її структурно-логічну модель. У межах стратегічного управління запропоновано розглядати державно-приватне партнерство як засіб реалізації стратегії управління. Виокремлено його головні характеристики, а також запропоновано розглядати реалізацію стратегії у розрізі трьох рівнів управління: макрорівня (держава), мезорівня (регіон), мікрорівня (рівень органічних виробників).

Ключові слова: державне регулювання, органічне сільськогосподарське виробництво, організаційно-економічний механізм, пільгове оподаткування, стимулювання розвитку, стратегія оптимізації.

ABSTRACT

Hvozď O. M. State regulation of the development of organic agricultural production in Ukraine. – Qualification Research Paper (Manuscript).

Thesis for a Ph. D. Degree in Economics, specialty 073 «Management» – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2021.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 073 «Management». - Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2021.

The dissertation is devoted to substantiation and improvement of theoretical bases and development of practical recommendations on state regulation of development of organic agricultural production in Ukraine.

The first (theoretical) section of the dissertation summarizes the theoretical foundations of state regulation of the development of organic agricultural production. The main approaches to the definition of organic production are proposed and organic production is singled out among other similar concepts. Due to the study of different approaches to the definition of the concept of organic agricultural production and production as an economic category, our own interpretation of these definitions is proposed. In particular, organic agricultural production is considered as a multifunctional agro-economic model, which does not use genetically modified products and synthetic chemical fertilizers; Organic agricultural production aims to provide humanity with quality food products, respect for the environment in compliance with legislation in the field of organic production, circulation and labeling of organic products. And production is considered as a process of human activity or group of people, which involves the involvement of resources, raw materials and benefits of nature; aims to create products to meet the needs and materialization of certain ideas in a particular object and includes the sale of products. The main stages of development of organic agricultural production in the world and their main characteristics are considered. The types of organic production are singled out and the expediency of the transition from traditional (intensive) to organic

production is analyzed, on the basis of which the main benefits of organic farming are substantiated and the advantages of health benefits as a separate subgroup of social benefits are proposed. The main characteristics of organic production are outlined to deepen the understanding of the differences between organic and traditional production. The basic and detailed principles on which organic agriculture should be based are substantiated. The risks facing farmers during the transition to organic production have been identified. Due to the analysis of the legislative base of Ukraine, organic legislation is systematized, which serves as a legal basis for the implementation of state regulation in the field of organic production.

The dissertation analyzes the principles of state regulation in the field of organic production and based on the results of this analysis substantiates their necessity. The subjects and objects in the market of organic agricultural production are defined, and also their main rights and duties in this sphere are outlined. The author improves the conceptual model of organizational and economic mechanism of state regulation of organic agricultural production as a set of appropriate support, namely - a set of legal, regulatory, economic, administrative and institutional support and prerequisites that form the organizational and economic mechanism: general economic laws of society, level of development science and technology, principles of state regulation, legal and other legal aspects, historical, political and economic categories of the level of development, the mechanism of knowledge of the action and use of economic laws.

The key aspects of the state support of the organic agricultural producer are investigated and on the basis of the research the system complex model of the state support of development of organic production is offered. Theoretical bases of scientific and advisory support are outlined and the training of qualified specialists in the field of «Organic Agricultural Production» in the Free Economic Zone, retraining and advanced training of specialists in the field, funding of research and development on this topic, given the possible results of their practical significance in the future. All this made it possible to establish the need for the introduction of instruments to stimulate organic production, given the existing state support. All instruments for

stimulating organic production are systematized into 4 groups (subsidy, infrastructure, information, legal) and the need for their comprehensive implementation is proved.

The necessity of developing special conditions and tax benefits in the field of organic production is substantiated. An approach to the taxation of an organic producer is proposed, which provides for the introduction of tax holidays in the transition period, and in the subsequent stages - a reduction in the tax rate, which will allow organic producers to go through the conversion period. The use of price surcharges on organic products is substantiated. Based on this, a pricing method is proposed, which provides for the calculation of the price of organic products as the sum of the equivalent price of traditional agricultural products and a special surcharge that takes into account differences in yields for both technologies, overall crop rotation productivity, risk of crop destruction and storage losses. The necessity of development of rural territories, creation of laboratories and centers of quality assessment, carrying out of marketing researches and activization of various economic agroformations for complex influence on infrastructural development of organic production is defined. Emphasis is placed on the importance of public organizations and projects (including international ones), international projects operating in Ukraine and aimed at the development of organic production are analyzed.

The analytical section of the dissertation analyzes and evaluates the development of organic production and the state of the market of organic products in Ukraine. Based on the study, it was found that in Ukraine there is a positive dynamics of the main indicators of development: the area of organic agricultural land, the share of organic agricultural land in the total area of agricultural land, the number of organic producers and more. Research has shown that Ukraine is an export-oriented country. To outline the place of Ukraine in the world market of organic products, the share of the value of the organic market of Ukraine is calculated.

A comparative characterization of prices for products of organic agricultural production and products of traditional agricultural production in order to determine

the key factors influencing price formation. The study also identified the basic groups of goods for which differences in price are significant and insignificant.

The need to attract investment in the development of organic production was identified, possible sources of financing were proposed, including: own funds of the enterprise, environmental funds, bank loans, free grants, funds from budgets of all levels, investments of foreign countries. Taking into account the experience of Germany, it is proposed to additionally allocate prize funds for producers of organic products to promote the method of organic production as a separate part of the budgets of all levels.

In order to identify shortcomings in the structure of state support for organic producers in Ukraine, the main types of support at the national and regional levels are analyzed, the basic provisions of regional support programs for organic producers and the region where it is provided are outlined. Based on the study of the infrastructure of the organic market, it is proposed to include here the marketing component, which provides points of sale of organic products, and identified the imperfection of the system of certification and standardization of organic production as one of the development problems. The need for control in the system of certification and standardization in the field of organic agricultural production is emphasized. The modern problems of development of organic production in Ukraine according to the results of the performed researches are outlined.

Taking into account the territorial and spatial features of Ukraine, the division of Ukraine into clusters of organic agricultural production is proposed in order to further analyze the ecological and economic efficiency of state support for organic production. The main motives, principles of cluster formation, as well as the economic effects achieved by such associations are established. Based on the cluster analysis of the main and integrated indicators, an aggregate indicator of the level of efficiency of functioning and development of the organic production cluster is calculated, thanks to which it will be possible to identify the most promising clusters and those that need the most state support.

In the recommendatory part of the investigation, a study of state regulation of the development of organic production in Ukraine's largest trading partners - the EU, USA and Canada; The study found that it is quite possible to achieve such development without attracting large investments in this area, coordinating the activities of the three main components: economic policy, an effective regulatory framework and a clear environmental development strategy.

As a result of the expert research, the main strengths and weaknesses, opportunities and threats of state regulation of the development of organic production in order to conduct a SWOT-analysis and establish real opportunities for the development of organic agricultural production. The probable threats to the development of organic production are outlined: decrease in the level of demand due to inflation; availability of alternative, somewhat more efficient, more intensive production; insufficiently formed institutional environment; incomplete land reform; low consumer confidence in organic products due to false labels; deterioration of the ratio of supply and demand of organic matter due to the global food crisis. Thanks to the obtained results, a comprehensive assessment of the opportunities that open up in view of the strengths of the field of organic production and the likely threats that may complicate the weaknesses of this area. A systematic approach to solving these problems taking into account all the individual elements is substantiated and the three highest priority combined states of the environment and strengths are identified on the basis of SWOT-analysis, which can significantly affect the development of organic production.

The dissertation formulates a scientific view on the need for a systematic approach to the formation of a strategy for optimizing state regulation of the development of organic agriculture in Ukraine. The actual resources of organic production in Ukraine for the formation of a strategy for optimizing the state regulation of the development of organic agriculture are identified. Accordingly, the recommended set of actions within the strategy of optimization of state regulation of the development of organic agricultural production is formulated. The strategy of management of development of organic production is defined, its structural and

logical model is outlined. Within the framework of strategic management, it is proposed to consider public-private partnership as a means of implementing the management strategy. Its main characteristics are singled out, and it is also proposed to consider the implementation of the strategy in terms of three levels of government: macro level (state), meso level (region), micro level (level of organic producers).

Keywords: state regulation, organic agricultural production, organizational and economic mechanism, preferential taxation, stimulation of development, optimization strategy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1.1. В іноземних наукових періодичних виданнях та наукових фахових виданнях України, що належать до міжнародних наукометричних баз:

1. Гвоздь О. М. До проблеми державного регулювання органічного аграрного ринку України. *Європейський журнал економіки та менеджменту*. 2019. Том 5, Вип. 2. С. 90–96. (**Index Copernicus**). [0,432 друк. арк.].

1.2. У наукових фахових виданнях України:

2. Гвоздь О. М., Горинь М. О. До проблеми ціноутворення на ринку агропромислової продукції в Україні. *Формування ринкової економіки України: збірник наукових праць Львівського національного університету імені Івана Франка*. 2016. Вип. 36. С. 3–7. [Особистий внесок автора: здійснено аналіз і оцінку основних принципів ціноутворення на ринку агропромислової продукції, виявлено тенденції зміни основних параметрів ринку, ідентифіковано проблеми формування ціни та їх основні способи поліпшення, 0,512/0,206 друк. арк.].

3. Гвоздь О. М. Органічне сільськогосподарське виробництво: сутність та основні проблеми. *Вісник Львівського університету: Серія економічна*. 2018. Вип. 55. С. 20–27. [0,583 друк. арк.].

4. Hvozdz O. M., Goryn M. O. State regulation of organic farming in Canada and Ukraine: an overview of key indicators and comparative analysis of both countries.

Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління». 2020. Вип. 4 (2). С. 125–132. [Особистий внесок автора: ідентифіковано особливості органічного сільськогосподарського виробництва, виокремлено і доповнено основні етапи розвитку органічного виробництва, проведено компаративний аналіз державного регулювання органіки в Канаді та Україні, 0,508/0,291 друк. арк.]

5. Гвоздь О. М. Особливості ціноутворення на органічну продукцію та державної підтримки органічного виробника в ринкових умовах України. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/254> [0,367 друк. арк.]

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Гвоздь О. М. До проблеми теоретичного аналізу ціноутворення на ринку агропромислової продукції. *Сучасний менеджмент: витоки, реалії та перспективи розвитку* : матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Дубляни, 4 березня 2017 р.). 2017. С. 16–19. [0,171 друк. арк.]

7. Гвоздь О. М. Теоретичні засади стратегічного планування на підприємствах АПК. *Актуальні проблеми функціонування господарської системи України* : збірник матеріалів доповідей учасників XXIV Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Львів, 19–20 травня 2017 р.). 2017. С. 34–35. [0,133 друк. арк.]

8. Гвоздь О. М. Органічне сільськогосподарське виробництво: сутність та основні проблеми. *Управління інноваційними процесами в економічній системі України*: збірник матеріалів доповідей учасників III Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Львів, 22–23 грудня 2017 р.). 2017. С. 11–13. [0,163 друк. арк.]

9. Гвоздь О. М. Європейський досвід правового регулювання органічного виробництва. *Теорія та практика менеджменту безпеки* : матеріали

Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 14 травня 2019 р.). 2019. С. 9–10. [0,171 друк. арк.].

10. Гвоздь О. М. Порівняльний аналіз державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва Канади та України. *Актуальні проблеми функціонування господарської системи України* : збірник матеріалів доповідей учасників XXVII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Львів, 20 листопада 2020 р.). 2020. С. 72–74. [0,169 друк. арк.].

11. Гвоздь О. М. Формування стратегії державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку економіки України: погляд молоді* : матеріали XXIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Черкаси, 6–7 квітня 2021 р.). 2021. С. 58–62. [0,159 друк. арк.].

12. Hvozď O. M. Strategy formation of organic agricultural production's state regulation in Ukraine. *Сучасні економічні аспекти розвитку держав, регіонів та суб'єктів господарювання* : матеріали спеціалізованої наукової конференції (м. Полтава, 23 квітня 2021 р.). 2021. С. 61–64. [0,161 друк. арк.].

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА.....	
1.1. Сутність органічного сільськогосподарського виробництва.....	29
1.2. Концептуалізація засад державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в умовах ринкової економіки.....	45
1.3. Структуризація організаційно-економічного механізму регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні.....	60
Висновки до розділу 1.....	78
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	
2.1. Особливості сучасного стану та тенденцій розвитку органічного сільськогосподарського виробництва.....	82
2.2. Аналіз та оцінка державної підтримки та стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва.....	94
2.3. Оцінка еколого-економічної ефективності заходів державної підтримки органічного виробництва за умови кластеризації.....	107
Висновки до розділу 2.....	120
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ ПРІОРИТЕТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ	
3.1. Адаптація зарубіжного досвіду державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні.....	122

3.2. Стратегічні інструменти розвитку державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва.....	141
3.3. Формування державної стратегії регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва.....	154
Висновки до розділу 3.....	162
ВИСНОВКИ.....	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	170
ДОДАТКИ.....	189

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- CAP – Стратегія Спільної аграрної політики ЄС (Common Agricultural Policy)
- FiBL – Дослідний інститут органічного сільського господарства
- IFOAM – Міжнародна Федерація органічного сільськогосподарського руху
- LISA – маловитратне стале землеробство (Low Input Sustainable Agriculture)
- NOP – Національна органічна програма США (National Organic Program)
- USAID – Американська агенція інтернаціонального розвитку (United States Agency International Development)
- WTO – Світова організація торгівлі (World Trade Organization)
- АПК – агропромисловий комплекс
- ВВП – Валовий внутрішній продукт
- ЗУ – Закон України
- КМУ – Кабінет міністрів України
- НААН – Національна академія аграрних наук України
- ННЦ – навчально-науковий центр
- ТзОВ – Товариство з обмеженою відповідальністю
- УААН – Українська академія аграрних наук

ВСТУП

Актуальність теми. У відповідь на активізацію процесів забруднення навколишнього середовища, урбанізацію та збіднення ґрунтів на елементи мінерального живлення та органічні речовини значних змін зазнає сучасний світовий ринок сільськогосподарської продукції та продовольства. З підвищенням свідомості населення щодо корисності продукції та її впливу на нормальне забезпечення життєдіяльності, розвитку технологій та інноваційних процесів у виробництві результатом виникає органічне сільськогосподарське виробництво, яке унаслідок своєї діяльності забезпечує споживача органічною, екологічною продукцією.

Аграрний сектор України має вагомий потенціал для розширення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва, проте на сьогодні ця сфера в Україні перебуває на початкових етапах формування та становлення. Однією з найважливіших причин такої ситуації розвитку, поруч з недостатньо сформованою інфраструктурою, недосконалою правовою базою, низьким рівнем попиту на органічну продукцію, є нерозвинене державне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва. Ключовими дійовими особами на ринку органічної продукції вважаємо не тільки його учасників – органічних товаровиробників. Важлива роль у розвитку органічного сільського господарства належить саме державі. Заходи для стимулювання попиту та пропозиції та підтримки національного виробника можуть передбачати субсидії на виробництво, переробку, інвестиції або заходи із контролю, а також діяльність з просування експорту органічних продуктів, популяризацію серед споживачів і виробників. Отже, проблема ефективності державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва є актуальним науковим і практичним завданням.

Наукова і прикладна проблематика державного регулювання органічного сільського господарства постійно перебувала в полі зору багатьох зарубіжних і вітчизняних учених. Важливу роль у формуванні теоретичних концепцій

органічного сільського виробництва відіграли наукові праці М. Окади, Ж. Родейла, Х. Віллера, Дж. Лерноуда, Л. Кільхера, І. Урбана, М. Гжибовської, М. Грунда, Х. Вільера, Є. Ковальова, А. Лічмана, Г. Нідера, Р. Штайнера та інших вчених.

Проблема формування вітчизняного ринку органічної продукції розглядалась у роботах В. Артиша, О. Шкуратова, Н. Берлач, А. Дуба, Т. Дударя, В. Грановської, О. Кундицького, О. Сенишин, М. Виклюк, Є. Милованова, Т. Чайки, Б. Язлюка, І. Яціва, В. Голяна та інших. Визнаючи внесок науковців та практиків у розробку питань державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва та формування ринку органічної продукції, наголосимо, що низка проблем недостатньо досліджені і потребують подальшого опрацювання. Саме це зумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до напряму науково-дослідної роботи кафедри менеджменту економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка в межах держбюджетної теми «Управління конкурентоспроможністю агропродовольчої продукції в господарській системі України», у якій запропоновано стратегію управління розвитком органічного сільськогосподарського виробництва, на основі окреслення її структурно-логічної моделі (номер державної реєстрації 0120U101814).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є обґрунтування теоретичних основ державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва та розроблення практичних рекомендацій щодо його удосконалення та реалізації.

Реалізація зазначеної мети зумовила необхідність виконання таких основних завдань:

- з'ясувати соціально-економічну сутність поняття органічного сільськогосподарського виробництва;
- здійснити аналіз доцільності переходу від традиційного до

органічного виробництва та окреслення органічного виробництва виокремити основні переваги останнього;

- розглянути організаційно-економічний механізм регулювання розвитку органічного виробництва в Україні та обґрунтувати системну концепцію його аналізу;

- охарактеризувати основні інструменти стимулювання органічного виробництва;

- проаналізувати та оцінити особливості сучасного стану органічного сільськогосподарського виробництва;

- систематизувати особливості державного регулювання розвитку органічного сільського господарства та ідентифікувати існуючі проблеми галузі;

- дослідити еколого-економічну ефективність заходів державної підтримки та розвитку органічного сільськогосподарського виробництва та визначити найперспективніші регіони розвитку за умови кластеризації України;

- розглянути зарубіжний досвід державного регулювання розвитку органічного виробництва та розробити стратегію оптимізації для України;

- запропонувати заходи щодо розвитку органічного сільськогосподарського виробництва з урахуванням можливостей та загроз зовнішнього середовища.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методичних і практичних аспектів формування та реалізації державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічна база дисертаційної роботи налічує фундаментальні положення сучасної економічної науки, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених у межах проблеми дослідження.

У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Для визначення сутності та змісту поняття «органічне виробництво» застосовано *абстрактно-логічний метод*. Під час оцінки ризиків

переходу від традиційного до органічного виробництва застосовано *групування* як метод наукового дослідження. Для узагальнення основних етапів розвитку органічної продукції використано *історичний метод*. *Графічні методи* дослідження застосовано для отримання глибокого розуміння об'єкта дослідження, виокремлення його структурних елементів та встановлення взаємозв'язків між ними. За допомогою статистично-математичного методу (зокрема, *порівняння*) здійснено аналіз та оцінку стану ринку органічної продукції України та тенденцій розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. Використано *кластерний аналіз* для виявлення найвищого показника потенційної здатності ефективного функціонування кластера органічного сільськогосподарського виробництва. За допомогою *соціального опитування* досліджено сильні та слабкі сторони органічного виробництва в Україні, завдяки чому здійснено оцінку органічного сектору України та запропоновано перспективну стратегію розвитку за допомогою SWOT-аналізу. Для проведення розрахунків використано програму Excel (пакет Office 365).

Інформаційною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва, діюча нормативно-правова база України, міжнародні нормативно-правові документи, офіційні програмні документи органів виконавчої влади України та місцевого самоврядування та офіційні матеріали FiBL. Також під час дослідження використано матеріали Міністерства аграрної політики і продовольства України, Державної служби статистики України, головного управління статистики у Львівській області, дослідження вітчизняних та закордонних вчених, особисті результати досліджень і інформацію з інтернет-мережі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у системному вирішенні важливої наукової проблеми щодо формування та удосконалення державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва. Основні положення та результати дослідження, які винесено на захист і характеризують наукову новизну та особистий внесок автора,

полягають у наступному:

удосконалено:

– стратегію оптимізації державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні на основі системного підходу, яка, на відміну від існуючих, налічує комплекс взаємопов'язаних дій в інноваційно-інституційній площині, передбачає удосконалення нормативно-правового поля, впровадженні заходів у науково-освітній площині, покращення торговельно-збутових операцій, оптимізацію функцій контролю для формування ефективного державного регулювання розвитку органічного виробництва та системної державної політики в цій сфері, що дало змогу покращити цілісний підхід до удосконалення та розвитку органічного сільськогосподарського виробництва;

– понятійно-категоріальний апарат дослідження процесу державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва через введення в науковий обіг модернізованих та конкретизованих термінів, зокрема поняття «органічна продукція», що, на відміну від натуральної та еко-продукції, на кожному етапі виробництва перебуває під контролем акредитованого органу сертифікації і має відповідне маркування; доповнено поняття «державне регулювання у сфері органічного сільськогосподарського виробництва», що, на відміну від усталених, розглядає його як багатокomпонентну систему заходів, яка має на меті виконувати такі функції: відповідати за оптимізацію нормативно-правового забезпечення у досліджуваній сфері та визначення у ній державного контролю, стимулювати та підтримувати розвиток органічного сільськогосподарського виробництва та внутрішнього ринку органічної продукції шляхом розробки відповідної державної політики розвитку, що сприятиме еволюції категоріального апарату з досліджуваної проблематики;

– науково-методичний підхід до розкриття сутності організаційно-економічного механізму, що, на відміну від існуючих, розглядає його як систему певних передумов (загальних економічних законів розвитку суспільства; рівня розвитку науки і техніки; принципів державного

регулювання; нормативно-правових та інших юридичних аспектів; історичних політичних та економічних рівнів розвитку; механізму пізнання дії та використання економічних законів) формування та функціонування і дає змогу сформувати умови закономірного розвитку органічного сільськогосподарського виробництва;

– класифікацію переваг органічного сільськогосподарського виробництва, яка, на відміну від існуючих, вирізняє перевагу здоров'я як окрему підгрупу соціальних переваг, що дає змогу акцентувати увагу на потребі у відсутності пестицидів, гербіцидів, фунгіцидів, залишків хімічних синтетичних добрив у кінцевому продукті органічного виробництва, відсутності ГМО та їхніх похідних, необхідності високого вмісту вітамінів та мінералів, вираженого природнього аромату та смаку в продукції органічного сільськогосподарського виробництва;

– методологію ціноутворення на органічну продукцію, яка, на відміну від існуючих, визначає надбавку за органічність продукції як добуток коефіцієнтів урожайності за традиційної технології виробництва та органічної, загальної продуктивності сівозміни, ризику знищення врожаю та втрати під час зберігання і дає змогу формувати ціну на органічну сільськогосподарську продукцію, враховуючи її основні відмінності;

набули подальшого розвитку:

– науково-прикладні засади формування програм розвитку сфери органічного виробництва, оновлення вимог до програм підтримки, що, на відміну від усталених, наголошує на визначенні спільних рис державних і регіональних програм підтримки та дає змогу сформувати необхідність запровадження статистичної діяльності як однієї з умов розроблення програм розвитку;

– методичні засади оцінки рівня ефективності діяльності кластерів органічного сільськогосподарського виробництва, який, на відміну від існуючих, враховує показники розвитку регіону (стан сільськогосподарського виробництва, соціально-економічний потенціал, екологічний стан, інституційна

готовність, стан розвитку органічного сільськогосподарського виробництва) та дає змогу оцінити еколого-економічну ефективність заходів державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва;

– інструментарій державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, який, на відміну від існуючих, виведений на основі отриманих завдяки SWOT-аналізу скомбінованих станів можливостей зовнішнього середовища та сильних сторін, а саме: розширення масштабів органічного виробництва та відкриття нових ніш органічної продукції як метод впливу на збільшення обсягів експорту сертифікованої органічної продукції; підтримка органічного виробника з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку; збільшення рівня попиту на внутрішньому ринку органічної продукції, що дає змогу для пришвидшити динаміку розвитку органічного сектору;

– рекомендації щодо формування перспективних напрямів розвитку органічного сільського господарства в Україні шляхом стратегічного управління як процесної моделі, яка на відміну від існуючих, передбачає формування основних орієнтирів розвитку, визначення пріоритетних напрямів діяльності, розроблення стратегії для досягнення цілей, відповідного забезпечення процесу управління та можливості адаптації процесу управління відповідно до змінного середовища та дає змогу виявити основні зв'язки між усіма елементами діяльності з розвитку органічного сільськогосподарського виробництва.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці методичних підходів і практичних рекомендацій щодо удосконалення державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, які можна використати і впровадити у діяльність органів державного та місцевого управління, суб'єктів органічного сільськогосподарського та традиційного виробництв, а також у навчальні процеси закладів освіти.

Обґрунтування системного підходу до формування державної стратегії

розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні та необхідності практичних дій на кожному підприємстві з використанням підтримки наданої державою, як комплекс взаємопов'язаних заходів, впроваджують у практику управління Західно-Української регіональної агропромислової біржі (довідка №120/12-20 від 17 грудня 2020 р.). Результати SWOT-аналізу ринку органічної продукції на основі існуючих можливостей та загроз, сильних та слабких сторін прийнято до впровадження Асамблеєю Аграрних палат України для використання в процесі розробки стратегії діяльності з урахуванням чинників зовнішнього середовища (довідка №24/12-20 від 18 грудня 2020 р.).

Теоретичні, методичні та практичні розробки дисертаційної роботи використовують у навчальному процесі Львівського національного університету імені Івана Франка під час викладання дисциплін «Державне адміністрування та регулювання», «Державне регулювання економіки» (довідка №1610-Н від 26.04.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, практичні рекомендації, висновки та пропозиції щодо розвитку органічного сільськогосподарського виробництва розроблено автором особисто. З наукових праць опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, які є результатом власних досліджень. Особистий внесок дисертантки в працях, які опубліковані у співавторстві, зазначено у наведеному нижче списку опублікованих праць.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації отримали висвітлення на наукових та науково-практичних конференціях: «Сучасний менеджмент: витоки, реалії та перспективи розвитку» (м. Дубляни, 4 березня 2017 р.), «Актуальні проблеми функціонування господарської системи України» (м. Львів, 19-20 травня 2017 р.), «Управління інноваційними процесами в економічній системі України» (м. Львів, 22-23 грудня 2017 р.), «Теорія і практика менеджменту безпеки» (м. Луцьк, 14 травня 2019 р.), «Актуальні проблеми функціонування господарської системи України»

(м. Львів, 20 листопада 2020 р.), «Проблеми та перспективи розвитку економіки України: погляд молоді» (м. Черкаси, 6-7 квітня 2021 р.), «Сучасні економічні аспекти розвитку держав, регіонів та суб'єктів господарювання» (м. Полтава, 23 квітня 2021 р.).

Публікації. Теоретичні та практичні результати дисертаційної роботи відображено в наукових працях, із яких 6 статей – у наукових періодичних виданнях України та інших держав. Загальний обсяг публікацій складає 3,529 друк. арк., із них особисто дисертантці належать 3,006 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота, викладена на 198 сторінках машинописного тексту, складається зі вступу, 3-х розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та 11-ти додатків (обсягом 25 сторінок). Обсяг основного тексту дисертації становить 151 сторінок друкованого тексту (6,72 друк. арк.). Робота налічує 21 таблицю, 29 рисунків та 5 формул. Список використаних джерел містить 179 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

1.1. Сутність органічного сільськогосподарського виробництва

Зважаючи на прагнення сучасного суспільства до максимального збереження природних ресурсів, екологізації виробництва та мінімізації втручання в біосферу, широкого розповсюдження поступово набуває концепція сталого розвитку, яка має за мету зменшити розрив між трьома великими системами: довкілля, соціум та економіка. На перший план виходить також і осмислення необхідності органічного виробництва як механізму переходу на модель сталого розвитку агропромислового комплексу, на зміну традиційному інтенсивному типу сільськогосподарського виробництва. Це, своєю чергою, даватиме змогу населенню отримувати високоякісну та безпечну продукцію для харчування, сприятиме розвитку сільських територій, виведе продукцію українського виробництва до конкурентного рівня як на внутрішньому, так і на світовому ринках.

Засновником концепції органічного сільськогосподарського виробництва, відмінно нового методу ведення сільського господарства, вважають японського філософа Мокіші Окада, який у своїх працях наголошував, що органічне землеробство має вирішувати такі завдання [77]:

- забезпечуватиме людей продуктами харчування, які не лише підтримуватимуть життєдіяльність, а й поліпшуватимуть здоров'я людей;
- нести економічну вигоду як для споживача, так і для виробника;
- стабілізуватиме біологічну рівновагу в природі, буде екологічно безпечним;
- використовуватиме прості доступні методи та засоби ведення

господарства;

– вироблятиме продукти в тій кількості, яка необхідна для задоволення потреб населення, чисельність якого збільшується з року в рік.

Після Мокіші Окада вивченням і розповсюдженням ідей важливості органічного сільськогосподарського виробництва зайнялись і європейські дослідники. Значних успіхів досягли німецький учений Рудольф Штейнер та французький вчений-економіст Лемер Буше. У своїх працях вони приділили значну увагу методикам ведення органічного сільськогосподарського виробництва і до основних зачислили: біоінтенсивне міні-землеробство (Biointensive Mini-Farming), біодинамічне землеробство (Biodynamic Agriculture), маловитратне стале землеробство (LISA – Low Input Sustainable Agriculture) та інші. На їхню думку, ці методики ґрунтуються на покращенні структури ґрунтів, відновленні їхньої родючості, а також розумінні всіх процесів, які відбуваються у біосфері. За змістом та принципами ведення сюди належить і органічне землеробство.

Цікавий підхід до поділу еволюції розвитку органічного сільськогосподарського виробництва у своїх працях виділяє В. Артиш, особливості кожного етапу показують наскільки швидко відбувається популяризація «зеленого» виробництва та який колосальний розвиток зазначена сфера пройшла за доволі короткий термін (табл. 1.1).

На сучасному етапі розвитку нашої держави питанню екологічності та органічності сільськогосподарського виробництва присвятило свої наукові праці багато дослідників-теоретиків: В. І. Артиш [16], Н. А. Берлач [24], В. І. Вовк [28], Ю. В. Дзядикевич [49], О. С. Сенишин [151, 152], Т. Г. Дудар [54-56], Т. М. Ратошник [147], Н. Я. Кутаренко [75], А. Р. Дуб [53], В. Г. Грановська [45], Т. Б. Харченко [165], А. В. Балян [20] та ін. Їхні дослідження засвідчують, що виробництво, споживання та якість продукції невід’ємно пов’язані з її органічністю та екологічністю.

Розглядаючи поняття органічного сільськогосподарського виробництва, доцільно розглянути етимологічне значення усіх компонентів цього

комплексного терміна.

Таблиця 1.1

Основні етапи розвитку органічної продукції в світі [16, с. 113]

Етап	Основні характеристики етапу розвитку
60–70-ті роки ХХ ст. Зародження ідеї виробництва органічної продукції	1. Зародження органічного руху як ідеї, в основі якої лежить турбота про довкілля та здоров'я людини. 2. Початок формування певних груп виробників, які поступово переходять на виробництво продуктів, вирощених без використання хімікатів. Натуральне виробництво стає переважаючим, формуються перші спеціалізовані точки продажу – міні-магазини
80–90-ті роки ХХ ст. Популяризація, формування попиту на органічну продукцію	1. Спостерігається активізація екологічних поглядів серед населення. 2. З'являється значний попит на продукцію органічного виробництва і, як наслідок, формується спеціалізований ринок, де активними учасниками є новостворені органічні виробники. Відкриваються магазини з органічною сільськогосподарською продукцією.
90-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст. Розвиток і стандартизація ринку екологічної продукції	1. Спостерігається стабільне підвищення зацікавленості в ринку органічної продукції. Починається регулювання ринку з боку урядів держав. 2. Формується система державного регулювання ринку органічної сільськогосподарської продукції. Запроваджуються системи сертифікації та національні стандарти. 3. Відзначається стабільний активний розвиток ринку та виробництва органічної продукції.

Щодо поняття «виробництва», то тлумачний словник української мови подає декілька визначень [157]:

1. Створення, виготовлення предметів, матеріалів і т. ін.
2. Процес «у ході якого люди, зв'язані між собою певними виробничими відносинами, створюють матеріальні блага, необхідні для суспільства».
3. Праця над безпосереднім виготовленням продукції.

Схоже за змістом визначення наведено в «Економічному словнику» Й. С. Завадського, а саме: «виробництво продукції (англ. manufacture of production) – процес створення продукції або видозміни форми сировинних матеріалів, матеріалізації певних ідей у конкретному об'єкті» [109, с. 48].

Розгорнутіше визначення подано у Законі України «Про ліцензування». Згідно зі статтею 1, «виробництво – це діяльність, пов’язана з випуском продукції, яка включає всі стадії технологічного процесу, а також реалізацію продукції власного виробництва» [138].

Подібно А. В. Сірко вбачав у виробництві «процес впливу людини на речовини й сили природи з метою надання їм властивостей і форм, необхідних для задоволення певних потреб» [155]. Наведене визначення розкриває поняття не лише з позиції діяльності чи процесу, а й зазначає на конкретний очікуваний результат - задоволення потреб людини.

У своїх дослідженнях Н. В. Добіжа подає наступне трактування поняття виробництва: «це процес раціонального поєднання засобів виробництва та предметів праці (уречевленої їх частини) з ефективним використанням людської (живої) праці» [51, с. 78]. Окремим акцентом у поданому визначенні постає людська праця, яка відзначається одним з головних компонентів процесу виробництва.

За результатами аналізу усіх визначень, підсумуємо, що виробництво – це процес діяльності людини або групи людей, який передбачає залучення ресурсів, сировини та благ природи; має на меті створення продукції для забезпечення потреб та матеріалізації ідей у конкретному об’єкті та передбачає реалізацію продукції.

У тлумачному словнику слово «сільськогосподарський» визначають, як «такий, що стосується сільського господарства», а саме сільське господарство – як «галузь народного господарства, господарська діяльність в сфері рослинництва (рільництва, плідівництва, лісництва тощо) і тваринництва» [157, с. 832, 834].

У «Словнику аграрного права» сільське господарство ототожнюють з сільськогосподарським виробництвом та визначають як «вид господарської діяльності з виробництва продукції, призначеної для споживання в сирому та переробленому виді та для використання в нехарчових цілях, що пов’язані з біологічними процесами її вирощування» [156, с. 102].

Щодо терміна «органічний», мають на увазі, здебільшого, «натуральний», «екологічний», «такий, який відповідає вимогам «інвайронменталізму» (соціального руху, який відображає усвідомлення обмеженості природніх ресурсів та бережливого ставлення до навколишнього середовища) або «який характеризується життєвими процесами; живий».

Дефініція «органічна продукція» містить у собі певні вимоги, які можуть несуттєво відрізнитись у різних країнах, оскільки саме норми виробництва органічної продукції запроваджують на рівні окремих країн або об'єднань. Здебільшого всі вимоги базуються на принципах та стандартах Міжнародної Федерації Органічного Сільськогосподарського Руху (IFOAM) і містять такі обов'язкові пункти [7]:

- земля, на якій вирощують продукцію, має певний час пробути у перехідному періоді, що встановлюють стандартами, при чому протягом цього періоду не можна використовувати добрива та пестициди;
- у веденні рослинництва категорично забороняється використання генетично модифікованих організмів, а також обмежують застосування пестицидів та синтетичних мінеральних добрив;
- у тваринництві потрібно дотримуватись безприв'язного утримання тварин, вигодовувати їх лише органічними кормами та не використовувати стимулятори росту та гормони;
- якщо органічну продукцію перероблюють, то заборонено використовувати синтетичні ароматизатори, барвники та консерванти: технології можуть лише мінімально трансформувати сировину;
- логістичний ланцюжок доставки органічної продукції відстежують з метою запобігання фальсифікації продукції та попередження її забруднення від інших неорганічних товарів та негерметичного пакування.

Часто помилково вважають натуральну продукцію та еко-продукцію тією ж органічною продукцією, проте це не так. Органічна продукція – це результат сертифікованого органічного виробництва. Кожен етап цього виробництва контролює акредитований орган сертифікації, що підтверджують відповідним

сертифікатом. На упаковку органічного продукту наносять маркування, яке засвідчує його органічність. Щодо натуральної та еко-продукції, то часто це є простим маркетинговим ходом для залучення більшого попиту з боку споживачів. Виробництво таких товарів не має чітких, декларованих законодавством вимог і відповідно не може гарантувати високих стандартів якості.

Органічне землеробство є одним зі способів виробництва екологічної продукції, що набуває щораз більшої популярності у світі. Визначення йому сформулювала ще 1980 р. дослідницька група Департаменту сільського господарства США: «органічне землеробство – це система виробництва сільськогосподарської продукції, яке забороняє або в значному ступені обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту та харчових добавок до кормів при відгодівлі тварин. Така система наскільки можливо максимально базується на сівозмінах, використанні рослинних решток, гною та компостів, бобових рослин та рослинних добрив, органічних відходів виробництва, мінеральної сировини, механічному обробітку ґрунтів та біологічних засобах боротьби зі шкідниками з метою підвищення родючості та покращення структури ґрунтів, забезпечення повноцінного живлення рослин і боротьби з бур'янами та різноманітними шкідниками» [29].

Вітчизняні науковці у своїх працях поняття органічного виробництва як моделі екологічно безпечного розвитку галузі розглядають з точки зору різних підходів. Основні з них подано у таблиці 1.2.

На світових теренах наукової думки «органічне сільське господарство» - це, за своєю суттю, агровиробнича практика, яка відповідає таким правилам: не використовує синтетичні хімікати (добрива, пестициди, антибіотики тощо); здійснює мінімальну оранку ґрунту; не застосовує генетично модифікованих організмів (ГМО) [28]; має охоплювати різні сфери – рослинництво, тваринництво, птахівництво, садівництво тощо.

Основні підходи до визначення органічного виробництва

Назва підходу та представники	Визначення
Управлінський підхід, В. Вовк	Органічне виробництво за своєю суттю є «багатофункціональною агроекологічною моделлю виробництва і базується на ретельному менеджменті агро-екосистем. З метою підвищення продуктивності виробництва та якості продукції максимально використовуються біологічні чинники підвищення родючості ґрунтів, агроекологічні методи боротьби зі шкідниками і хворобами, а також переваги біорізноманіття, зокрема місцевих та унікальних видів, сортів, порід. У ширшому контексті органічне господарство – це практична реалізація у сфері аграрного виробництва загальної концепції «сталого розвитку», що задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» [28, с. 3]
Системний підхід, В. Артиш	Стверджує, що екологічно чисту (органічну) продукцію «можна розпізнати за такими основними критеріями: продукція виготовлена з нешкідливих матеріалів, не містить у собі речовин, які негативно впливають на здоров'я людини; при виготовленні продукції застосовуються технології з мінімальним негативним впливом на навколишнє природне середовище; виробники й постачальники несуть повну відповідальність за безпеку використання продукції не лише у сфері споживання, але й щодо впливу на довкілля; пакувальні матеріали для продукції є нешкідливими, їх можна повторно переробляти, використовувати та безпечно утилізувати» [18, с. 242]
Методологічний підхід, Р. Кантемиров	Органічне господарство, котре «представляє собою сертифіковані відповідною організацією способи ведення сільськогосподарського виробництва, при яких не використовуються генетично модифіковані організми, синтетичні хімічні добрива й засоби захисту, а всі процеси виробництва забезпечують замкнутий цикл, при якому досягається природо- і ресурсозберігаючий ефект» [63, с. 5]
Комплексний підхід, Н. Берлач	Звертає увагу не лише на технологічні умови, системний підхід, якість продукції, але і необхідність сертифікації. Зазначає, що «органічне господарство – це сертифікована система ведення аграрного виробництва, яка використовує енерго- та ресурсозберігаючі технології і базується на мінімальному використанні мех. обробітку ґрунту та синтетичних речовин, виключенні з процесу виробництва ГМО та має на меті забезпечення суспільства здоровими та якісними продуктами харчування» [23, с. 187]
Правовий підхід, ЗУ «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»	«Органічне виробництво – сертифікована діяльність, пов'язана з виробництвом сільськогосподарської продукції (у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме первинне виробництво (включаючи збирання), підготовка, обробка, змішування та пов'язані з цим процедури, наповнення, пакування, переробка, відновлення та інші зміни стану продукції), що провадиться із дотриманням вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [139]

Джерело: Сформовано автором на основі [28, с. 3; 18, с. 242; 63, с. 5; 23, с. 187; 139].

Причиною відсутності єдиного загальноприйнятого визначення органічного сільського господарства є різне правове забезпечення в різних країнах, оскільки внаслідок розбіжностей у законодавстві немає однакового тлумачення цього поняття.

Завдяки аналізу усіх поданих вище визначень, ми можемо погодитись з твердженням, що існує необхідність сертифікаційної складової у процесі виробництва, що посилить певний контроль у цій діяльності [35; 36]. На нашу думку, органічне сільськогосподарське виробництво – це багатфункціональна агроекономічна модель виробництва, за якої не використовують генетично модифіковану продукцію та синтетичні хімічні добрива; має на меті забезпечення людства якісною продукцією харчування, бережне ставлення до навколишнього середовища; ґрунтується на дотриманні законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

Згідно з Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», існує поділ виробництва на види, який відображено на рисунку 1.1.

Рис. 1.1. Види органічного виробництва (сформовано автором на основі [139])

Доцільно детальніше визначити кожен з видів органічного виробництва [139].

Органічне рослинництво – галузь органічного виробництва, яка пов’язана з вирощуванням культур та заготівлею об’єктів рослинного світу відповідно до вимог чинного законодавства у цій сфері.

Органічне тваринництво – галузь органічного виробництва, пов’язана з утриманням, розведенням сільськогосподарських тварин, птиці та комах.

Органічне грибівництво – органічне виробництво, пов’язане з культивуванням і переробкою різних видів їстівних грибів згідно з вимогами чинного законодавства.

Органічна аквакультура – органічне виробництво, пов’язане зі штучним розведенням, утриманням та вирощуванням об’єктів аквакультури відповідно до вимог чинного законодавства.

Виробництво органічних морських водоростей – збирання в природному середовищі морських водоростей або їхнє вирощування на відокремлених ділянках природного середовища або у штучних місткостях та первинна обробка для подальшого обігу.

Виробництво органічних харчових продуктів (у т. ч. органічне виноробство) – галузь органічного виробництва, в результаті діяльності якої отримують харчовий продукт. Органічним виноробством називають сертифіковану діяльність, пов’язану з виробництвом сільськогосподарської продукції (включаючи всі стадії виробничого процесу), що провадять із дотриманням вимог законодавства.

Виробництво органічних кормів – виробництво речовин або продуктів (включаючи добавки), отриманих в результаті органічного виробництва та призначених для годування тварин.

Заготівля органічних об’єктів рослинного світу – органічне виробництво, яке стосується збирання і часткової переробки в комерційних цілях природних дикорослих судинних рослин, грибів, водоростей на всіх стадіях розвитку відповідно до вимог чинного законодавства у цій сфері [139].

В Україні досі триває полеміка щодо економічної доцільності та наявності можливостей для виробників перейти від традиційного сільськогосподарського виробництва до органічного. Передусім це питання загострюється тепер, коли змінюються вимоги до обігу та маркування органічної продукції, що ускладнює діяльність виробників органічної продукції, які переходять від традиційного сільськогосподарського виробництва до органічного. Проте, як засвідчує багаторічна практика багатьох розвинених країн, екологічні та соціальні переваги органічного сільськогосподарського виробництва очевидні і варті докладених зусиль. На рисунку 1.2 наведено ключові переваги, які виокремлює у своїх дослідженнях Ю. Дзядикевич [49, с. 96].

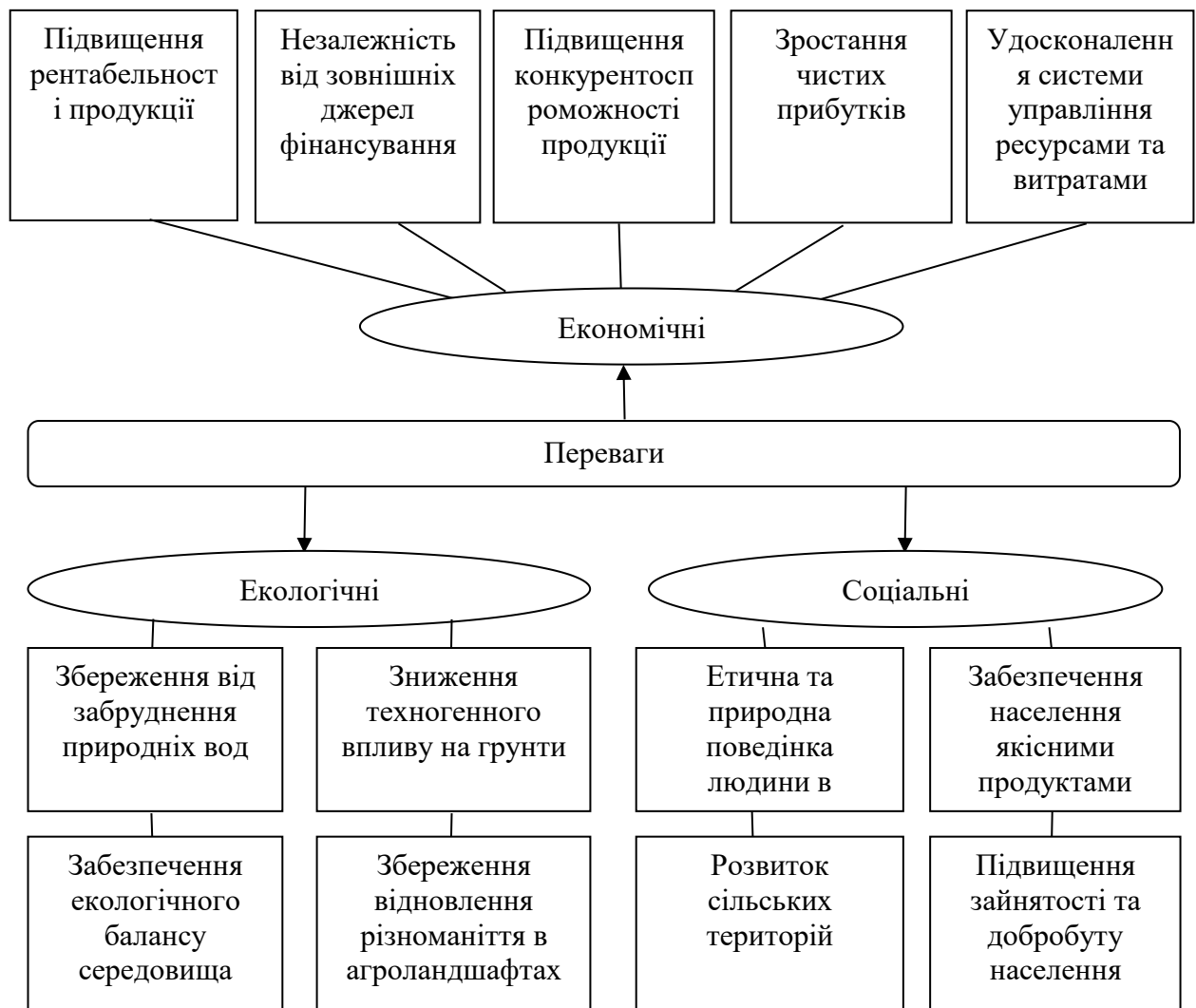

Рис. 1.2. Ключові переваги органічного виробництва у світі [49, с. 96]

На нашу думку, доцільно було б вирізнити ще переваги для здоров'я як окрему підгрупу соціальних переваг і зачислити сюди: відсутність пестицидів, гербіцидів, фунгіцидів, залишків хімічних синтетичних добрив у кінцевому продукті; відсутність ГМО та їхніх похідних; наявність високого вмісту вітамінів та мінералів, виражений природний аромат та смак.

Визначення цих ключових переваг дає підстави стверджувати, що органічне сільськогосподарське виробництво у сучасному розумінні – це складний та багатогранний процес, який охоплює економічні, соціальні та екологічні цінності.

Для глибшого розуміння відмінності досліджуваного нами органічного сільськогосподарського виробництва від традиційного інтенсивного сільськогосподарського виробництва, а також усіх переваг та проблем впровадження варто навести головні його характеристики.

По-перше, перехід від традиційного виробництва до органічного вимагає від виробників всебічного врахування природних чинників та знань у сфері агробіологічної науки. Це відбувається тому, що для органічного виробництва потрібно використовувати лише живі організми (рослини, тварини, мікроорганізми), які розвиваються за біологічними законами. Саме цим зумовлена відома залежність процесу відтворення у сільському господарстві від природних чинників.

Також потрібно врахувати, що необхідно досягти відповідного балансу гумусу в ґрунтах, що можливо завдяки раціональному застосуванню органічних добрив. Оскільки тваринництво в рамках біологічного (органічного) способу прив'язане до землі сільськогосподарського призначення, Постановою Комісії ЄС № 889/2008 встановлено заборону на безземельне утримання худоби. Отож, зважаючи на те, що органічне сільськогосподарське виробництво – це комплексна діяльність, а всі його компоненти тісно пов'язані між собою, його неможливо здійснювати без відповідних знань у сфері органічної агронауки.

По-друге, основою органічного агровиробництва є придатність земель для виробництва екологічно чистої продукції [64]. Екологічно чисті природні землі

для органічного виробництва розглядають як предмет праці, головний засіб праці та навіть просторовий чинник.

Для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва потрібно підтримувати певний рівень родючості ґрунтів, відновлювати якісні показники. Окупність інвестицій у землю може розтягнутись на роки, що є одним зі стримуючих чинників під час переходу від традиційного виробництва до органічного сільськогосподарського.

По-третє, порівнюючи інтенсивне сільськогосподарське виробництво з органічним, варто зазначити, що останнє не надто прибуткове: вкладений у нього капітал забезпечує меншу прибутковість. Відповідно, під час ціноутворення на кінцеву органічну продукцію часто виробники змушені ставити значно вищу ціну, порівняно з цінами на неорганічну, використовуючи ті ж самі механізми, що й для традиційної агропромислової продукції [31]. Зважаючи на це, органічне сільськогосподарське виробництво не здатне на рівних умовах підтримувати міжгалузеву конкуренцію з традиційним сільським господарством без належної зовнішньої підтримки.

По-четверте, в умовах коливання попиту на органічну сільськогосподарську продукцію виробники не можуть пристосуватись до мінливих обставин і забезпечити ринок відповідним обсягом пропозиції товару. Наприклад, неможливо збільшити або скоротити площі та виробництво органічних культур, якщо проведено відповідну підготовку ґрунту, посівні роботи, або скоротити виробництво яєць чи молока без скорочення поголів'я тварин.

Враховуючи це, варто зазначити що органічне сільськогосподарське виробництво є негнучким, більшість його процесів вимагає певного проміжку часу, подібно до традиційного сільськогосподарського виробництва.

По-п'яте, в Україні існує диспаритет цін між вартістю екологічно чистої органічної продукції та вартістю ресурсів, необхідних для її виробництва. Здебільшого проблеми ціноутворення на ринку органічної продукції схожі до проблем ціноутворення на ринку агропромислової продукції виготовленої за

інтенсивним традиційним підходом, проте додатковим чинником, який також впливає на ціноутворення, є ще й витрати, понесені у зв'язку з сертифікацією та маркуванням органічної продукції [43].

Сучасні ринкові трансформації в аграрному секторі України вимагають обов'язкового державного впливу на сільськогосподарське виробництво, в тому числі і на органічне агровиробництво, через розбудову відповідної системи інституцій та механізмів регулювання. Держава як загальноекономічний інститут повинна забезпечувати співвідносні умови поведінки економічних суб'єктів через ефективну цінову політику та інтервенційну систему [177, с. 380–381].

По-шосте, через залежність від природно-кліматичних умов в органічному сільськогосподарському виробництві доволі важливе значення має процес створення запасів – страхових резервів насіння, кормів на випадок неврожаю, що спричиняють форс-мажорні обставини – посуха, град, буревії тощо.

Окрім вищенаведених особливостей органічного сільськогосподарського виробництва, йому притаманні також певні принципи, на яких воно функціонує. Ведення органічного сільського господарства, згідно з правилами, має ґрунтуватися на таких принципах: здоров'я (мета органічного сільського господарства – підтримувати й поліпшувати здоров'я людей, тварин, рослин та ґрунтів як єдиного неподільного організму); екологія (органічне сільське господарство передбачає дотримання принципів екологічності, працює, співіснує з ними та підтримує їх); справедливість (органічне сільське господарство необхідно будувати на відносинах, що гарантують справедливість із урахуванням загального стану навколишнього природного середовища й життєвих можливостей); турбота (управління органічним господарством передбачає відповідальність у діяльності та орієнтується на забезпечення добробуту майбутніх поколінь та природного середовища планети) [9]. Схематично взаємозв'язок наведених принципів, які регулюють розвиток основ, програм і стандартів IFOAM щодо ведення органічного сільського господарства, відображено на рисунку 1.3.

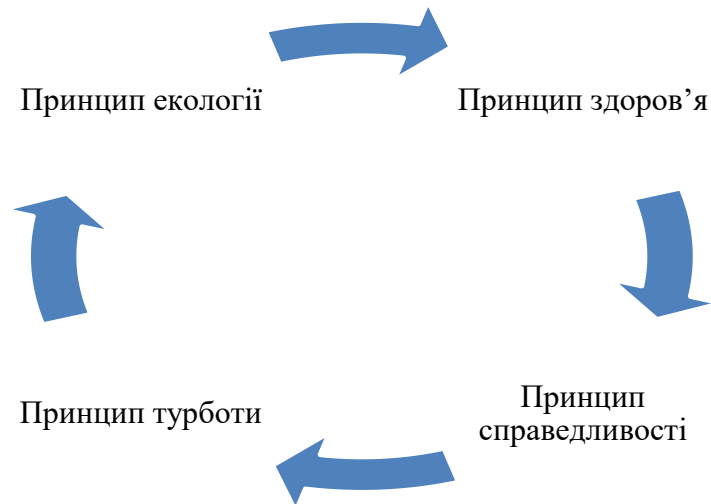

Рис. 1.3. Базові принципи, що формують соціально-економічні умови функціонування органічного сільського господарства [55, с. 56]

Ці принципи можна вважати пріоритетними, проте науковець Т. Дудар у своїх дослідженнях вирізняє ще й деталізовані принципи, значущість яких на його думку, зумовлена соціально-економічними, кліматичними, регіональними та історико-культурними особливостями. До них він зачислює [55, с. 56]:

- узгодження виконання сільськогосподарських робіт у системі агровиробництва з природними циклами та живими системами ґрунтів, рослинного і тваринного світу;
- виробництво високоякісної сільськогосподарської продукції та продуктів харчування у достатній кількості;
- визнання дещо ширшого соціального та екологічного впливу поза та в межах системи органічного виробництва та переробка продукції;
- покращення родючості ґрунтів за допомогою культурних біологічних методів, а також збереження показників родючості;
- збереження агро- та біорізноманіття в агрогосподарствах та їхньому оточенні шляхом використання сталої системи сільськогосподарського виробництва і захисту живої природи;
- сприяння належному використанню водних ресурсів з усіма їхніми живими організмами;

- стимулювання місцевого і регіонального виробництва органічної продукції та її руху до споживачів;
- використання в системах виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, наскільки це можливо, відновлюваних ресурсів з усіма їхніми живими організмами;
- створення гармонійного балансу між виробництвом рослинницької органічної продукції та тваринництвом;
- забезпечення сприятливого утримання свійських тварин, в яких вони проявляють природну поведінку;
- використання пакувальних матеріалів, які підлягають реутилізації або розкладанню біологічним шляхом;
- забезпечення кожному працівникові в органічному виробництві рівня життя, який задовольняє вимоги здорового й безпечного середовища;
- орієнтація на встановлення ланцюга «виробництво-переробка-реалізація» з урахуванням соціальних особливостей та екологічних вимог;
- визнання потреби в дослідженні та урахуванні місцевого досвіду традиційних видів органічного виробництва.

На нашу думку, цей перелік варто також доповнити пунктом урахування заробітної плати працівників органічного виробництва під час формування ціни органічної продукції, що постає як логічна необхідність з визначення органічного сільськогосподарського виробництва.

Однак необхідно, щоб виробництво органічної сільськогосподарської продукції відповідало не лише певним принципам, а й міжнародним стандартам до виробничих процесів, які спрямовані на забезпечення виготовлення якісної продукції та підтримку оптимального стану екосистеми загалом.

Важливо, що у процесі органічного сільськогосподарського виробництва заборонено: використовувати синтетичні мінеральні добрива синтетичних мінеральних добрив, пестициди та хімічні засоби захисту рослин; генетично модифіковані організми та продукти (речовини), що від них походять; забруднення стокових вод; клонування й опромінення; використання в

тваринництві синтетичних добавок, стимуляторів росту, генних технологій; утримання худоби прив'язаною. Водночас в органічному виробництві можна використовувати: мінімальний обробіток ґрунту; консервацію, культивацію земель, сівозміни; добрива тільки органічного походження; несинтетичні сиромелені добрива та меліоранти (фосфоритне борошно, гіпс, доломіт); посівний матеріал, вирощений в екологічних господарствах; винятково екологічні корми в тваринництві; вільний випас тварин у літню пору [135].

Вітчизняні науковці О. Кундицький та О. Сенишин зазначають, що процес переходу України від звичайних технологій виробництва до органічних може бути тривалим і супроводжуватись певними ризиками: соціально-психологічними, інституційно-правовими та фінансово-економічними (рис. 1. 4) [152, с. 51].

Рис. 1.4. Ризики, спричинені переходом від традиційного сільськогосподарського виробництва до органічного [152, с. 51]

Така кількість ризиків засвідчує складність переходу для органічного виробника і важливість регулювання розвитку органічного виробництва та державну підтримку у цій сфері.

Зазначимо, що розвиток органічного сільськогосподарського виробництва на відміну від традиційного інтенсифікованого підходу, в середньо- та довготривалій перспективі в Україні здатні підвищити конкурентоспроможність продукції, вирівняти або максимально наблизити ціну екологічно чистої органічної продукції до виготовленої без дотримання норм та принципів органічного виробництва, розвинути сільське господарство та покращити здоров'я населення та екологічний імідж країни.

1.2. Концептуалізація засад державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в умовах ринкової економіки

В економіці України важливу роль відіграє сільське господарство та продовольчий сектор. Традиційні методи сільськогосподарського виробництва поступово змінюються на органічні, більш корисніші, що дає змогу забезпечити українське населення корисною та якісною продукцією. Попри всі проблеми та перешкоди діяльності у зазначеній галузі, паралельно з попитом на продукцію органічного сільськогосподарського виробництва на внутрішньому ринку ми можемо спостерігати і неабияке зацікавлення в країнах Європейського Союзу, Японії, Китаї, Канаді та Сполучених Штатах Америки до органічної продукції українського виробництва. Це відкриває значні експортні можливості, надає шанс покращити міжнародні економічні зв'язки, залучити нові інноваційні технології для нашої держави. Вважаємо досліджувану галузь доволі перспективною для підтримки економічного зростання в Україні. Відповідно, усі процеси органічного сільськогосподарського виробництва (включаючи її рух до споживача, сертифікацію, маркування) потребують серйозного державного регулювання.

Виходячи із необхідності державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва, можна визначити його як сукупність організаційних, фінансових, економічних та нормативно-правових інструментів, якими оперує держава з дотриманням певних принципів для забезпечення ефективного й стабільного розвитку ринку органічної продукції.

На основі зазначеного підходу до визначення можна сформулювати принципи державного регулювання органічного виробництва, які подано на рисунку 1.5.

Основні принципи	законності
	паритетності та рівності
	відкритості
	координації
	сталого розвитку
	об'єктивності
	взаємоузгодженості економічних інтересів операторів, суспільства і держави
	додержання вимог екологічної безпеки у сфері органічного виробництва та/або обігу органічної продукції
	визнання свободи господарської діяльності у сфері органічного виробництва та/або обігу органічної продукції
	свободи поширення інформації про органічне виробництво та обіг органічної продукції

Рис. 1.5. Принципи державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва (*сформовано автором на основі [139]*)

Принцип законності передбачає відповідність Конституції України, законодавчій базі України та міжнародним зобов'язанням. Головна мета *принципу паритетності та рівності* – це забезпечення однакових

можливостей для операторів. Під *принципом відкритості* розуміємо надання вільного доступу до інформації про стан органічного виробництва та обіг органічної продукції в Україні. *Координація* має на меті взаємопов'язувати та узгоджувати стратегії, плани та програми розвитку органічного господарювання в Україні. *Сталим розвитком* називають розвиток органічного виробництва та ринку органічної продукції опираючись не лише на інтереси та потреби теперішнього населення, а й майбутніх поколінь. *Об'єктивність* стосується етапу розробки всіх документів та нормативно-правових актів, які визначають державну політику у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. *Взаємоузгодженість* економічних інтересів операторів, суспільства і держави передбачає наявність налагоджених зв'язків у діяльності об'єктів та суб'єктів ринку органічного сільськогосподарського виробництва. *Додержання вимог екологічної безпеки* у сфері органічного виробництва та/або обігу органічної продукції встановлене для забезпечення бережливого ставлення до навколишнього середовища. *Визнання свободи господарської діяльності* у сфері органічного виробництва та/або обігу органічної продукції полягає у тому, що кожен виробник органічної сільськогосподарської продукції має право особисто обрати вид діяльності, яким займеться, послугами якого органу сертифікації органічної продукції користуватиметься та інше. *Принцип свободи поширення інформації* про органічне виробництво та обіг органічної продукції дає право органічним виробникам розміщувати за допомогою засобів масової інформації відомості про стан їхньої діяльності, види продукції і т. д.

Необхідність застосування зазначених принципів обґрунтовується їхньою головною метою, а саме – забезпечення ефективного державного регулювання ринку органічної продукції та процесу органічного сільськогосподарського виробництва. Ці принципи поширюються на всі об'єкти та суб'єкти державного регулювання ринку органічної продукції.

Об'єкти державного регулювання ринку органічної продукції – це умови, процеси, відносини та елементи ринку органічної продукції, які частково

переплітаються між собою та підпорядковуються суб'єктам державного регулювання ринку органічної продукції. Центральними об'єктами державного регулювання у сфері органічного виробництва, сертифікації, маркування та обігу органічної продукції вважають операторів (виробників) органічної продукції та органи сертифікації органічної продукції.

Оператором органічної продукції (далі – оператор) є «будь-яка юридична особа або фізична особа – підприємець, яка займається органічним виробництвом та/або обігом органічної продукції та включена до Реєстру операторів» [139].

Оператори володіють певними правами та обов'язками.

За наявності сертифіката оператори мають право на:

- виготовлення та реалізацію органічної продукції, використовуючи своє комерційне найменування та/або торговельну марку;
- делегування окремих послуг або робіт, у тому числі підрядних, третім особам, однак лише за умови перевірки виробничих потужностей такої цієї особи органом сертифікації на відповідність вимогам органічного виробництва та отримання від нього згоди.

Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» визначає основні обов'язки операторів органічної продукції.

Обов'язками операторів є: «дотримання вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; відкликання та/або вилучення виробленої ними продукції, що не відповідає вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, якщо вона маркована державним логотипом для органічної продукції або містить позначення та написи «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», «органік» та будь-які однокореневі та/або похідні слова від цих слів з префіксами «біо», «еко» тощо будь-якими мовами; щороку проходити сертифікацію органічного виробництва та/або обігу органічної продукції для підтвердження відповідності вимогам

законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; взаємодіяти з органами сертифікації, з якими вони уклали договір на проведення сертифікації, та забезпечувати безперешкодний доступ інспекторів з органічного виробництва та/або обігу органічної продукції до своїх потужностей та відбору зразків, а також надавати на вимогу органів сертифікації документи, необхідні для сертифікації органічного виробництва, у тому числі доступ до фінансових документів; забезпечувати безперешкодний доступ посадових осіб, які здійснюють державний контроль (нагляд) у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції відповідно до закону, для здійснення заходів державного контролю, у тому числі відбору зразків; декларувати обсяги органічної продукції, яка вводиться в обіг; узгоджувати маркування органічної продукції з органом сертифікації» [139].

Перелік операторів, які здійснюють органічне сільськогосподарське виробництво, визнаний офіційним, міститься в інформаційній базі даних, що називають державним реєстром операторів.

Іншим об'єктом державного регулювання ринку органічної продукції, згідно з Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», є орган сертифікації – «підприємство, установа, організація чи їх відокремлений підрозділ, що уповноважений центральним органом виконавчої влади на здійснення сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції і включений до Реєстру органів сертифікації» [139].

Органи сертифікації можуть бути як українськими, так і іноземними. Органом іноземної сертифікації є підприємство, установа або організація чи їхній відокремлений підрозділ, які можуть та мають право на проведення сертифікації органічного виробництва відповідно до вимог іноземного законодавства і є внесеними до офіційного переліку органів іноземної сертифікації в Україні.

Органи сертифікації органічного виробництва мають певні права та обов'язки. Зазначимо права: «вимагати від оператора документи, необхідні для

сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції; ухвалювати рішення про сертифікацію органічного виробництва та/або обігу органічної продукції або відмову у такій сертифікації у разі недотримання оператором вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; видавати та скасовувати сертифікати, тимчасово припиняти дію сертифікатів відповідно до Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»; відбирати зразки ґрунту або матеріалів, насіння і садивного матеріалу, корму, продукції, води для проведення лабораторних досліджень» [139].

Основними обов'язками органів сертифікації є: «дотримуватися вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; надавати інформацію про операторів, з якими вони уклали договір на проведення сертифікації та які пройшли сертифікацію органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, а також про видані, тимчасово припинені та скасовані сертифікати до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, для її внесення до Реєстру операторів; взаємодіяти з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, з питань державного контролю (нагляду) за діяльністю операторів та обігом органічної продукції на ринку; надавати на вимогу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, документи, необхідні для здійснення державного контролю (нагляду) за діяльністю органу сертифікації із сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції; проводити щорічну сертифікацію відповідно до договору про проведення сертифікації, укладеного з оператором» [139].

Також усю інформацію (документи в тому числі), яку органи сертифікації отримують у процесі своєї діяльності, необхідно оприлюднити незалежно від наявності чи відсутності згоди операторів, крім деяких випадків, передбачених

законом.

Усі органи сертифікації, які мають право здійснення своєї діяльності на території України щодо органічного сільськогосподарського виробництва занесені в інформаційну базу даних – Державний реєстр органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції (далі – реєстр органів сертифікації).

Державний реєстр операторів, Реєстр органів сертифікації та Реєстр органічного насіння і садивного матеріалу ведуть в електронній формі державною мовою (за винятком ботанічних таксонів, які зазначають двома мовами: українською і латинською). За своєю сутністю вони є базами даних, які розміщені на офіційному веб-сайті Мінекономіки. Міністерство економіки також є держателем цих баз даних.

У Реєстрі операторів, Реєстрі органів сертифікації, Реєстрі органічного насіння і садивного матеріалу створюють комплексну систему захисту інформації з підтвердженою відповідністю згідно із статтею 8 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [137].

Доступ до відомостей у реєстрах відкритий на офіційному сайті Мінекономіки, є безкоштовним і цілодобовим, що забезпечує доступність отримання необхідної інформації [127].

Суб'єкти державного регулювання у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції – це інституції, які володіють певною компетенцією і владними повноваженнями, що дає змогу здійснювати вплив на об'єкти державного регулювання ринку органічної продукції.

Суб'єктами державного регулювання у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції є Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики (Мінекономіки), та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів (Держпродспоживслужба).

Перелічені суб'єкти мають певні повноваження у сфері органічного

виробництва, обігу та маркування органічної продукції, в межах яких вони можуть здійснювати свою діяльність. До повноважень КМУ, згідно з Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», належать: «забезпечення здійснення державної політики у сфері органічного виробництва; визначення основних напрямів розвитку у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; спрямування та координація роботи відповідних центральних органів виконавчої влади у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; прийняття в межах своїх повноважень нормативно-правових актів у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; організація міжнародного співробітництва у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; здійснення інших повноважень відповідно до Конституції України та Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» [139].

До основних повноважень центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, належать: «забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; здійснення державного управління та регулювання у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; розроблення та прийняття нормативно-правових актів відповідно до Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»; розробка та затвердження державного логотипу для органічної продукції» [139] та інші.

Повноваженнями центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, опираючись на Закон України (ЗУ) «Про основні принципи та

вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», є: здійснення державного контролю (нагляду) за дотриманням суб'єктами ринку органічної продукції законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; звернення до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики, з письмовим вмотивованим клопотанням щодо розгляду питання про виключення органу сертифікації з Реєстру органів сертифікації або про виключення оператора з Реєстру операторів; участь у розробленні нормативно-правових актів у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; інші повноваження, передбачені ЗУ «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції».

Усі суб'єкти та об'єкти державного регулювання органічного виробництва, сертифікації, обігу та маркування органічної продукції перебувають у тісній взаємодії (рис. 1.6).

На основі вищенаведених тверджень, державне регулювання у сфері органічного сільськогосподарського виробництва постає як багатокomпонентна система заходів, яка має на меті виконувати такі функції: визначати базові принципи та засади, якими керуватиметься органічне виробництво, відповідати за встановлення та коригування нормативно-правового забезпечення у цій сфері, удосконалювати державну політику відносно органічного фермерства, визначення державного контролю в органічному виробництві, забезпечувати підготовку та перепідготовку кадрів, стимулювати та підтримувати розвиток органічного сільськогосподарського виробництва та розвиток внутрішнього ринку органічної продукції.

Можна стверджувати, що з 2018 р. активно впроваджується законодавство спрямоване на покращення існуючого державного регулювання органічного виробництва. Також відомо ще декілька проектів нормативно-правових актів, які, як очікуємо, незабаром впровадять у дію. Серед них: проект наказу Мінекономіки «Вимоги до матеріально-технічної бази та інших об'єктів

інфраструктури, необхідних для виконання функцій із сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції», проект наказу Мінекономіки «Порядок звітування органів сертифікації про видані ними сертифікати», проект наказу Мінекономіки «Порядок, періодичність декларування та подання зведених матеріалів щодо обсягів органічної продукції, яка вводиться в обіг органами сертифікації Мінекономіки та Держпродпозживслужби».

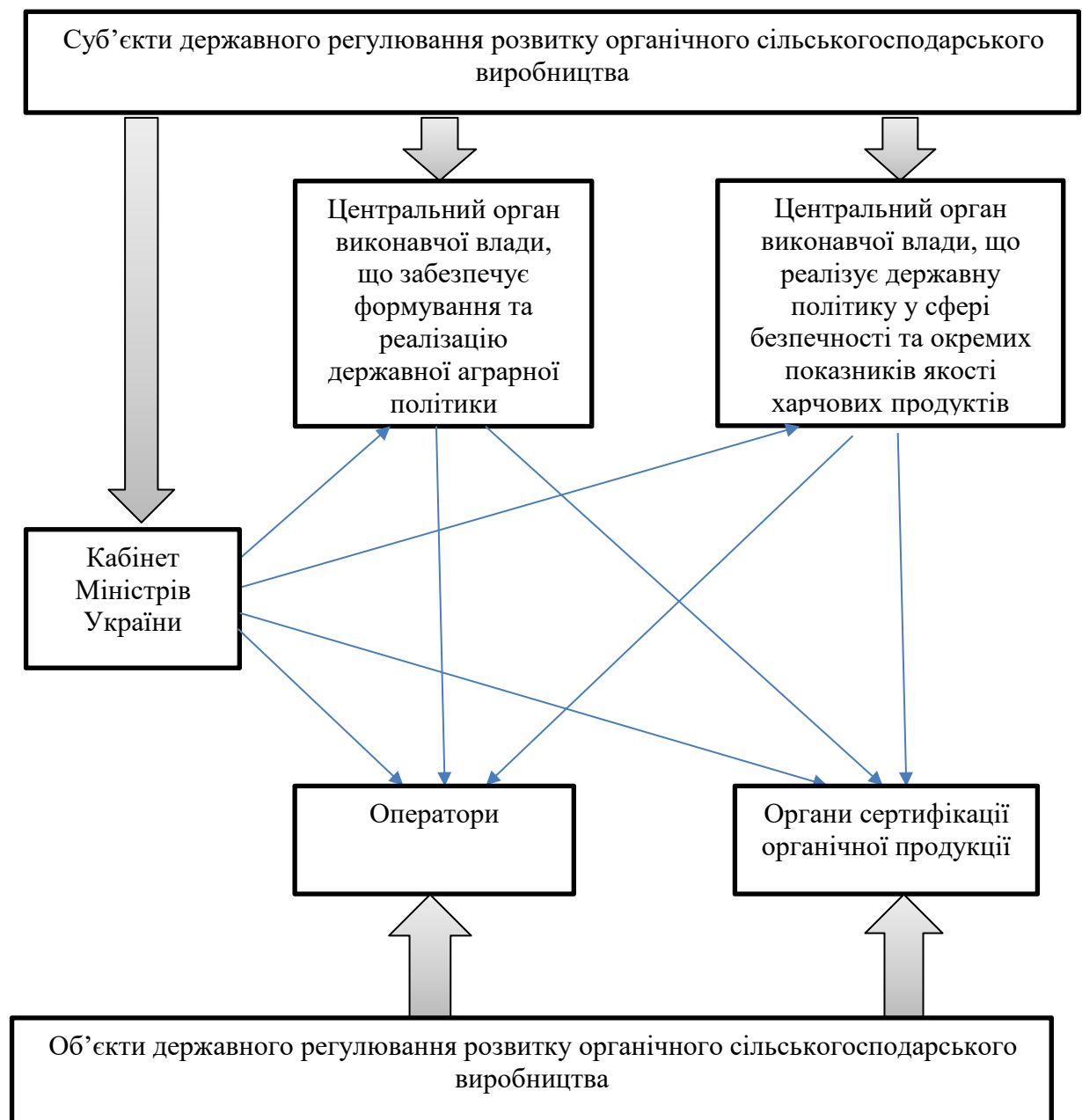

Рис. 1.6. Схема взаємодії суб'єктів і об'єктів державного регулювання ринку органічної продукції України (сформовано автором на основі [139])

Правовою базою для здійснення державного регулювання у сфері органічного виробництва слугує ціла низка Законів України, Постанов КМУ та інших нормативно-правових документів (табл. 1.3).

Усі правові документи містять ключові положення, на основі яких здійснюють регулювання у сфері органічного виробництва та вплив на вітчизняний ринок органічної продукції. Наголосимо, що провідним документом, який регулює органічне виробництво є Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», який визначає засади правового регулювання цієї сфери.

Таблиця 1.3

Нормативно-правове забезпечення державного регулювання в сфері органічного виробництва

Правовий документ	Ключові положення
<i>1</i>	<i>2</i>
Закон України № 2496-VIII від 10.07.2018 «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»	Є основним документом в сфері органічного сільськогосподарського виробництва. Визначає основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, засади правового регулювання органічного виробництва, обігу органічної продукції та функціонування ринку органічної продукції, правові основи діяльності центральних органів виконавчої влади, суб'єктів ринку органічної продукції та напрями державної політики у зазначених сферах
Постанова Кабінету Міністрів України від 23.10.2019 № 970 «Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції»	Визначає детальні правила органічного рослинництва, тваринництва, грибівництва, аквакультури, виробництва морських водоростей, харчових продуктів та кормів, заготівлі органічних об'єктів рослинного світу. Встановлює особливості застосування винятків, ведення паралельного та одночасного виробництва, зберігання, перевезення та маркування окремих видів органічної продукції
Наказ Мінекономіки від 26.05.2020 № 985 «Про затвердження Порядку ведення переліку органів іноземної сертифікації»	Порядок визначає процедуру внесення, відмови у внесенні органів іноземної сертифікації до Переліку органів іноземної сертифікації та внесення змін до нього

Продовження табл. 1.3

1	2
Постанова Кабінету Міністрів України від 12.02.2020 № 87 «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції, Державного реєстру органічного насіння і садивного матеріалу»	Визначає, що: – Реєстр операторів формується на підставі інформації органів сертифікації; – Реєстр органів сертифікації формується на підставі заявки підприємств, установ та організацій, які пройшли акредитацію в НААУ; – Реєстр органічного насіння і садивного матеріалу формується на підставі інформації від оператора, який здійснює виробництво та/або реалізацію органічного насіння та/або садивного матеріалу)
Наказ Мінагрополітики від 19.03.2019 № 143 «Про затвердження Порядку підтвердження спеціальних знань інспектора з органічного виробництва та /або обігу органічної продукції у сфері органічного виробництва»	Порядок визначає процедуру підтвердження спеціальних знань інспектора з органічного виробництва та/або обігу органічної продукції у сфері органічного виробництва та отримання свідоцтва інспектора з органічного виробництва та/або обігу органічної продукції шляхом складання кваліфікаційного іспиту
Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 № 1032 «Про затвердження Порядку сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції та внесення змін до постанови КМУ від 23 жовтня 2019 р. № 970»	Порядок визначає механізм сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, видачі сертифіката, його дубліката та форму
Наказ Мінагрополітики від 22.02.2019 № 67 «Про затвердження державного логотипа для органічної продукції»(зі змінами, внесеними наказом Мінекономіки від 15.07.2020 № 1336)	Затверджує: – державний логотип для органічної продукції; – технічний опис державного логотипа для органічної продукції
Наказ Мінекономіки від 09.06.2020 № 1037 «Про затвердження Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях»	Затверджує Перелік речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях
Наказ Мінекономіки від 17.06.2020 № 1141 «Порядок розгляду апеляцій на рішення органів сертифікації»	Порядок визначає процедуру розгляду органом сертифікації та Держпродспоживслужбою апеляцій на рішення органу сертифікації

Джерело: сформовано автором на основі [94-99; 128-130; 139; 165].

Також в останні декілька років органічне виробництво включають до державних стратегій розвитку як важливий напрямок аграрної сфери економіки України (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Державні стратегії розвитку та місце органічного виробництва в них

Державні стратегії розвитку	Основні пункти щодо органічного виробництва
Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр. (не була схвалена урядом, станом на сьогодні є документом рекомендаційного характеру)	В цій стратегії вперше розвиток органічного виробництва розглядається як один з пріоритетних напрямків діяльності в агропромисловому секторі економіки України
Стратегія розвитку аграрного сектору «3+5» (представлена 2016 р.)	Ця стратегія визначає органічне землеробство одним з пріоритетних напрямів розвитку для вітчизняної аграрної сфери та передбачає сприяння розвитку органічного виробництва, насамперед в особистих селянських і середніх господарствах та проведення заходів підтримки органічного виробника
Національна економічна стратегія на період до 2030 року	Стратегія передбачає підтримку виробників органічної продукції та здійснення заходів, спрямованих на підвищення рівня обізнаності виробників стосовно переваг ведення органічного виробництва, збільшення кількості виробництва органічної продукції, збільшення експорту органічної продукції та площ земель з органічним статусом

Джерело: сформовано автором на основі [62; 114].

Наголосимо, що Україна також співпрацює з міжнародними проектами, які спрямовані на розвиток та регулювання органічного руху. Найважливіші з них наведено у таблиці 1.5. Представники цих проектів беруть активну участь у розробці правової бази, яка ефективно регулюватиме процес органічного виробництва. Найбільшими з таких проектів є Проект «Німецько-українська співпраця в галузі органічного землеробства», Проект ЄС «Підтримка впровадження сільськогосподарської та продовольчої політики в Україні», Швейцарсько-український проект «Розвиток органічного ринку в Україні» та Швейцарсько-українська програма «Розвиток торгівлі з вищою доданою вартістю в органічному та молочному секторах України».

Таблиця 1.5

Міжнародні проекти запроваджені з метою розвитку органічного виробництва в Україні сформовано автором на основі [103, 174, 144, 62]

№ 1	Назва проекту 2	Тривалість 3	Мета проекту та заплановані результати 4
1	Проект «Німецько-українська співпраця в галузі органічного землеробства»	З 01.09.2020 р. по 30.08.2023 р. (з можливістю продовження до 24 місяців)	<p>Мета: посилити кваліфікацію органічних виробників та розвинути і покращити інституційні структури з метою подальшого розвитку органічного виробництва</p> <p>Результати:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Мінекономрозвитку, Держпродспоживслужба та Національне агентство з акредитації України здатні професійно виконувати завдання, покладені на них Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»; 2. Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти впроваджує управління Органічною платформою знань з метою розвитку та надання наукових фахових та освітніх матеріалів з органічного сільського господарства; 3. Приватні та державні установи зміцнюють структурований професійний обмін у цьому секторі та сприяють зростанню його видимості в Україні
2	Проект ЄС «Підтримка впровадження сільськогосподарської та продовольчої політики в Україні»	Діє з 8 липня 2016 р.	<p>Мета: Зміцнення потенціалу Мінагрополітики щодо реалізації нової національної Стратегії та плану дій розвитку сільського господарства та сільських територій (2015–2020 роки) і, отже, його спроможності дотримуватися своїх зобов'язань за зазначеними договорами та ефективно керувати, підтримувати і контролювати реалізацію своєї програми наближення до ЄС.</p> <p>Результати:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Стратегічне планування, програмування, управління та виконання робіт у галузі сільського господарства та сільських територій; 2. Фінансовий менеджмент, формування бюджету, аудит та контроль; 3. Розробка, наближення та оцінка регуляторного впливу законодавства; 4. Підтримка інших міжгалузевих ініціатив та ініціатив щодо розвитку потенціалу

Продовження табл. 1.5

1	2	3	4
3	Швейцарсько-український проект «Розвиток органічного ринку в Україні»	Діяв упродовж 2012–2016 та 2016–2018 рр.	<p>Мета: Стимулювання зростання малих та середніх підприємств українського органічного харчового сектора через розвиток органічних та регіональних виробничо-збутових харчових ланцюгів.</p> <p>Результати:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Покращення якості та збільшення товарообігу вибраних органічних сільськогосподарських орних культур від малих та середніх підприємств для експорту; 2. Покращення якості та збільшення товарообігу органічної молочної продукції від малих та середніх підприємств для внутрішнього ринку; 3. Розвиток торгової марки для регіональних харчових продуктів з Карпат; 4. Підвищення рівня комерційних послуг в органічному секторі; 5. Стимулювання створення сприятливого середовища для розвитку органічного сектора
4	Швейцарсько-українська програма «Розвиток торгівлі з вищою доданою вартістю в органічному та молочному секторах України»	3 серпня 2019 р. до червня 2023 р.	<p>Мета: Розвиток торгівлі з вищою доданою вартістю в органічному та молочному секторах України.</p> <p>Результати:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Удосконалення нормативно-правової бази та покращення бізнес-середовища задля підвищення якості та безпечності продукції; 2. Розвиток потенціалу для підвищення торговельних можливостей

Джерело: сформовано автором на основі [62; 103; 144; 174].

Такий досвід в Україні провадять уже не перший рік. Для прикладу, 2015 р. впроваджено перший проект «Розвиток органічного руху в Україні», який фінансував Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань (SECO) та впроваджував Дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL, Швейцарія) [57]. Також упродовж 2011–2016 рр. в Україні працював проект технічної допомоги «АгроІнвест», який фінансувало Агентство з міжнародного розвитку США (USAID) [146].

Отже, на сучасному етапі розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні важливим завданням перед урядом з регулювання органічного господарювання є забезпечення стабільних умов функціонування для об'єктів ринку органічної продукції, забезпечення зацікавленості

споживачів у органічній сільськогосподарській продукції та підвищення її якості для забезпечення конкурентоспроможності. Серед подальших дій варто було б запропонувати інтенсивніший вихід на світовий ринок органіки, що забезпечить нові ринки збуту для національного органічного виробника. Саме завдяки підтримці та налагодженій системі регулювання продукція органічного виробництва може бути цікавою для іноземних споживачів. Також державне регулювання органічного виробництва має враховувати необхідність збереження високої якості органічної продукції, залучення інноваційних технологій та підвищення зацікавленості населення в органічній продукції.

1.3. Структуризація організаційно-економічного механізму регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні

Розвиток відкритої економіки у глобальному масштабі актуалізує розвиток органічного господарства, оскільки саме через виробництво органічної продукції забезпечують збереження навколишнього середовища, покращують якість продукції. Органічне виробництво доволі затратне та трудомістке порівняно з традиційними методами сільськогосподарського виробництва. Саме тому постає необхідність формування та оптимізації організаційно-економічного механізму регулювання розвитку органічного виробництва.

Важливими передумовами успішного функціонування організаційно-економічного механізму регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва є: принципи державного регулювання, загальні економічні та соціальні закони розвитку суспільства, рівень розвитку науки та техніки, історичні, політичні та економічні категорії рівня розвитку, суб'єкти та об'єкти органічного виробництва та механізм пізнання дії та використання економічних законів [30].

Для забезпечення ефективного функціонування цього механізму потрібне

відповідне забезпечення: правове, нормативне, економічне, адміністративне та інституційне (рис. 1.7).

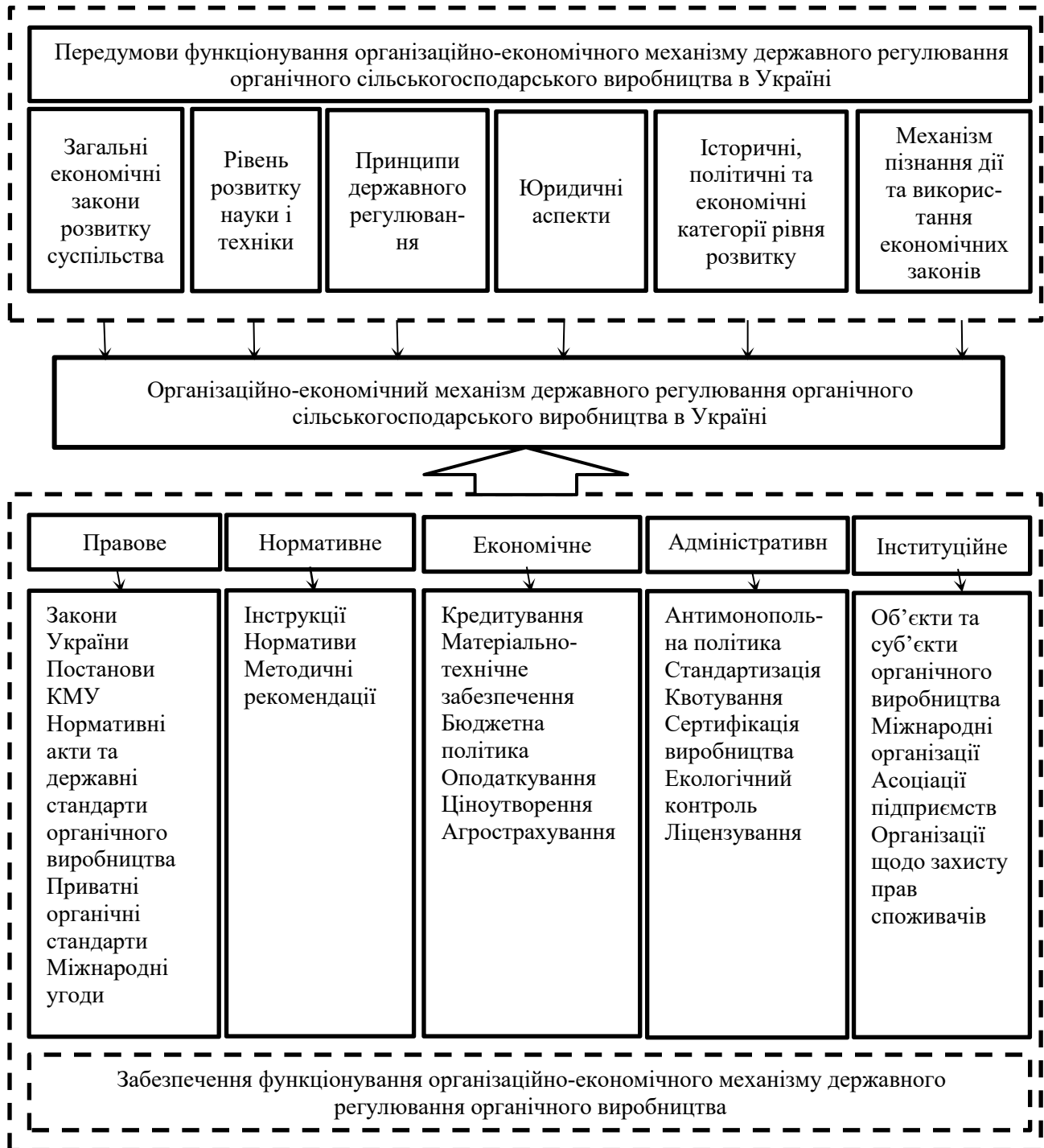

Рис. 1.7. Структуризація принципів та інструментарію забезпечення організаційно-економічного механізму регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні (сформовано автором на основі [94-99; 128-130; 139; 165])

Основними передумовами для ефективного функціонування організаційно-економічного механізму регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні є:

1. Загальні економічні закони розвитку суспільства. Економічний закон – це істотний, стійкий взаємозв'язок явищ економічного життя суспільства. Економічні закони виникають у зв'язку з появою визначених економічних умов і втрачають свою дію зі зникненням цих умов; також, на відміну від законів природи вони наділені історичною характеристикою.

Вирізняють:

– всезагальні економічні закони, тобто ті закони, які притаманні абсолютно всім видам виробництва та функціонування економіки (сюди відносять: закон зростання продуктивних сил, закон економії часу, закон зростання потреб тощо);

– закони, що діють у декількох суспільно-економічних утвореннях (закон попиту та пропозиції, закон грошового обігу і т. д.);

– специфічні економічні закони, тобто ті закони, які проявляються лише в конкретному суспільному способі виробництва (закон, що презентує найглибинніші зв'язки між продуктивними силами і виробничими відносинами, відносинами власності та взаємодії з розвитком продуктивних сил);

– особливі закони – діють лише на якійсь одній стадії виробничого процесу (закон породження монополії концентрацією виробництва, закон одержавлення економіки) [126].

2. Рівень розвитку науки і техніки. Цей показник є визначальним чинником для інтелектуального зростання суспільства, прогресу та підвищення добробуту його членів. За високого рівня розвитку цього показника зростає можливість інтелектуальної реалізації громадян, стрімкого інноваційного розвитку держави, забезпечуються високі досягнення у сфері науки і техніки.

3. Принципи державного регулювання. За своєю сутністю зазначена категорія є ключовими вихідними положеннями, незаперечними вимогами, дотримання яких сприятиме ефективному його функціонуванню [173].

Підходів до класифікації принципів існує надзвичайно багато, найпопулярніші з них наведено у таблиці 1.6.

Таблиця 1.6

Підходи для класифікації принципів державного регулювання економіки

Автори	Класифікація принципів ДРЕ
Стеченко Д. М., Швайка Л. А. [161]	Загальні: принцип пріоритету права над економікою, ефективності, справедливості, стабільності, системності державного впливу, адекватності, оптимального поєднання адміністративно-правових і економічних важелів, поступовості та етапності, забезпечення єдності стратегічного і поточного державного регулювання та його оперативності, дотримання вимоги матеріально-фінансової збалансованості. Нові принципи: бюджетної політики та податкового регулювання зовнішньоекономічної діяльності
Панчук Н. А. [120]	Системність, безперервність, єдність розвитку, обґрунтованість, об'єктивність, економічність, обов'язковість, професіоналізм
Антонова Н. Б., Хорошко О. Б. [14]	Об'єктивні вимоги: адекватність, комплексний підхід, цілісність системи. Характеристики системи: організованість, ієрархічність і багаторівневність, нерозривна єдність із зовнішнім оточенням і середовищем. Загальні принципи державного управління: єдність економіки і політики, єдність централізму й самостійності, науковості, ефективності, сполучення загальних і локальних цілей
Гриньова В. М. [46]	Регулювання економіки, відповідальність за прийняття рішень і кінцеві результати, високий професіоналізм суб'єктів державного регулювання економіки, ефективне використання ресурсів, пріоритетність розв'язуваних проблем, орієнтованість на забезпечення економічного розвитку та на його основі соціального благополуччя для всього населення
Сенишин О. С., Горинь М. О., Кундицький О. О. [151]	Об'єктивність, універсальність, законність, достатність, поступовість розвитку
Дідківська Л. І. [50]	Науковість, погодження інтересів, цілеспрямованість, пріоритетність, системність, комплексність, принцип адаптації, достатності, принципи організаційно-правового та економіко-організаційного забезпечення

Джерело: сформовано автором на основі [14, 46, 50, 120, 151, 161].

Найважливішими принципами, на думку багатьох науковців, є: науковість, погодження інтересів, цілеспрямованість, пріоритетність, доцільність, системність, комплексність, принцип гнучкості та адаптації, достатності, принципи організаційно-правового й економіко-організаційного забезпечення,

принцип поступовості та етапності державного регулювання економіки, пріоритету права над економікою, єдності економіки та політики, ефективності, прозорості, відповідальності.

На практиці принципи державного регулювання економіки набувають характеру норм, правил поведінки, за якими діють його суб'єкти відповідно до соціально-економічних умов, що склалися у суспільстві. Їх можна розглядати як певні критерії ефективності її запровадження [151].

4. Юридичні аспекти. Базою юридичного забезпечення є законодавчі та інші нормативно-правові акти, відповідні норми цивільного, кредитно-фінансового, трудового, адміністративного та інших галузей чинного законодавства.

5. Історичні, політичні та економічні категорії рівня розвитку. Сукупність категорій, які відображають певний існуючий рівень досягнень, який склався з огляду на історико-географічні аспекти, політичну та економічну ситуації у країні.

6. Механізм пізнання дії та використання економічних законів. Механізм пізнання – це з'ясування змісту закону. Доки суспільство не збагнуло дію економічного закону, воно не може використовувати закон для своїх цілей, оскільки економічні закони функціонують незалежно від того, пізнані вони вже чи ні. Процес пізнання може відбуватись тільки завдяки спостереганню та дослідженню взаємозв'язку економічних інтересів та природних умов. Лише пізнання не є достатнім, потрібно вміти використовувати економічні закони.

Підходячи до визначення організаційно-економічного механізму, варто розкрити зміст поняття «механізм». З точки зору системного аналізу, під цією категорією розуміють «впорядковану, організовану систему, яку використовують для впорядкування процесу, що відбувається в ній» [179, с. 112].

В економіці поняття «механізм» часто розглядають у контексті господарства та економіки. В економічній науці поняття механізму, зазвичай, прийнято розглядати як економічну чи господарську категорію. Під

господарським механізмом розуміють «сукупність організаційних структур і конкретних форм господарювання, методів управління та правових норм, за допомогою яких суспільство (держава) додержується об'єктивних вимог економічних законів з урахуванням конкретної ситуації в народному господарстві» [160, с. 273].

Сьогодні у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців існує багато визначень організаційно-економічного механізму [19; 52; 73; 80; 170]. Наприклад, Ю. Лузан стверджує, що організаційно-економічний механізм - це спосіб забезпечити реалізацію вимог об'єктивних законів у процесі суб'єктивної людської діяльності. Саме він формує ту основу, на яку опираються у своїй діяльності суб'єкти господарювання під час реалізації своїх цілей. [80, с. 4]. Деякі вчені визначають організаційно-економічний механізм через сукупність цінкових, фінансово-кредитних, податкових та інших важелів і стимулів [19; 73]. Дослідники Л. Є. Довгань та Г. О. Дудукало стверджують, що «організаційно-економічний механізм функціонування підприємств - це система формування цілей і стимулів, які дають змогу перетворити у процесі трудової діяльності рух матеріальних та духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його кінцевих результатів, спрямованих на задоволення платоспроможного попиту споживачів» [52, с. 255].

Організаційно-економічний механізм також розглядають як сукупність засобів впливу суб'єкта на об'єкт для досягнення поставлених завдань, використовуючи певні інструменти та важелі впливу [170, с. 153].

Отже, з наведених вище тверджень можна дійти висновку, що організаційно-економічний механізм регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва – це сукупність функцій та важелів впливу на всіх учасників процесу регулювання розвитку органічного виробництва (об'єктів та суб'єктів державного регулювання розвитку органічного виробництва), з метою досягнення поставлених завдань щодо мотивації їхньої виробничої, інноваційної та соціальної діяльності для підвищення конкурентоспроможності й рівня виробництва.

Перед механізмом регулювання розвитку органічного виробництва постають такі завдання:

- забезпечення підтримки виробникам органічної сільськогосподарської продукції та розвиток сільської місцевості;
- визначення та стимулювання розвитку оптимального варіанта органічного сільськогосподарського виробництва в розрізі окремих регіонів;
- залучення до розвитку сфери органічного сільськогосподарського виробництва представників науки [88; 90].

Вирішення зазначених завдань передбачає досягнення таких цілей:

- створення єдиної національної системи сертифікації органічного виробництва;
- державний нагляд за дотриманням законодавства у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції;
- встановлення відповідальності за порушення законодавства у цій сфері;
- розвиток сільських територій, забезпечення зайнятості сільського населення;
- підтримка розвитку малих та середніх підприємств, які займаються органічним сільськогосподарським виробництвом;
- надання кредитів на пільгових умовах та інших заходів матеріальної підтримки і стимулювання [25; 45].

Проте для досягнення поставлених цілей суб'єктам державного регулювання розвитку органічного виробництва потрібно використовувати певні важелі впливу на об'єкти. Такими важелями можна вважати: ліцензування діяльності органічних сільськогосподарських виробників; розроблення нормативів якості залучених ресурсів у виробництво; удосконалення здійснення екологічного контролю та моніторингу; субсидування відсоткової кредитної ставки; дотації, субсидування частини витрат на виробництво і страхування врожаю для виробників органічної продукції; пільгове кредитування та оподаткування [92].

Також, для ефективного функціонування сфери органічного виробництва

необхідна державна підтримка та використання інструментів стимулювання органічного виробництва. Державна підтримка розвитку органічного сільськогосподарського виробництва має системний характер і проявляється, здебільшого, як взаємопов'язані між собою блоки (рис. 1. 8).

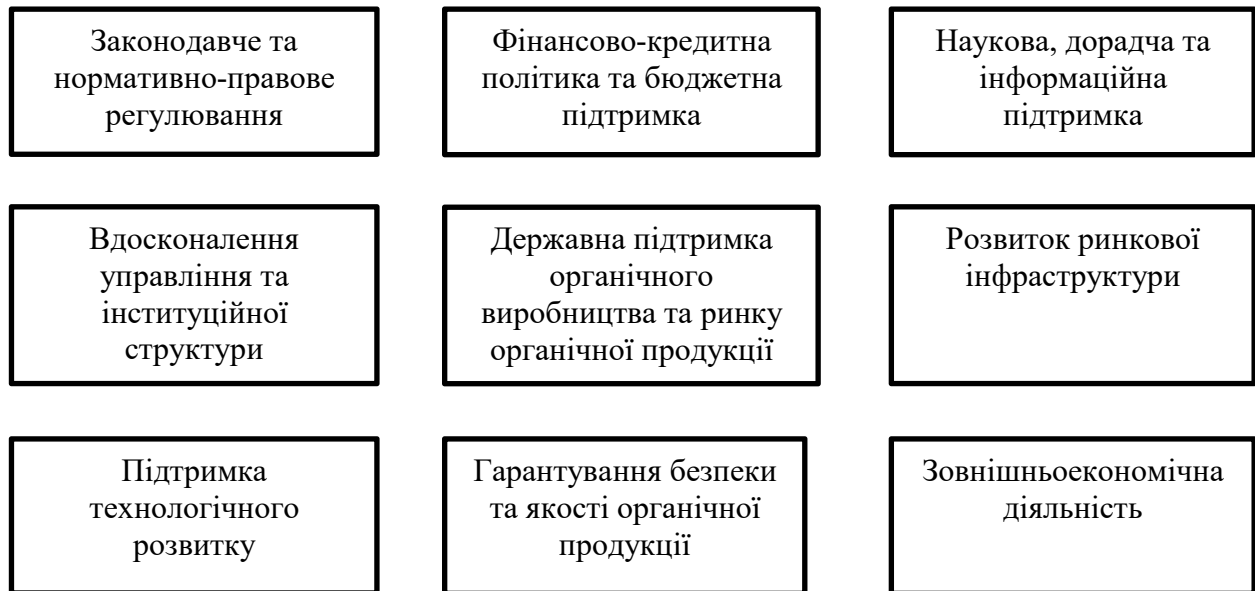

Рис. 1.8. Державна підтримка розвитку органічного виробництва (сформовано автором на основі [16; 75])

Для кращого розуміння наведених блоків розглянемо їх детальніше.

1. Законодавче та нормативно-правове регулювання. Формує нормативно-правову базу: закони, положення, постанови, вимоги і стандарти, які встановлюють правові, економічні, соціальні та екологічні правила для вирощування, виробництва, переробки, сертифікації, транспортування, зберігання та реалізації органічної продукції. Також відповідає за наявність справедливої конкуренції на ринку органічної продукції.

2. Фінансово-кредитна політика та бюджетна підтримка. За допомогою цих інструментів держава заохочує виробників до виробництва органічної сільськогосподарської продукції та встановлює певні санкції до порушників екологічних норм загалом та вимог органічного виробництва зокрема [170, с. 148–149] (рис. 1.9).

Рис. 1.9. Інструменти фінансово-кредитної та бюджетної політики на ринку органічної продукції (сформовано автором на основі [147; 172])

Погоджуємось з думкою Н. Берлач про те, що «інформаційна підтримка має на меті формування попиту у населення за допомогою наголошення на таких характеристиках органічної продукції, як: екологічна безпека, високі смакові властивості; захист навколишнього середовища у процесі виробництва; відсутність генетично модифікованих інгредієнтів; зв'язок із місцевим фермером; свіжість продукції тощо. Органічні продукти мають асоціюватися з поняттями як «добробут», «тривалість життя», «традиційна кухня», «народна

культура» [23; 53]. Під час формування такої екологічної культури суспільства важливими є активна реклама органічної продукції на ЗМІ, ярмарки, виставки, фестивалі, науково-практичні конференції і т. д.

4. Вдосконалення управління та інституційної інфраструктури. Згідно з Концепцією програми розвитку органічного виробництва в Україні, воно передбачає:

- 1) створення головного та регіональних центрів розвитку органічного виробництва;
- 2) удосконалення та розвиток інфраструктури інституцій (спілок, асоціацій, громадянських організацій);
- 3) налагодження зв'язків з органами місцевого самоврядування та реалізацію спільних проєктів, об'єднання зусиль на розвиток органічного виробництва [69].

За наявності цих трьох компонентів українські приватні органи сертифікації зможуть ефективно конкурувати з зарубіжними. Водночас, варто створити ще й належну систему контролю за дотриманням вимог сертифікації.

5. Розвиток ринкової інфраструктури. В Україні ще потребує додаткової уваги система реалізації та збуту органічної продукції. Це може відбуватись за допомогою мережі заготівельних пунктів, аграрних бірж та ринків, спеціалізованих магазинів, спеціальних місць на оптових сільськогосподарських ринках та навіть прямого збуту органічної продукції від виробника до споживача.

6. Підтримка технологічного розвитку. Здійснюючи розвиток виробництва неможливо обійтись без новітніх винаходів вітчизняної та зарубіжної науки. Держава повинна заохочувати та стимулювати виведення нових органічних рослин та тварин, виробництво добрив, які відповідають стандартам, впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій, вдосконалення та винайдення інноваційної техніки, яка даватиме змогу якісніше переробляти, транспортувати та зберігати органічну продукцію.

7. Гарантування безпеки та якості органічної продукції. До цієї сфери

діяльності належать: встановлення чітких стандартів та вимог до органічної сільськогосподарської продукції; удосконалення системи державного контролю за якістю та відповідністю стандартам органічності продукції, з метою захисту прав споживачів; злагодження національних стандартів якості з міжнародними; запровадження національної системи сертифікації та маркування органічної сільськогосподарської продукції й продуктів харчування.

8. Зовнішньоекономічна діяльність. До основних напрямів зовнішньоекономічної діяльності у сфері органічного сільськогосподарського виробництва варто зачислити:

1) розширення мережі збуту на зовнішніх ринках органічної продукції, виробляючи продукцію, яка відповідає вимогам законодавства ЄС та проходить міжнародні системи сертифікації й контролю;

2) зменшення кількості імпортованої продукції та сировини органічного походження, яку можна виготовляти в Україні (у такий спосіб захищаючи національного виробника);

3) покращення екологічного іміджу України на міжнародному ринку органічної сільськогосподарської продукції, зосереджуючи увагу на екологічній концепції сучасного виробництва сільськогосподарської продукції.

Окрім наведеної державної підтримки, варто виокремити інструменти стимулювання органічного виробництва, зокрема, методи мотивації органічних виробників виготовляти більше за кращих можливостей для поширення, транспортування та збуту органічної сільськогосподарської продукції. Всю сукупність інструментів стимулювання можна поділити на чотири групи: дотаційні, інфраструктурні, інформаційні та правові інструменти (рис. 1.10) [45]. Розглянемо ключові особливості усіх груп інструментів стимулювання детальніше:

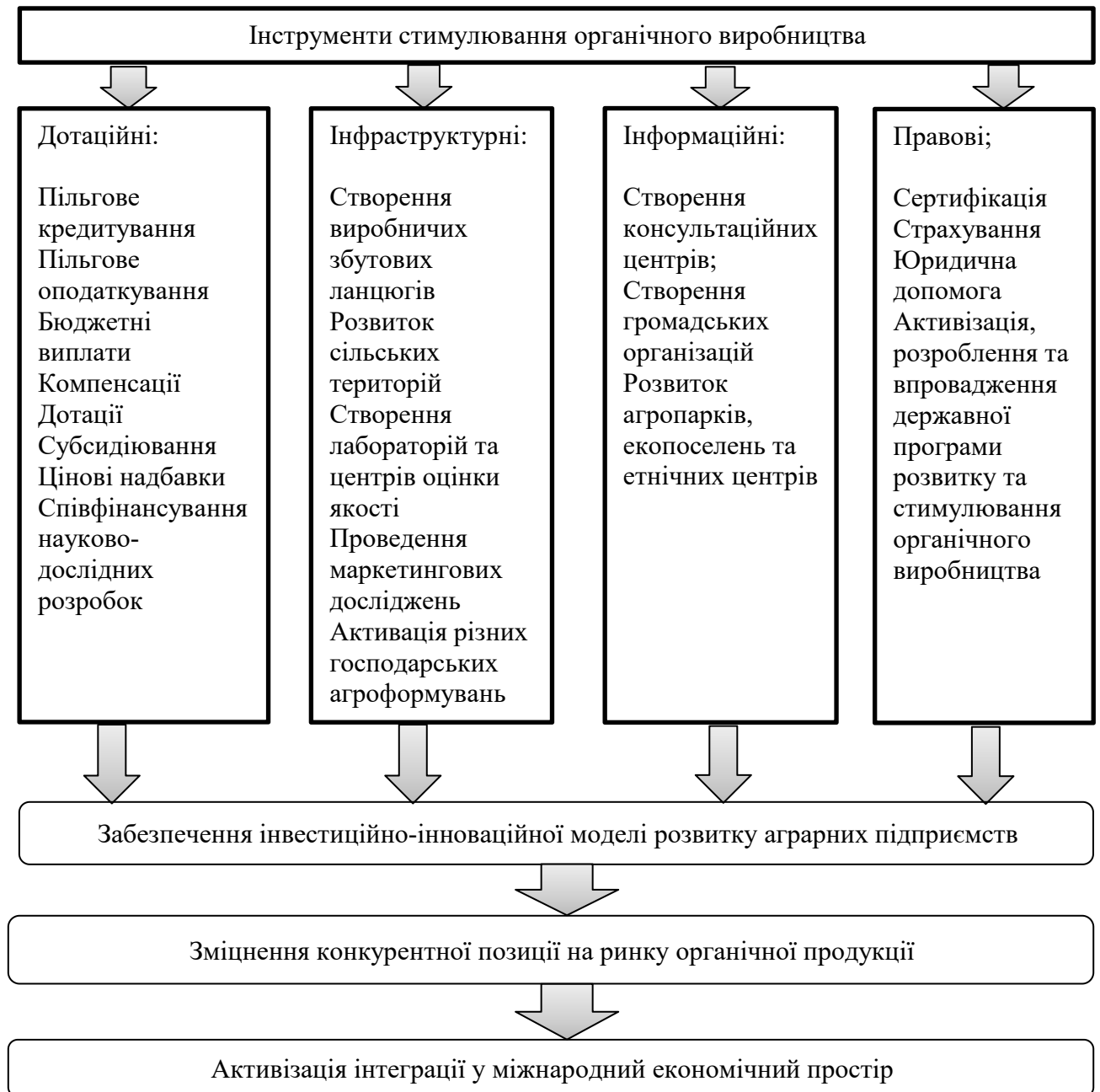

Рис. 1.10. Інструменти стимулювання органічного виробництва (сформовано автором на основі [50, 51])

1. Дотаційні інструменти передбачають певну безповоротну і безоплатну фінансову допомогу від держави, тобто кошти, виокремлені з державного бюджету для стимулювання розвитку органічного виробництва. До них зачислено:

- Пільгове кредитування. Банківське кредитування органічного виробництва – це економічні відносини з приводу забезпечення підприємств

АПК джерелом фінансування на умовах поворотності, платності, забезпеченості, строковості, цільового використання та диференційованості, що супроводжується специфічними особливостями [15].

Кредитування сільгоспвиробників має багато чинників (додаток А), численна кількість з яких розвинена на недосконалому рівні [71].

В Україні передбачено Законом України від 31.03.2020 № 552-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» здійснення фінансової підтримки громадян і юридичних осіб для придбання земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Умови такого пільгового кредитування передбачають: 1,5 % облікової ставки НБУ (3 % сплачують учасники самостійно). Розмір кредиту – до 1 млн грн. Обсяг землі – до 20 га [131].

- Пільгове оподаткування. На жаль, в Україні досі не розроблено спеціальних умов та пільг у сфері оподаткування для органічних сільськогосподарських виробників, проте така необхідність щораз більше простежується у зв'язку з удосконаленням нормативно-правової бази та збільшенням кількості зацікавлених в органічному виробництві – як з боку споживачів, так і з боку виробників. На нашу думку, цілеспрямовані податкові пільги для органічного виробника значно полегшать перехід від традиційного до органічного виробництва, який є найважчим і, водночас, це не нестиме реальних витрат з боку уряду. Хоча економічний вплив втраченого доходу може бути відчутним, однак слугуватиме своєрідною інвестицією в розвиток вітчизняного ринку.

Вважаємо, що пільгове оподаткування варто коригувати під кожен етап розвитку органічного виробництва: встановити податкові канікули для органічних виробників у перехідний період та знизити відсоток оподаткування на подальших етапах розвитку. Міжнародний досвід розбудови органічного агровиробництва та ринку органічної продукції засвідчує про важливість застосування податкових пільг до існуючих у країні типів податків, щоб дати органічному сектору важливі фінансові переваги та різноманітність у підході до

пільгового оподаткування (рис. 1. 11).

Рис. 1.11. Міжнародний досвід пільгового оподаткування органічних агровиробників [84]

- Бюджетні виплати – виплати з державних та місцевих бюджетів на підтримку та розвиток органічного сільськогосподарського виробництва.
- Компенсації. В Україні заплановані компенсації у формі державної підтримки органічного виробника на 2021–2023 роки. Ці компенсації надаватимуть фермерам, які здійснюють перехід на органічне виробництво від традиційного. Компенсацію планують надавати з обласного бюджету тим органічним сільськогосподарським виробникам, які мають до 1 тис. га земель сільськогосподарського призначення, зайнятих під органічним виробництвом.

Відшкодування здійснюватимуть у розмірі 50 % від понесених витрат після отримання фермером сертифіката, який підтверджує органічність виробництва (але не більше 50 тисяч у національній валюті одному суб'єкту господарювання). Також передбачено відшкодування на вартість придбаного насіннєвого матеріалу у розмірі не більше 20 % (у сумі не більше 400 грн з розрахунку на 1 га площі) [48].

- Дотації – передбачають дотації на нове будівництво та реконструкцію холодильників, цехів первинної переробки, об'єктів із заморожування плодів та ягід, придбання ліній товарної обробки, автоматизованих ліній з їхнього висушування та переробки, дотацію на утримання корів молочного напрямку;
- Субсидіювання – надання бюджетної субсидії на одиницю оброблюваних угідь новоствореного фермерського господарства.
- Цінові надбавки – формування більшої ціни на продукцію органічного виробництва порівняно з продукцією, яка не є органічною. Таку надбавку можна обґрунтувати тим, що на отримання сертифіката органічного стандарту та інші виробничі зобов'язання, пов'язані з органікою потрібна більша собівартість продукту. Також варто пам'ятати про ймовірність такого ризику, як нижча врожайність органічної продукції [31].

Ціна на органічну продукцію має враховувати як інтереси виробників, не допускаючи збитковості виробництва, так і споживачів йдеться про її доступність, нівелюючи спекулятивні націнки.

Пропонуємо методику ціноутворення на органічну продукцію, яка передбачає розрахунок ціни органічної продукції ($C_{оп}$) як суму еквівалентної ціни продукції сільського господарства та спеціальної надбавки:

$$C_{оп} = C_{псг} + H, \quad (1.1)$$

де $C_{псг}$ – ціна на сільськогосподарську продукцію, вирощену традиційними методами;

H – надбавка до ціни органічної продукції рослинництва.

Надбавка до ціни органічної продукції рослинництва повинна враховувати відмінності в урожайності за обох технологій, загальну продуктивність сівозміни, ризик знищення врожаю та втрати під час зберігання [83]:

$$H = C_{псг} * k_y * k_p * k_c * k_{вз}, \quad (1.2)$$

де k_y , k_p , k_c , $k_{вз}$ – відповідно, коефіцієнти урожайності, ризику втрати врожаю, сівозміни та втрат під час зберігання.

З метою недопущення спекулятивних надбавок органічні виробники мають представити відповідний сертифікат про органічність продукції.

- Співфінансування науково-дослідних розробок. Держава спільно із виробником оплачує частину коштів на винайдення інноваційних методів виробництва, навчання персоналу, дослідні роботи і т. д.

2. Інфраструктурні інструменти стимулювання мають на меті забезпечення якіснішого та результативнішого процесу здійснення ланцюга «виробництво-розподіл-збут», а також ефективнішої маркетингової політики для системного функціонування органічного сільськогосподарського виробництва. До них належать:

- Створення виробничих збутових ланцюгів – передусім потрібно акцентувати увагу на об'єктивному формуванні органічного ланцюга та спільній відповідальності системи «виробник – трейдер – орган сертифікації – органи державної влади».

- Розвиток сільських територій. Законом України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» подано визначення «сільська місцевість» – території, що знаходяться за межами міст і є, здебільшого, зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови [141]. Вітчизняні науковці поняття «сільські території» тлумачать як складну багатофункціональну природну, соціально-економічну й виробничо-господарську систему з властивими їй кількісними, структурними, природними й іншими характеристиками. Сільський розвиток означає цілеспрямовану зміну

інституційних, економічних, екологічних, демографічних, соціальних, культурних, побутових та інших найважливіших чинників, що визначають напрями та безпосередньо впливають на зростання рівня і якості життя сільського населення та забезпечують недопущення чи подолання бідності, а не лише комфортніше існування в умовах бідності.

- Створення лабораторій та центрів оцінки якості – створення сучасних лабораторій з визначення якості та безпечності сільськогосподарської продукції та продовольства, в тому числі й органічних, аналіз продукції на відповідність діючим стандартам.

- Проведення маркетингових досліджень – використання таких економічних методів дослідження: порівняльного аналізу й абстрактно-логічного, монографічного – для формулювання теоретико-методологічних основ проблеми дослідження, висновків та перспектив подальших досліджень, соціологічного, зокрема, спостереження й опитування за допомогою спеціально розроблених анкет – з метою отримання первинної інформації щодо попиту на органічну сільськогосподарську продукцію.

- Активація різних господарських агроформувань – участь у програмах розвитку органічного виробництва, комунікації з органічними виробниками світового ринку та ін.

3. Інформаційні інструменти стимулювання органічного виробництва – це сукупність методів поширення інформації про органічну продукцію, супроводу виробників органічної галузі, інформаційної підтримки на всіх стадіях органічного виробництва з метою інтеграції усіх стадій виробництва у єдине ціле. Сюди належать:

- Створення консультаційних центрів – допомагають отримати інформацію про виробництво, переробку якісної та безпечної продукції.

- Створення громадських організацій, які об'єднуюватимуть сертифікованих операторів органічного виробництва та матимуть за мету розвиток органічного ринку світу та України. Значну роль у розвитку українського ринку органічної продукції відіграють громадські організації та

проекти, які спрямовують свою діяльність на різні сфери досліджуваної системи агровиробництва [117, 119].

3) Розвиток агропарків, екопоселень та етнічних центрів.

4. Правові інструменти. Ця група методів стимулювання спрямована на створення сприятливого правового середовища, що передбачає: страхування, сертифікацію, активізацію, розроблення та впровадження державної програми розвитку та стимулювання органічного виробництва, а також юридичну інформацію, яка може знадобитись операторам ринку органіки. До них зачислено:

- Сертифікацію як базову передумову здійснення органічного виробництва. На законодавчому рівні України передбачено, що все органічне виробництво та обіг органічної продукції підлягають сертифікації.

Сертифікація органічного землеробства є обов'язковою щорічною перевіркою (виїзного характеру), яка має на меті визначити відповідність процесу органічного виробництва ustalеним нормам та вимогам законодавства.

- Страхування – вид майнового страхування. Закон України «Про страхування» від 7 березня 1996 р. визначив страхування «як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів, визначив форми проведення страхування та передбачив договірну природу виникнення страхових правовідносин» [142]. У державних сільськогосподарських підприємствах в Україні страхування здійснюють у разі добровільної форми в договірній сумі, проте не більше як 70 % вартості врожаю, за обов'язкового страхування – не більше 50 %.

- Юридична допомога. Для ефективного функціонування органічного виробництва виробникам часто потрібні консультації з юридичних питань з метою визначення найхарактерніших особливостей діяльності.

- Активізація, розроблення та впровадження державної програми розвитку та стимулювання органічного виробництва. Метою програми є «створення організаційно-економічних умов для ефективного, соціально спрямованого розвитку аграрного сектору економіки, стабільного забезпечення промисловості сільськогосподарською сировиною, а населення – високоякісною та безпечною вітчизняною продукцією, збільшення обсягів виробництва продукції з високою доданою вартістю, посилення присутності України на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продовольства» [143].

Отже, стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва потребує комплексного підходу. На державному рівні здійснення всіх стимулюючих заходів вимагає чималих зусиль та матеріального забезпечення, що зумовлює складність цього питання.

Висновки до розділу 1

Зважаючи на результати виконаних досліджень для обґрунтування теоретичних основ державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, можна зробити такі висновки теоретичного характеру:

1. У дисертаційній роботі розглянуто такі категорії як виробництво та органічне сільськогосподарське виробництво. Розкриваючи поняття «органічне сільськогосподарське виробництво», обґрунтовано, що це багатофункціональна агроекономічна модель виробництва, за якої не використовують генетично модифіковану продукцію та синтетичні хімічні добрива; має на меті забезпечення людства якісною продукцією харчування, бережлине ставлення до навколишнього середовища та передбачає дотримання законодавства в сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Виокремлено види органічного виробництва: органічне рослинництво,

органічне тваринництво, органічне грибівництво, органічна аквакультура, виробництво органічних морських водоростей, виробництво органічних харчових продуктів (в тім числі органічне виноробство), виробництво органічних кормів, заготівля органічних об'єктів рослинного світу.

2. На основі аналізу доцільності переходу від традиційного до органічного виробництва та окреслення органічного виробництва виокремлено основні переваги останнього: економічні (підвищення рентабельності продукції, незалежність від зовнішніх джерел фінансування, підвищення конкурентоспроможності продукції, зростання чистих прибутків, удосконалення системи управління ресурсами та витратами), екологічні (збереження від забруднення природних вод, забезпечення екологічного балансу середовища, зниження техногенного впливу на ґрунти, збереження відновлення різноманіття в агроландшафтах), соціальні (етична та природна поведінка в екосистемі, розвиток сільських територій, забезпечення населення якісними продуктами, підвищення зайнятості та добробуту населення) та запропоновано виділення переваг здоров'я. Запропоновано врахування гідної оплати праці працівників органічного сільськогосподарського виробництва як одного з деталізованих принципів, на яких має базуватись органічне землеробство. Досліджено основні групи ризиків (соціально-психологічні, інституційно-правові та фінансово-економічні), з якими зіштовхується сільськогосподарський виробник у процесі переходу від традиційного виробництва до органічного.

3. З метою обґрунтування теоретичного базису розвитку органічного сільськогосподарського виробництва розкрито поняття дефініції «державне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва», що дало змогу виявити багатокомпонентну систему заходів, як: має на меті виконувати певні функції, зокрема, визначати основні принципи та засади, на яких ґрунтуватиметься органічне виробництво, відповідати за встановлення та коригування нормативно-правового забезпечення у досліджуваній сфері, удосконалювати державну політику щодо органічного фермерства, визначення державного контролю в органічному виробництві, забезпечувати підготовку та

перепідготовку кадрів, стимулювати та підтримувати розвиток органічного сільськогосподарського виробництва та внутрішнього ринку органічної продукції; постає як сукупність організаційних, фінансових, економічних та нормативно-правових інструментів, якими оперує держава з дотриманням певних принципів для забезпечення ефективного й стабільного розвитку ринку органічної продукції. Обґрунтовано необхідність принципів державного регулювання органічного землеробства на основі результатів їхнього аналізу. Окреслено суб'єкти та об'єкти державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва та охарактеризовано їх основні права та обов'язки. Систематизовано органічне законодавство України, яке постає правовою базою, що сприятиме позитивним зрушенням у здійсненні органічного сільськогосподарського виробництва.

4. Проаналізовано організаційно-економічний механізм державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва, визначено його як сукупність функцій та важелів впливу на всіх учасників процесу регулювання розвитку органічного виробництва (об'єктів та суб'єктів державного регулювання розвитку органічного виробництва) з метою досягнення поставлених завдань щодо мотивації їхньої виробничої, інноваційної та соціальної діяльності для підвищення конкурентоспроможності й рівня виробництва та охарактеризовано основні передумови і необхідне забезпечення ефективного функціонування цього механізму. В результаті досліджень державної підтримки її розкрито як комплекс законодавчого та нормативно-правового регулювання, фінансово-кредитної політики та бюджетної підтримки.

5. З метою систематизації інструментів стимулювання органічного сільськогосподарського виробництва виконано їхнє дослідження з подальшим групуванням на дотаційні, інфраструктурні, інформаційні та правові, під час їхнього детального аналізу доведено необхідність впровадження цих інструментів комплексно. За відсутності спеціального пільгового оподаткування для органічних виробників в Україні запропоновано

запровадження підходу, за якого пільгове оподаткування варто коригувати під кожен етап розвитку органічного виробництва: встановити податкові канікули для органічних виробників у перехідний період та знизити відсоток оподаткування на подальших етапах розвитку.

6. Одним з дієвих засобів стимулювання розвитку органічного виробництва є цінові надбавки на органічну продукцію, порівняно з неорганічною. Впровадження запропонованої методики ціноутворення, яка передбачає розрахунок ціни органічної продукції як суми еквівалентної ціни продукції традиційного сільського господарства та спеціальної надбавки, що враховуватиме відмінності у врожайності за обох технологій, загальну продуктивність сівозміни, ризик знищення врожаю та втрат під час зберігання, забезпечить більше можливостей розвитку органічного виробництва.

Основні результати розділу опубліковані у таких наукових працях автора: [30; 31; 43; 135; 136].

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

2.1. Особливості сучасного стану та тенденцій розвитку органічного сільськогосподарського виробництва

Сільське господарство є традиційною галуззю української економіки, яка суттєво впливає на визначення ролі і місця у територіальному поділі праці. Проте інтенсивне виробництво з метою максимізації прибутку негативно впливає як на якісні показники продукції, так і на навколишнє середовище. Виникає парадокс, який необхідно вирішувати шляхом реформування традиційного типу сільського господарства. Саме органічне сільськогосподарське виробництво є ключем до розв'язку цієї проблеми. Окрім такої очевидної переваги як покращення безпечності та якості продукції сільськогосподарського походження, Україна отримає ще одну вигоду від запровадження органічного виробництва, а саме – наближення до членства у СОТ та долучення до зони вільної торгівлі з ЄС, оскільки вимогами передбачено високу конкурентоспроможність продукції, яка можна забезпечити лише шляхом органічного виробництва.

Як наслідок, актуальності набуває питання державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва як основи управління органічною діяльністю, якій властива висока якість продукції, бережливе ставлення до навколишнього середовища, гармонізація задоволення потреб населення, а також підвищення якості ґрунту. Державне регулювання розвитку органічного виробництва буде дієвим, якщо опиратиметься на основні тенденції та стан органічного виробництва й ринку органічної продукції в Україні та світі.

За останніми статистичними даними, у світі спостерігають позитивну тенденцію збільшення площ органічних сільськогосподарських угідь (рис. 2.1). Загальна площа органічних сільськогосподарських земель 2019 року становила 72,3 млн га, а органічним виробництвом займається 187 країн, що засвідчує усвідомленість потреби у виробництві з дотриманням умов «інвайронменталізму».

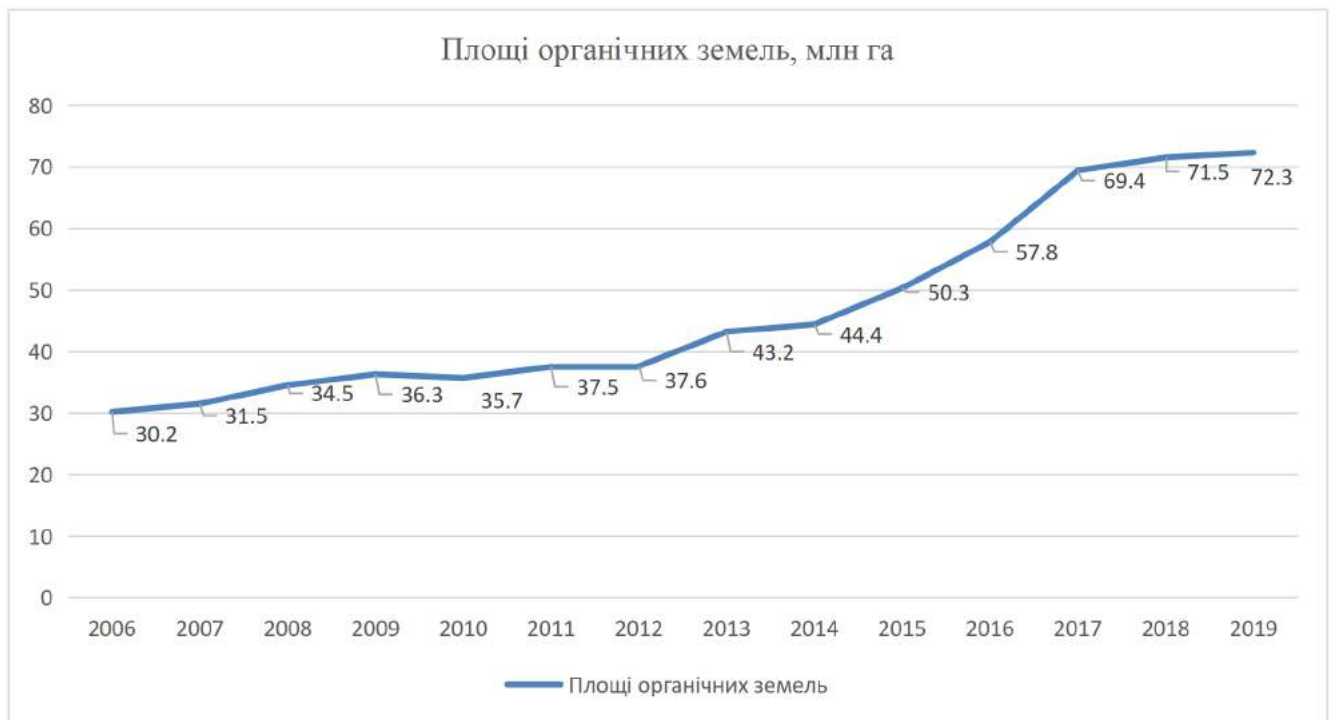

Рис. 2.1. Динаміка зростання площ органічних сільськогосподарських земель у світі, 2006–2019 рр. (сформовано автором на основі [12])

Приріст площ органічних сільськогосподарських угідь засвідчує збільшення попиту на органічну продукцію та раціональний вибір перейти на виробництво екологічно безпечної продукції. Невисоким є відсоток приросту площі органічних земель в Україні за останній рік – усього 1,1 % (площа органічних земель 2019 р. становила 467,9 тисяч га). У світовому контексті такий показник вказує на необхідність удосконалення державного регулювання та посилення державної підтримки органічного виробника, популяризацію органічної продукції серед населення та формування культури споживання

органічної сільськогосподарської продукції.

Опираючись на географічне положення України, можемо стверджувати, що наша країна має всі передумови та чинники для успішного розвитку органічного виробництва. Доволі важливою конкурентною перевагою України перед рештою країн є наявність великої кількості екологічно чистих та родючих земель (близько 8 млн га) [165, с. 39], що дає змогу отримувати більшу кількість якісної продукції (рис. 2.2). Важливу роль відіграє також сприятливий клімат для ведення сільського господарства та, звісно ж, надзвичайно тривала історія українських сільськогосподарських виробників, що засвідчує їхній рівень експертності та неабияку кваліфікованість у зазначеній галузі.

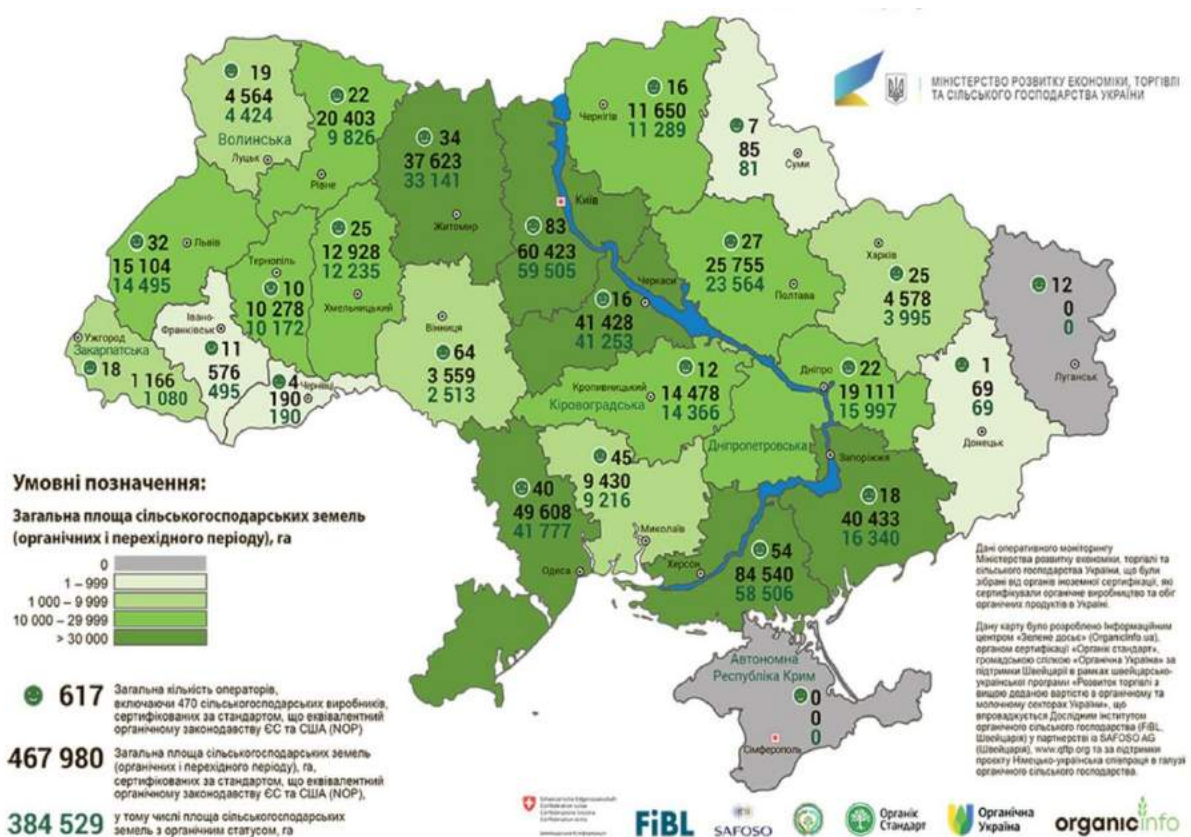

Рис. 2.2. Органічна карта України станом на 31.12.2019 р. [114]

Українські ґрунти є родючими і забезпечують урожайність на рівні 52 ц/га, а рентабельність органічного землеробства – на рівні 36–42 %. Це дає суттєву

перевагу у виробництві культур, що вирощуються органічними методами без використання хімікатів [161, с. 9].

Щодо окупності інвестицій в органічне виробництво, то середній термін сягає 2–10 років [161, с. 39]. Враховуючи існуючу екологічну ситуацію, органічне виробництво є хорошою альтернативою традиційного інтенсивного виснажування ґрунтів. За розрахунками дослідників, «розвиток органічного виробництва в Україні може здійснюватись не менше, ніж на 19 % загальної площі сільськогосподарських угідь, придатних для впровадження органічного землеробства» [47, с. 21].

За 2019 р. частка органічних земель в Україні збільшилась на 51 % порівняно з попереднім, що пояснюють впровадженням низки нормативно-правових та підзаконних актів і регіональними програмами підтримки органічного виробника, які стимулюють сільськогосподарських виробників переходити на більш екологічні методи виробництва.

Органічне виробництво в Україні зародилось приблизно в 90-х роках, проте перші спроби його ведення не сприяли його швидкому і масовому поширенню. Деякий час спостерігали мінімальний розвиток у цій сфері. Щораз більше аграріїв використовувало традиційний метод сільськогосподарського виробництва. Поширення органічного виробництва з орієнтацією на експорт органічної продукції відбулось вже 2003 року.

Зараз Україна посідає 20-те місце у світі та 12-те місце в Європі за площею земель, зайнятих під органічним сільським господарством, при цьому з кожним роком Україна посилює свої позиції на світовому ринку, що засвідчує позитивну динаміку розвитку.

Зазначемо, що 2020 р. нараховували 722 оператори органічного ринку, з яких 544 є сертифікованими органічними виробниками (рис. 2.3). Спостерігаємо позитивну тенденцію: кількість органічних виробників збільшилась майже у 7 разів, порівняно з 2006 роком. Значне збільшення зафіксовано протягом 2018 та у 2020 років, що засвідчує зацікавленість українського виробника займатись органічним виробництвом.

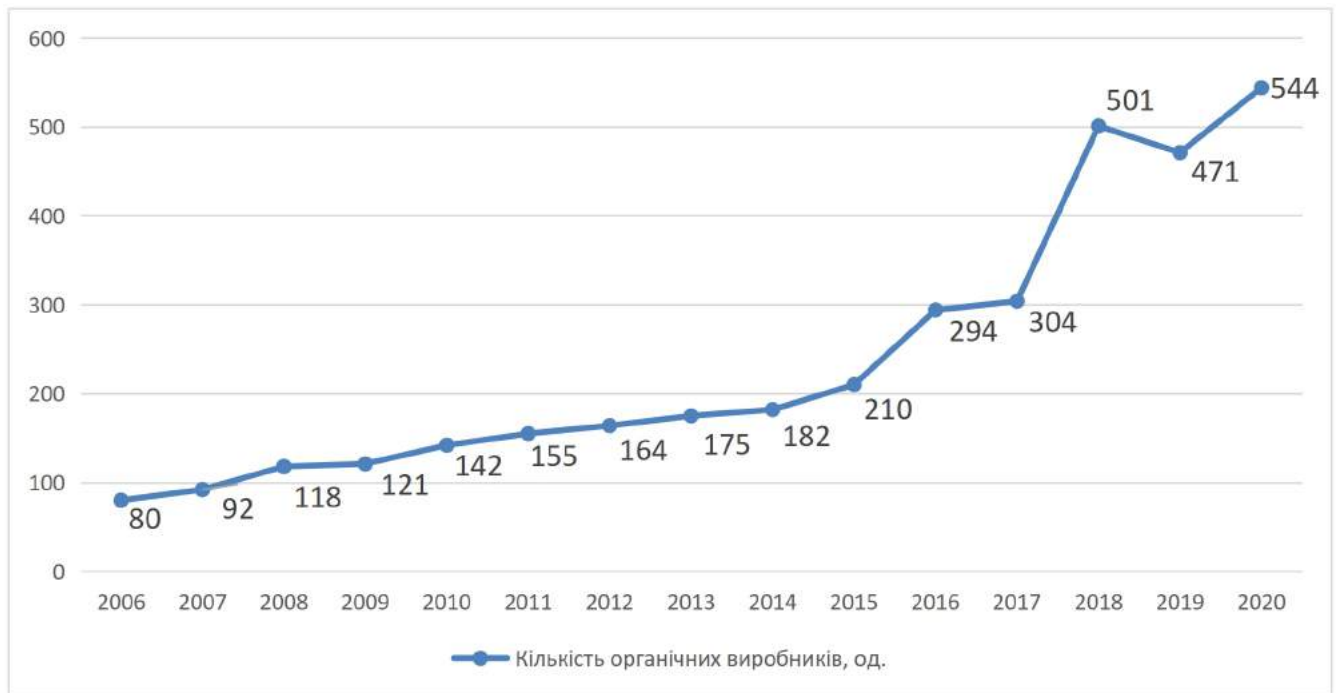

Рис. 2.3. Динаміка кількості органічних виробників в Україні (сформовано автором на основі [12])

У контексті європейських держав Україна посідає не останні позиції, проте з таким ресурсним потенціалом, як у нашої держави, вона могла б займати лідируючі позиції (додаток Б). Здебільшого господарства, які займаються виробництвом органічної продукції, розташовані на півдні країни – Одеська, Херсонська області, на заході України – Закарпатська, Львівська, Хмельницька області, а також у Київській, Вінницькій та Харківській областях [104].

У загальній кількості органічних операторів України значний відсоток припадає на органічних переробників за видом сертифікованої діяльності. Їх поділяють на дві категорії: переробники, які не фасують товар для споживача, та переробники, які мають упакований готовий харчовий продукт для споживача. За останніми даними, кількість перших досягла позначки у 114 компаній, а других – 64 компанії. За даними, наведеними на рисунках 2.3. та 2.4., можна стверджувати, що в Україні паралельно протікають процеси розвитку органічної переробки та органічного виробництва.

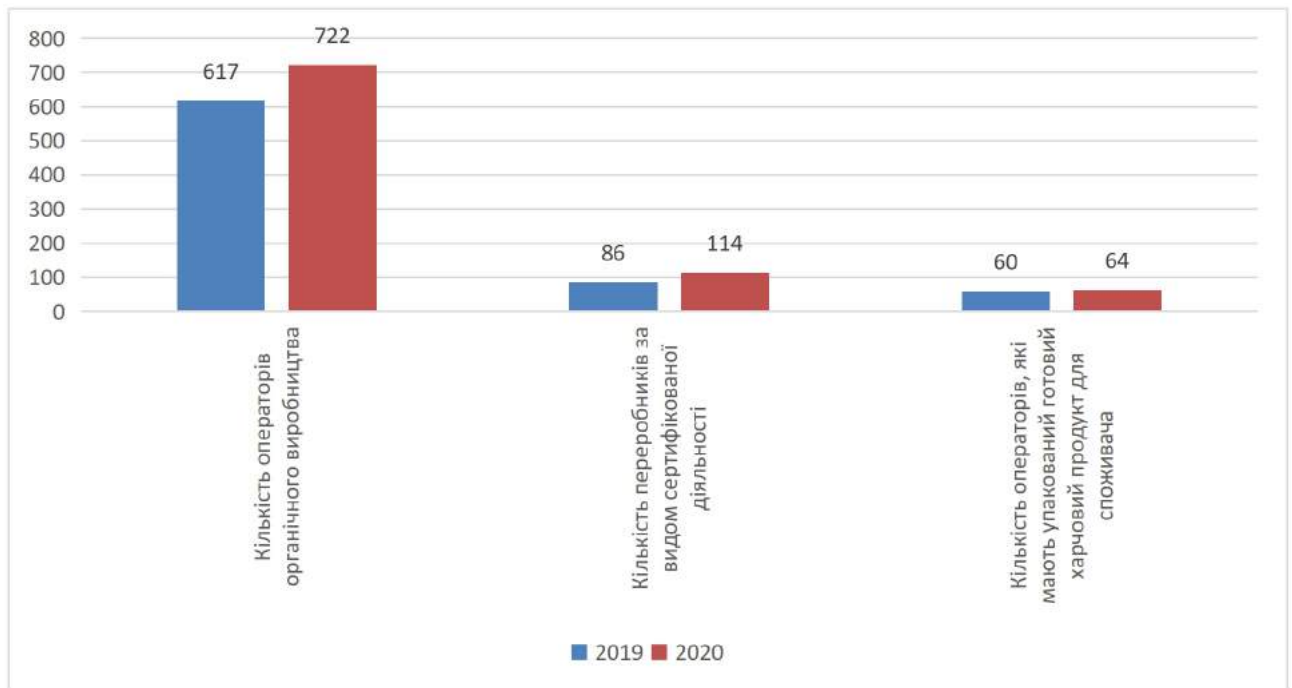

Рис. 2.4. Зростання кількості операторів органічного виробництва [10]

Виробництво органічної продукції, здебільшого експортоорієнтоване, адже близько 89 % товаровиробників працюють за стандартом, рівнозначним Постанові Ради ЄС NOP (США) та Біо Свісс (Швейцарія) [107]. Інші 11 % орієнтовані і на внутрішній, і на зовнішній ринок та працюють за тими стандартами, які розробила Міжнародна громадська організація виробників органічної продукції «БЮЛан» [107].

Активну участь беруть вітчизняні господарства у міжнародних проектах, які стосуються впровадження та розвитку органічного виробництва в Україні, що засвідчує їх кількість – 155 органічних виробників [105].

Продукція органічного виробництва є товаром вищої цінності завдяки корисності для організму та безпечності для зовнішнього середовища. Пропозиція такої продукції, відповідно, потребує більших зусиль для становлення адекватного товарного ринку, її необхідно підтримувати на державному та регіональному рівнях з використанням маркетингових інструментів. Стаття 14 Податкового кодексу України визначає «ринок того чи іншого продукту (товару, послуги), виходячи з можливості покупця (продавця) без значних додаткових витрат його придбати (реалізувати) на найближчій для

покупця (продавця) території» [125]. Відповідно до статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції», «ринок продукції – це сфера її обігу, визначена наявністю в межах певної території протягом певного часу попиту і пропозиції. Як сукупність відносин (актів) купівлі – продажу товарів і послуг; спосіб взаємодії виробників і споживачів, заснований на децентралізованому, безособовому механізмі цінових сигналів, ринок є місцем взаємодії продавців і покупців для визначення ціни та необхідної кількості товару» [136, с. 27].

На товарному ринку органічної продукції суб'єктами визначено виробників (продавців) органічної сільськогосподарської продукції та споживачів. У рамках ринку вони реалізують свої інтереси та вступають у торговельні відносини. Основою взаємодії суб'єктів ринку продукції є попит і пропозиція.

Обов'язковими умовами для ефективного функціонування ринку органічної агропродовольчої продукції є:

- наявність конкуренції між товаровиробниками (продавцями);
- доступ виробників та споживачів до інформації про ціни, кон'юнктуру ринку, норми прибутку;
- можливість вільного ціноутворення та переміщення товару власними логістичними шляхами тощо.

Як стверджує Т. Г. Дудар, «ринок агропродовольчої продукції слід характеризувати як ефективний механізм задоволення потреб товаровиробників і запитів споживачів, найважливішою властивістю якого є те, що він виступає чутливим регулятором і координатором системи комерційних зусиль суб'єктів ринку, спрямованих на виробництво і реалізацію конкурентоспроможних агропродовольчих товарів для забезпечення продовольчої безпеки і формування експортного потенціалу держави» [56, с. 22].

Досягти сталої прихильності існуючих покупців органічної продукції, можна завдяки забезпеченню у торговельній мережі обов'язкового асортименту, тобто асортиментного мінімуму. А це вдасться за умови розширення і стабільного функціонування виробничих суб'єктів органічного

ринку, які забезпечують пропозицію і формують попит. Асортимент органічних продуктів формують за певними принципами, як:

- всебічне врахування попиту існуючих та потенційних споживачів; комплектність у виборі і закупівлі товарів покупцями;
- дотримання сталого для торговельного підприємства асортиментного профілю;
- забезпечення повноти і стійкості асортименту товарів постійного попиту [20, с.108].

Структура реалізації органічної продукції в Україні доволі різноманітна: від молочної продукції (займає найбільшу частку внутрішнього ринку) до прянощів та спецій (рис. 2.5).

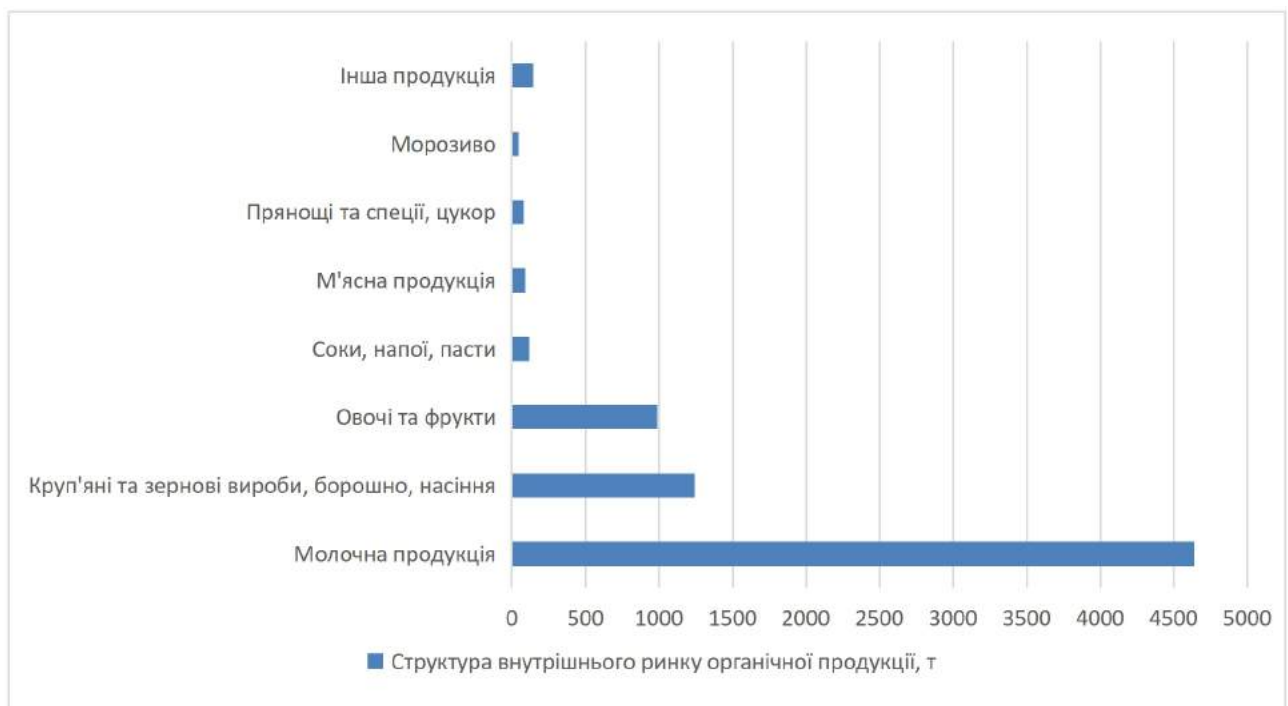

Рис. 2.5. Структура внутрішнього ринку органічної продукції в Україні, т (сформовано автором на основі [12])

У вартісному виразі за 2019 р. на внутрішньому ринку продали молочних продуктів на 320 млн грн, круп'яних та зернових виробів, борошна та насіння на 115 млн грн тощо (рис. 2.6). Україна є світовим лідером з виробництва органічного меду, займає провідні позиції за площею сертифікованих угідь (під

зерновими – четверте місце, соняшником і іншими олійними культурами – п'яте, овочами – дев'яте) та спеціалізується, здебільшого, на вирощуванні зернових та олійних культур [105].

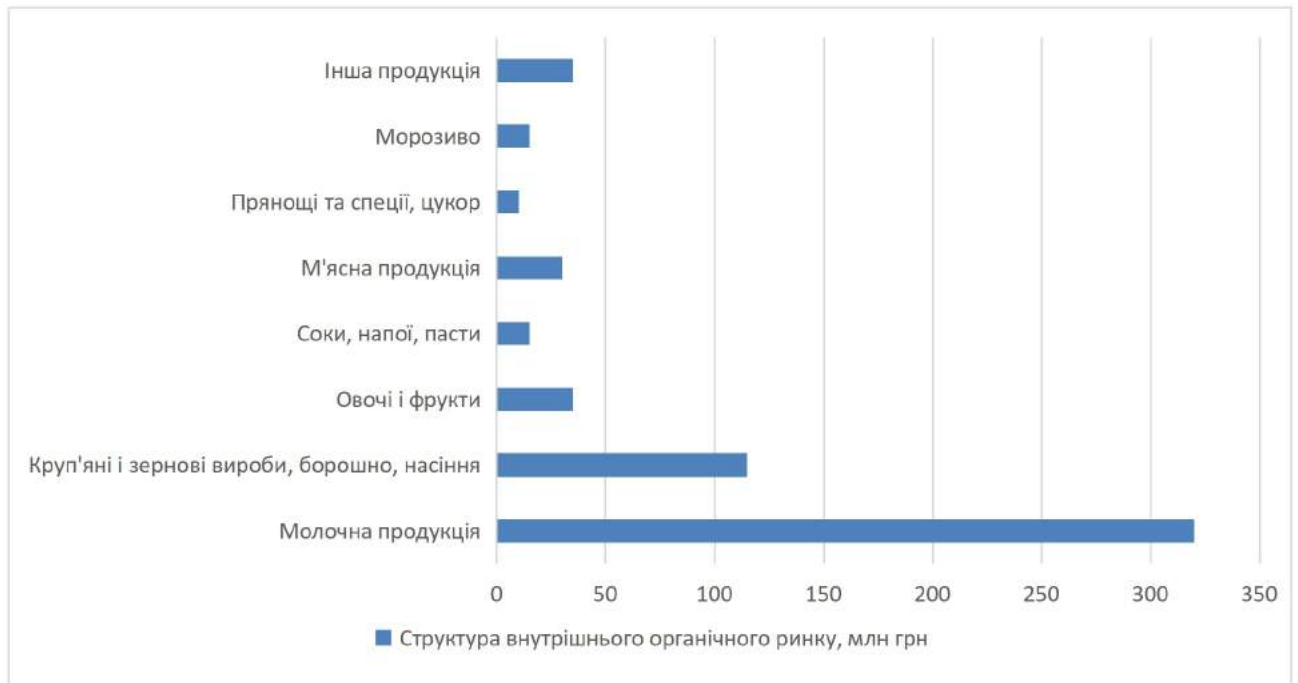

Рис. 2.6. Структура внутрішнього ринку органічної продукції в Україні, млн грн
(сформовано автором на основі [12])

Готовність споживачів купувати органічну продукцію зумовлена низкою чинників. Найголовнішим чинником, який визначає купівельну спроможність споживача є ціна. Основним цільовим сегментом виступають власне сім'ї з дітьми та люди з вищим рівнем доходу [11].

Зазначимо, що різниця в ціні на органічну продукцію та продукцію традиційного виробництва в Україні суттєво відрізняється (табл. 2.1), що пояснюємо низкою чинників:

- виготовлення органічної продукції потребує більших затрат на підтвердження органічності продукції, оскільки на державному рівні не передбачена компенсація органічним виробникам на процедуру сертифікації, що суттєво збільшує їхні витрати;

- більші ризики для сільськогосподарських виробників у зв'язку з

переходом на органічну продукцію, які виникають і у процесі виробництва органічної продукції, і під час пошуку каналів збуту, оскільки не сформована культура споживання органічної продукції на внутрішньому ринку та існує велика конкурентія на зовнішньому;

– нижчий рівень врожайності органічної продукції у конверсійний період та в зв'язку з більшою необхідністю сівозміни, що також позначається на операційних витратах виробника;

– відмова від хімічних добрив, що, як результат, відображається на врожайності органічної продукції в перший час.

Таблиця 2.1

Порівняння цін на продукцію органічного та інтенсивного виробництва в Україні

№ З/п	Назва продукту	Кількість, вага	Ціна на традиційну продукцію, грн	Ціна на органічну продукцію, грн	Співвідношення цін на органічну та традиційну продукцію
1	Яйця	10 шт	35–37	75	2–2,14
2	Борошно пшеничне, вищий сорт	1 кг	13	48	3,7
3	Мед липовий	250 г	56	60	1,07
4	Капуста	1 кг	5	112	22,4
5	Гречка	1 кг	35–40	90	2,25–2,57
6	Картопля	1 кг	11	39	3,54
7	Огірки	1 кг	100	136	1,36
8	Цибуля	1 кг	5	27	5,4
9	Морква	1 кг	6	53	8,83
10	Масло	200 г	44	102	2,31
11	Молоко	1 л	22	47	2,13
12	Індичка	1 кг	205	320	1,56
13	Курятина	1 кг	115–130	192	1,47–1,66
14	Телятина	1 кг	290–310	445	1,44–1,53
15	Кетчуп	300 г	14	115	8,21
16	Шоколад чорний	100 г	42	95	2,26

Джерело: сформовано автором на основі [113, 149].

За результатами виконаного аналізу цін на органічну та звичайну сільськогосподарську продукцію можна зробити висновки, що найбільшу

різницю у цінах спостерігаємо на овочах, що пояснюємо вищим ризиком для органічних виробників під час здійснення органічного рослинництва, ніж під час ведення органічного тваринництва. Основним чинником тут є врожайність. Також помітна різниця у цінах на продукцію переробної галузі органічного виробництва (кетчут та шоколад), що впливає з більших затрат на органічну продукцію на кожному з етапів переробки, складування та зберігання. Та неформованою інфраструктурою ринку органічної продукції. Найменшу різницю в цінах спостерігаємо на мед органічний та традиційний. Це логічно впливає з того факту, що затрати різних ресурсів (фінансових, трудових тощо) на виробництво зазначеної продукції приблизно однакові за обох видів сільськогосподарського виробництва.

У своїх дослідженнях Т. О. Зайчук стверджує, що «структура внутрішнього ринку органічної агропродовольчої продукції включає два макросегменти: ринок індивідуальних покупців (споживчий) та ринок покупців-організацій, який, в свою чергу, поділяється на чотири субринки: посередників, переробних підприємств, організацій громадського харчування та навчальних і оздоровчих закладів» [59, с. 108]. До особливого сегменту варто зачислити переробні підприємства, які купують органічну продукцію і використовують її як сировину для подальшої переробки або експорту на зовнішні ринки. Отже, під час оцінки місткості ринку органічної продукції в Україні варто також враховувати і оптовий товарообіг.

Щодо експортних даних в Україні, то як сказано у звіті країн Європи, Україна посідає друге місце після Китаю (із 123-х країн) за кількістю експорту продукції в світі та перше місце в Європі. Порівняно з позаминулим роком, це вище на 2 сходинки, а в кількісному вираженні це на 27 % (або 337 тисяч т) більше. Загальний експорт вітчизняної органічної продукції у 2019 році сягав 189 млн доларів (469 тисяч т), з якого 85 % – Європа, 12 % – Північна Америка, близько 3 % – Азія, близько 1 % – Африка. Загалом ця кількість становить 10 % від загальної кількості органічної продукції привезеної в ЄС. Найбільша частка

експорту припадає на зернові, олійні культури і фрукти. Як засвідчує статистика, Україна щороку зміцнює свої експортні позиції щодо країн ЄС.

Найбільшими країнами-споживачами вітчизняної органічної продукції є Нідерланди (141 тисяч т), Німеччина (42 тисяч т), Велика Британія (36,8 тисяч т), Італія (8,6 тисяч т), Австрія (16,8 тисяч т), Польща (13,7 тисяч т), Швейцарія (59,5 тисяч т), США (50 тисяч т) та деякі інші країни (загалом 469 тисяч т) [12]. Отже, найбільшими країнами-імпортерами української продукції в ЄС за 2019 рік виявились Нідерланди, Німеччина та Литва, де українська органічна продукція цінується своєю якістю та доступністю ціни, порівняно з вітчизняними (рис. 2.7).

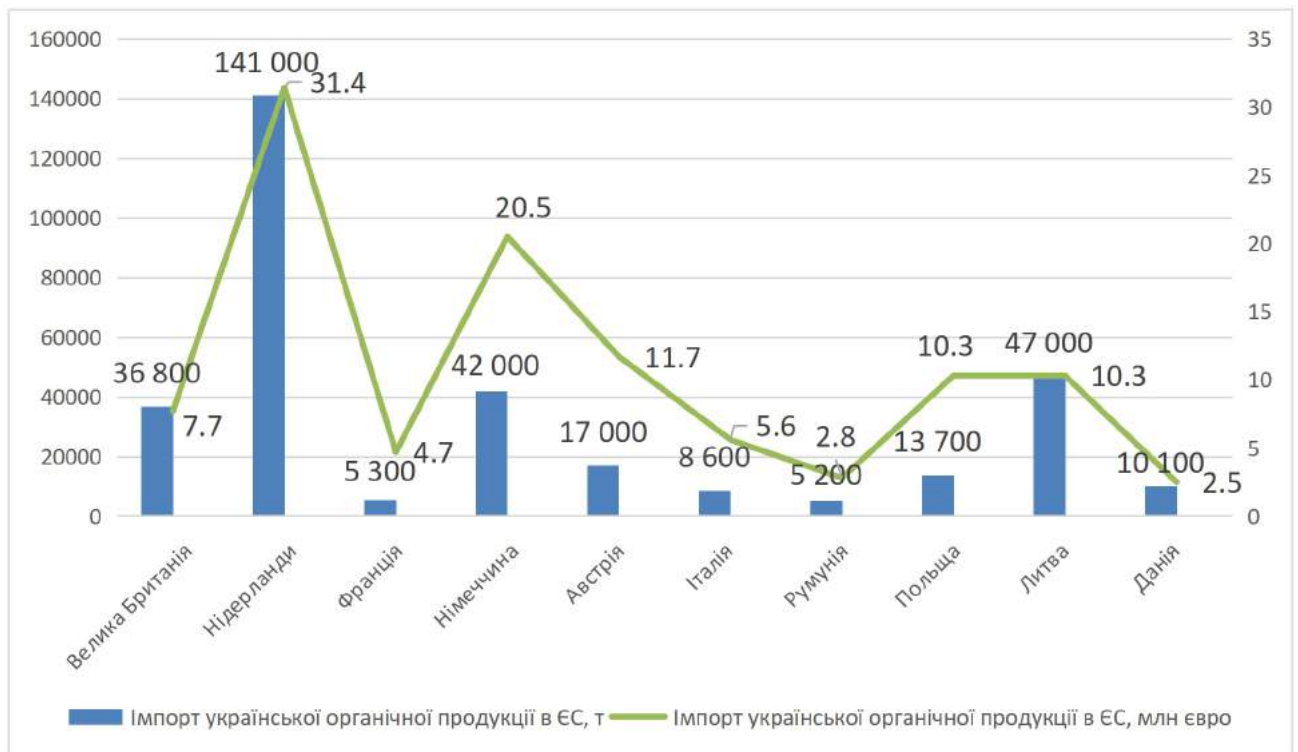

Рис. 2.7. Країни-імпортери української продукції в ЄС за 2019 рік (сформовано автором на основі [12])

Загалом країни ЄС імпортують близько 338 тисяч т органічної продукції, що сягає понад 70 % від усієї продукції, яку споживають на зовнішньому ринку. У грошовому еквіваленті станом на 2019 рік ця кількість продукції дорівнює 115 млн євро.

У дослідженнях Т. Л. Мостенської встановлено, що «темпи зростання обсягу виробництва органічної продукції значно перевищують темпи збільшення площ під органічними сільськогосподарськими угіддями та кількості органічних товаровиробників, що є свідченням досить високої продуктивності даного виробництва в умовах України» [93]. Зростання кількості споживачів органічної продукції, збільшення попиту на органічну продукцію на зовнішніх ринках та щорічне підвищення цін на цю продукцію відкривають значні перспективи розвитку ринку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні.

Отже, на сучасному етапі розвитку суспільства ринок органічної продукції є доволі затребуваним, порівняно з попередніми роками. В усьому світі простежується позитивна тенденція розширення внутрішнього ринку та збільшення обсягів імпортованої та експортованої продукції. Стосовно України зазначимо, що тут динаміка є позитивною. Але, з урахуванням експортного потенціал нашої держави показники могли б зрости у декілька разів завдяки використанню ефективного державного регулювання органічного виробництва та стабільній підтримці органічного виробника.

2.2. Аналіз та оцінка державної підтримки та стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва

Органічне виробництво в Україні впродовж останніх років є одним з найпріоритетніших напрямів розвитку економіки для забезпечення сталого розвитку суспільства. Власне органічна детермінанта засвідчує наявність соціально-екологічного прогресу в країні. Адже, державі необхідно створювати такі умови для сільськогосподарських систем, які не лише забезпечуватимуть населення чистими і корисними продуктами, а й – прибутком виробника та розвиватимуть дбайливе ставлення до навколишнього середовища.

Оскільки Україна недавно розпочала свій шлях до сталого розвитку та

органічного виробництва, доцільно опиратись на багаторічний досвід закордонних сільськогосподарських виробничих систем. Власне цей досвід ілюструє, що державна підтримка та стимулювання розвитку органічного виробництва, передусім на ранніх етапах та у перехідний період, є потужним чинником, який може значною мірою вплинути на покращення стану розвитку ринку органічної продукції, збільшення кількості виробників, розширення площ зайнятих органічним виробництвом, а й також забезпечити лідерські позиції у виробництві органічної продукції у світовому масштабі.

В умовах формування громадянського суспільства «потребує активізації діяльність органів місцевого самоврядування щодо реалізації регіональних інвестиційних проектів, спрямованих на розвиток органічного виробництва та формування фондів їх громадської підтримки. У сучасних умовах реально має місце тільки непряма підтримка зацікавлених організацій і асоціацій шляхом промодіяльності, спрямованої на популяризацію органічної їжі» [93].

Значний внесок у розбудову органічного ринку належить таким інституціям як Федерація органічного руху України, Спілка виробників сертифікованих органічних продуктів «Органічна Україна» та Асоціація учасників біовиробництва «БІОЛан Україна», Інформаційний центр «Зелене досє», консалтингові та громадські організації. Наукове забезпечення розвитку органічного виробництва здійснюють Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», Дніпропетровський державний аграрний університет, Житомирський національний агроекологічний університет, Державне підприємство «Носівська селекційно-дослідна станція Чернігівського інституту агропромислового виробництва УААН», ДПДГ «Сквирське» Інституту агроекології і природокористування НААН, ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського», Полтавська державна аграрна академія, Національний університет водного господарства та природокористування (м. Рівне), Іллінецький державний аграрний коледж (Вінницька обл.), Липковатівський аграрний коледж (Харківська обл.) та ін.

Незважаючи на всі природні переваги України у сільському господарстві, такі як сприятливий помірний клімат, наявність родючих чорноземів, достатнє забезпечення водними ресурсами тощо, на цьому етапі допомогу та підтримку розвитку сфери органічного виробництва на державному рівні почали впроваджувати лише минулого року. Часто через нестачу фінансування сільськогосподарські виробники обирають виробництво сільськогосподарської продукції традиційними методами перед органічними. Дослідник О. І. Шкуратов у своїй монографії виокремлює різні можливі джерела фінансування виробництва (рис. 2.8), серед яких основними групами визначено: власні кошти підприємства, кошти з бюджетів всіх рівнів, екологічні фонди, кредити банків та інвестиції зарубіжних держав (у тім числі безоплатні гранти).

Рис. 2.8. Джерела фінансування, спрямовані на стимулювання виробників органічної сільськогосподарської продукції [175, с. 167]

Опираючись на досвід Німеччини, ми вважаємо, що на основі розробленого групування джерел фінансування О. Шкуратовим до них варто додати ще призові фонди, виділені для виробників за просування органічного методу виробництва, як незалежну частину групи коштів бюджетів усіх рівнів, оскільки важливим завданням сьогодення постає стимулювання зацікавленості сільськогосподарських виробників виробляти органічну продукцію.

Також наголосимо, що в Україні існують програми підтримки органічного виробництва, які скеровано на поліпшення умов діяльності органічного виробника.

Цільові програми розвитку сфери органічного виробництва можна подати як «документ, у якому відображаються мета та комплекс виробничих, науково-дослідницьких, організаційно-господарських, соціальних та інших завдань, заходів, що спрямовані на вирішення економічних проблем найбільш ефективно із поєднанням ресурсів, виконавців за вказаними термінами виконання» [78, с. 85]. Усі заходи, сформовані у програмах, мають відповідати певним вимогам, а саме: бути чіткими (зазначатись з урахуванням певних термінів), взаємопов'язаними, посилятись на ресурсну базу, мати погоджених виконавців.

Завдяки Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції» від 05.11.2020 впроваджено здійснення державної підтримки органічного виробника трьома шляхами [132, 133]:

- шляхом виділення бюджетних субсидій з розрахунку на одиницю оброблюваних угідь та/або одну голову великої рогатої худоби;
- відшкодування до 30 % вартості витрат на проведення сертифікації органічного виробництва;
- відшкодування до 30 % вартості витрат на придбання дозволених для використання засобів захисту рослин та добрив, садивного матеріалу та кормів.

Для органічних виробників також діють регіональні ініціативи підтримки

на рівні регіональних бюджетів у п'яти областях – Полтавській, Житомирській, Львівській, Чернігівській та Рівненській (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Регіональні програми підтримки органічного виробника

Регіональна програма підтримки	Область, у якій діяла програма підтримки	Ключові положення щодо органічного виробництва
Програма розвитку аграрного комплексу Полтавщини до 2020 року	Полтавська область	Окремим напрямом програми є розвиток органічного виробництва. Згадується саме компенсація вартості сертифікації усім сільськогосподарським виробникам, які бажають перейти на органічне виробництво. Також Програма передбачає налагодження механізму постачання органічної продукції у навчальні медичні та соціальні заклади області
Програма розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2016–2020 роки	Житомирська область	Передбачає фінансову підтримку органічного виробника у вигляді часткового відшкодування вартості витрат на сертифікацію відповідності виробництва органічної продукції та часткового відшкодування вартості органічного насінневого матеріалу. Основною метою є збільшення кількості органічних виробників
Комплексна програма підтримки та розвитку агропромислового виробництва Львівської області на 2016–2020 роки	Львівська область	Кошти обласного бюджету на фінансову підтримку розвитку органічного виробництва надають суб'єктам господарювання, які здійснюють органічне виробництво у галузі сільського господарства у вигляді часткової компенсації витрат з проведення сертифікації органічного виробництва та заготівлі органічних об'єктів рослинного світу в розмірі фактичних витрат, але не більше, ніж 20,0 тис. грн одному суб'єкту господарювання.
Програма фінансової підтримки органічного виробництва в чернігівській області на 2015–2020 рр.	Чернігівська область	Програма передбачала відшкодування коштів понесених органічними виробниками на сертифікацію органічного виробництва у розмірі 100 %, незалежно від виду діяльності
Комплексна програма розвитку агропромислового комплексу Рівненської області на 2018–2022 р.	Рівненська область	Відшкодування коштів на сертифікацію органічним виробникам, але не більше 30 тис. грн

Джерело: сформовано автором на основі [61, 66, 124, 145].

Вид підтримки у кожній області дещо відрізняється: від програми відшкодування вартості сертифікації до відшкодування відсотків за кредитами [111].

Полтавська область на сьогоднішній день є однією з провідних областей України, яка забезпечує значний обсяг органічної продукції та щороку показує позитивну тенденцію розвитку органічного виробництва. Це частково завдяки підтримці Обласної державної адміністрації, яка компенсує витрати органічних виробників на сертифікацію. Компенсацію у 100 % розмірі за проведенням та підтвердженням відповідності виробництва органічної продукції (сировини) та отриманням сертифіката відповідності у рослинництві отримали 17 суб'єктів господарювання [111].

На Житомирщині за 2019 р. чотири господарства отримало понад 407 тис. грн компенсації з обласного бюджету за проведення та підтвердження відповідності виробництва органічної продукції та приріст ВРХ.

За інформацією департаменту агропромислового розвитку та економічної політики ОДА, три сільськогосподарські підприємства області, які підтвердили приріст корів власного відтворення отримали відшкодування у розмірі 396 тис. грн. Також майже 12 тис. компенсації було надано фермерському господарству Коростишівського району, яке займається органічним рослинництвом. Ця сума сягала 50 % від коштів, які господарство витратило у процесі своєї діяльності [108].

Львівщина була першою областю в Україні, де почали впроваджувати регіональну підтримку органічного виробника. Загальна кількість органічних виробництв сягає 34 суб'єкти господарювання, орієнтовна площа – 2,3 тис. га. Право на фінансову підтримку мають суб'єкти господарювання, які здійснюють органічне виробництво у галузі сільського господарства, що зареєстровані на території області та провадять органічну діяльність, підтверджену відповідними сертифікатами. За даними Департаменту агропромислового розвитку Львівської ОДА, фінансова підтримка у сфері органічного виробництва за 2019 р. у вигляді часткового відшкодування вартості сертифікації органічного

виробництва становила 111,5 тис. грн. Цією послугою скористалось 8 органічних сільськогосподарських виробників [116].

Чернігівщина одна з перших почала програму зі здешевлення місцевої органічної продукції. Передбачають, що це сприятиме збільшенню конкурентоспроможності на внутрішньому ринку. Програма фінансової підтримки органічного виробництва у Чернігівській області на 2015–2020 роки передбачає «компенсацію витрат виробникам агропромислової продукції, понесених у зв'язку із проведенням та підтвердженням відповідності виробництва органічної продукції (сировини)» [89].

Окрім цієї програми, в області надають підтримку органічним виробникам на участь у виставці «Агро» та обласному форумі «Органік Інвест», яка передбачає оплату орендної площі, виставкового обладнання та купівлю продукції на призи, що дає змогу покращити просування продукції та ознайомитись з нею споживачам. Така підтримка є унікальною в межах країни та ілюструє позитивні результати.

Саме фінансова підтримка області слугує для багатьох органічних виробників Чернігівщини можливістю зміцнити позиції на внутрішньому ринку та освоїти нові ринки на внутрішній арені [89].

У Рівненській ОДА зазначають, що процедура отримання сертифіката «Органік стандарт» дороговартісна і саме тому господарствам відшкодовують витрати на його одержання. Одному сільгоспвиробнику надають фінансову підтримку в розмірі до 30 тис. грн. Визначає тих, хто має право на отримання відшкодування, спеціальна комісія. У 2020 році на отримання компенсації подавали 9 суб'єктів господарювання. За рішенням комісії, шістьом суб'єктам господарювання надано по 30 тис. грн, а трьом компенсовано фактичні витрати, які становили 70 тис. грн.

Найбільшими виробниками з органічної продукції в області є: ТЗОВ «Дедденс Агро», СП ТЗОВ «Агро Органік», ТЗОВ «Ріттер Біо Агро», які славляться своєю діяльністю не лише в межах області, а й по всій Україні загалом [26].

Порівняльну характеристику цих областей за основними показниками розвитку органічного сільськогосподарського виробництва наведено на рисунку 2.9.

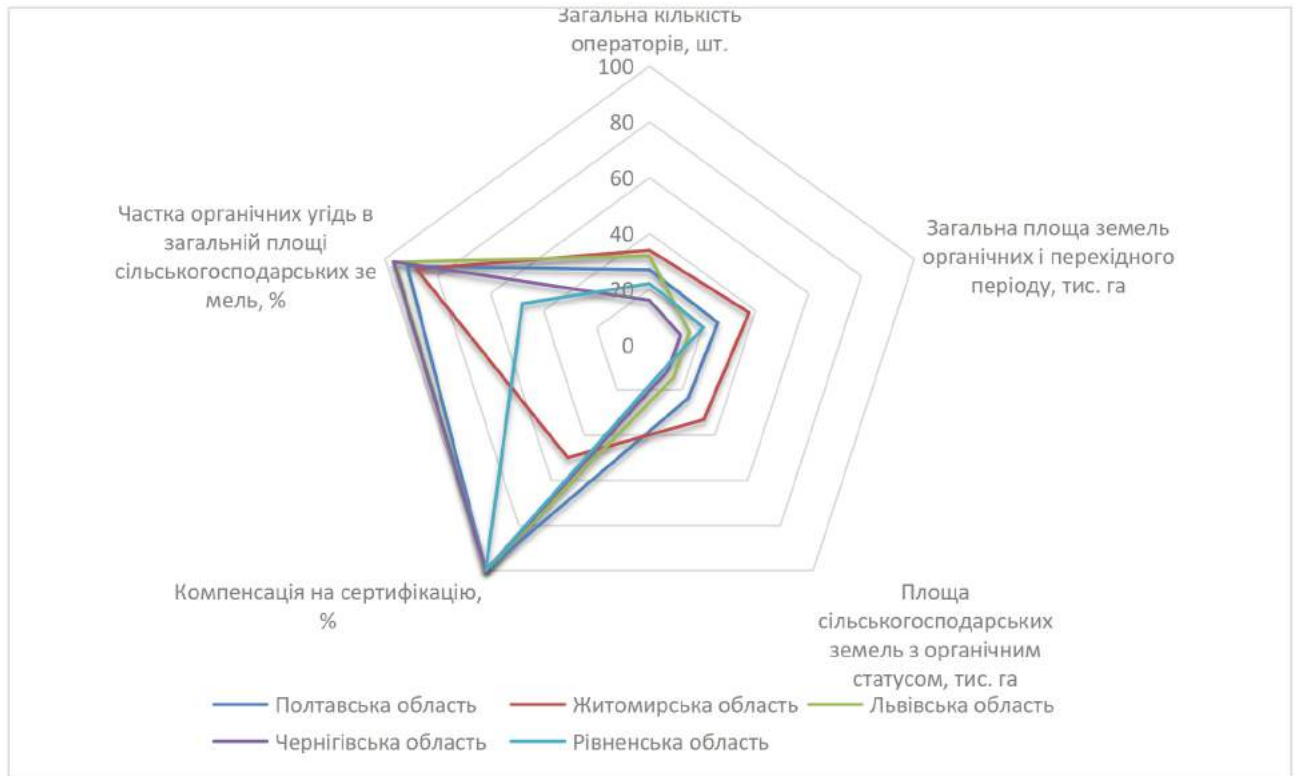

Рис. 2.9. Порівняльна характеристика 5-ти областей за базовими показниками органічного сільськогосподарського виробництва (сформовано автором на основі [26; 89; 108; 111; 116])

Зважаючи на діаграму, наведену на рисунку 2.9, аспект державної підтримки органічного виробника проявляється лише у вигляді відшкодування вартості сертифікації органічного сільськогосподарського виробництва і, до того ж, для прикладу, у Житомирській області ця компенсація відбувається навіть не у повному розмірі, а становить 50%. Проблемою постає те, що в операційній діяльності виробники не мають жодної підтримки або вона мінімальна, не передбачена система пільгового оподаткування на органічне виробництво та не визначено пільгових кредитів для органічного сільськогосподарського виробництва, що значно ускладнює діяльність та

розвиток органічних господарств.

Не менш важливим є те, що більшість програм (насамперед на державному рівні) виконують на третину відсотків, а деякі положення відзначаються більше ступенем декларативності.

Варто зазначити, що для ефективної державної підтримки та стимулювання розвитку органічного господарства в Україні насамперед потрібно мати адекватне та достовірне відображення стану досліджуваної галузі, щоб забезпечити доповненням державної статистичної бази даних ширшою кількістю інформації про виробництво, імпорт, експорт, переробку та споживання органічної продукції, оскільки без об'єктивної і релевантної статистичної інформації щодо стану розвитку органіки на вітчизняному рівні значних зусиль потребуватимуть здійснення наукової діяльності, досліджень, прийняття раціональних управлінських рішень щодо виробництва, розподілу, обміну і споживання органічної продукції на усіх ієрархічних рівнях – державному, галузевому, регіональному та на рівні підприємств.

Лише наприкінці 2020 р. рішенням уряду затверджено Порядок сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, який запроваджує національну систему сертифікації органічного виробництва, що водночас означає більшу відкритість та прозорість статистичної інформації щодо органічного виробництва та суб'єктів господарювання.

Формування та успішне функціонування ринку органічної агропродовольчої продукції залежить не лише від державної підтримки, а й від його інфраструктурного забезпечення. За визначенням Т. Г. Дудара та О. Т. Дудар, інфраструктура ринку «забезпечує взаємозв'язок між його структурними елементами і сприяє вільному рухові органічної сільськогосподарської продукції і продуктів харчування, безперервному процесу відтворення та ефективного функціонування сфер кінцевого споживання» [54, с. 13]. Саме інфраструктура ринку органічної продукції забезпечує ефективну співпрацю суб'єктів та об'єктів для реалізації їхніх економічних інтересів.

Важливими складовими інфраструктури органічного ринку, на нашу думку, варто вважати: систему стандартизації та сертифікації, консалтингові та дорадчі служби, переробні підприємства та посередників (рис. 2.10). Також сюди варто зачислити і маркетингову складову, яка задіює основні точки збуту органічної продукції (супермаркети, спеціалізовані магазини, ринки та інтернет-магазини).

За оцінкою Міжнародної громадської організації – Асоціації учасників біовиробництва «БІОЛан Україна», органічна продукція на даному етапі становить лише 1 % в обсязі продажу продуктів харчування [93]. Такий відсоток є надто малим і засвідчує недосконалість інфраструктури органічного ринку.

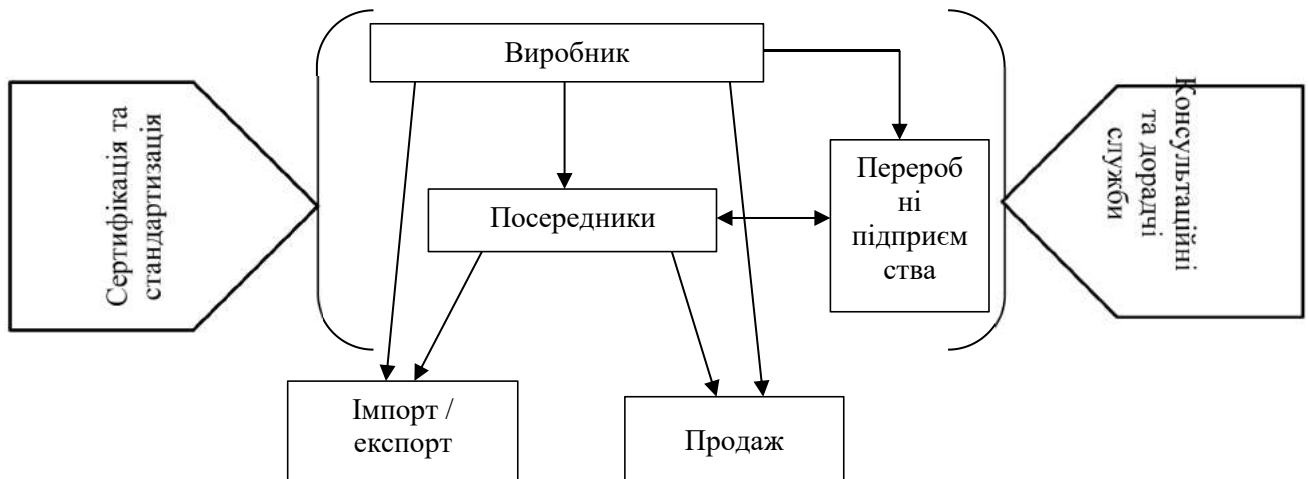

Рис. 2.10. Інфраструктура органічного ринку (сформовано автором)

В Україні сертифікацію органічного виробництва розпочали наприкінці 90-х – на початку 2000-х років. Важливим етапом у розвитку системи сертифікації був 2006 р. та швейцарсько-український проект «Сертифікація органічного сільського господарства та розвиток органічного ринку в Україні», який відбувся за підтримки FiBL. Головна мета цього проекту в Україні полягала в розвитку такої системи сертифікації, яка гармонійно взаємодіятиме зі світовими стандартами та яку визнаватимуть на міжнародному ринку [102]. Результатом проекту було створення вітчизняного органу

сертифікації «Органік Стандарт», який у 2009 р. здобув міжнародну акредитацію з правом сертифікувати органічне виробництво за Постановою Ради ЄС 834/2007 та приватними стандартами української Асоціації БІОЛан [159]. Існуючим на сьогодні в Україні законодавством передбачено дотримання певних стандартів при веденні органічного сільськогосподарського виробництва: місцевих, міжнародних та національних (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Діючі стандарти щодо виробництва органічної сільськогосподарської продукції, запроваджені органами сертифікації [102]

Сьогодні виробництво органічної сільськогосподарської продукції в Україні сертифікують іноземні компанії, які здійснюють свою діяльність відповідно до стандартів та норм, прийнятих в ЄС, у деяких випадках – згідно зі стандартами США або інших держав. Сертифікаційних структур іноземного

походження в Україні близько двадцяти, серед них, зокрем, це представники Нідерландів, Швеції, Італії, Німеччини, Угорщини, Литви, Польщі, Вірменії тощо. Право на сертифікацію також має українська структура «Органік Стандарт». Українські органічні виробники мають право самостійно здійснювати вибір сертифікуючої структури [153].

Національна система сертифікації запрацює у найближчий період. Очікують, що це відбудеться після набрання чинності Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», коли створять відповідні вимоги до сертифікаційних органів для проходження їхньої акредитації а Національному агенстві з акредитації України, а також Реєстр органів сертифікації, що даватиме змогу започаткувати європейські норми та умови до здійснення сертифікаційних послуг.

Продаж органічних продуктів в Україні відбувається, здебільшого, через роздрібну мережу реалізації. На ринку відкриваються спеціалізовані органічні магазини, такі як «Еко-Шик», «Натур Бутік», «Еко дім», «Еко лавка» та ін.), також доступний продаж органічних продуктів у супермаркетах («Сільпо», «Фуршет», «Метро» тощо) [122]. Органічну продукцію також продають і через інтернет-магазини, зокрема такі як «Грін Маркет», «Органік Ера».

На українських теренах органічного сільськогосподарського виробництва інфраструктура ринку недостатньо сформованою для ефективного функціонування. Здебільшого це пояснюють низьким рівнем пропозиції органічної сільськогосподарської продукції вітчизняного виробництва. Проте і попит є недостатнім, що пояснюють високою ціною органічної продукції, відсутністю обізнаності споживачів про користь та безпеку органічних продуктів та низькою поінформованістю про точки збуту органіки. Для виробників ринок органічної продукції не надто привабливий, порівняно з ринком традиційної сільськогосподарської продукції, через значні капіталовкладення (передусім упродовж перших років) та порівняно високий ризик під час ведення органічного виробництва [65]. Суттєво стримує розвиток

органічного землеробства недостатній рівень співпраці між органічними виробниками, що відкрило б нові перспективи з передання досвіду у цій сфері.

До сучасних проблем розвитку органічного типу господарювання та перешкод на шляху до формування зеленої політики у сфері сільського господарства варто зачислити такі:

- недостатній рівень фінансування органічного виробника в конвертаційний період;
- відсутність розвиненої інфраструктури ринку органічної сільськогосподарської продукції;
- відсутність державних програм підтримки органічного виробника та недостатня кількість регіональних програм підтримки;
- неспроможність виробників здолати період конверсії через нестачу матеріальних, інформаційних та освітніх ресурсів;
- низький рівень величини попиту на внутрішньому ринку органічної продукції;
- відсутність ефективної системи мотивування управлінського персоналу в галузі органічного виробництва
- недостатнє стимулювання попиту на державному рівні;
- відсутність підтримки зі збутом та логістичними операціями;
- відсутність передбаченої непрямой підтримки органічного виробника у вигляді пільгового оподаткування та пільгових кредитів;
- недостатня кількість освітніх порталів для органічних виробників;
- відсутність податкових канікул, які допомогли б пережити конвертаційний період;
- низький рівень впровадження інновацій (відсутність кластерів, які це розвиватимуть);
- низький рівень стимулювання наукових досліджень органіки;
- відсутність підписаних угод про еквівалентність за прикладом ЄС, США, Канади [34; 37].

Вирішення сучасних проблем даватиме змогу сформувати ефективну інфраструктуру ринку органічної продукції та удосконалити державне регулювання розвитку органічного виробництва, що, як результат, забезпечить екологічну безпеку сільського господарства, підвищить якість продукції, збереже та поліпшить якість ґрунтів, охорону навколишнього природного середовища та біорізноманіття, створить сприятливі умови для збалансованого розвитку сільських територій.

Отже, ринок органічної сільськогосподарської продукції та державне регулювання органічного виробництва в Україні потребують ще значних покращень як з боку державної підтримки, так і маркетингового позиціонування та розширення каналів збуту. Проте, наголосимо, що сучасні проблеми неможливо вирішити доти, доки на державному рівні не буде запроваджено статистичної оцінки стану органічного сільськогосподарського виробництва, що забезпечить уряд можливістю приймати раціональні та дієві рішення, формувати найефективнішу стратегію для виробництва, розподілу, обігу та споживання органічної продукції, опираючись на слабкі та сильні сторони сфери органічного виробництва.

2.3. Оцінка еколого-економічної ефективності заходів державної підтримки органічного виробництва за умови кластеризації

Характеризуючи органічне сільськогосподарське виробництво актуальним залишається питання дослідження територіально-просторових особливостей локального спрямування. Такі особливості, як географічна, культурна та інституційна близькість наштовхують на інтенсивнішу співпрацю, поділ інформацією, обміну ресурсами у певних регіонах. На основі цих чинників видається перспективним дослідження стану органічного сільськогосподарського виробництва у контексті кластеризації органічного виробництва України.

Характеризуючи кластери як об'єкт дослідження, варто визначити, що вони функціонують у межах певних правил, тобто є організованими та чіткими структурами. Метою утворення і функціонування кластера постає досягнення позитивного синергетичного ефекту для усіх його учасників та навіть для підприємств-конкурентів [76, с. 37]. Доведено, що утворення кластерів позитивно позначається на динаміці розвитку регіонів (часто ці регіони стають лідерами економічного розвитку), водночас як інші регіони, які не обирають об'єднання в кластери, в більшості випадків відстають в розвитку у порівнянні.

Дослідник Р. Безус подає таке визначення кластерів як «мережі незалежних суб'єктів господарювання, організацій та установ, об'єднувальних та допоміжних закладів, фінансових структур, які повністю забезпечують формування системи знань, виготовлення машин і устаткування для технологічних процесів виробництва, а також виготовлення та збут готової продукції (і за потреби її обслуговування)» [21, с. 359]. Безумовно, кластер відіграє роль партнерства з метою підвищення конкурентоспроможності окремих структурних одиниць.

Усі кластери можна умовно поділити на три групи за рівнем реалізації інтересів: функціонуючі кластери – ті, які вже реалізують свій потенціал і одиниці якого вже досягають певних переваг від спільної діяльності; недозрілі кластери – мають можливості для розвитку, які поки є не до кінця реалізованими і тому синергетичного ефекту від діяльності ще не досягається; потенційні кластери – такі структури, у яких простежується певна спільна діяльність підприємств, проте вони ще не функціонують як єдиний комплекс, а їх діяльність здебільшого розфокусована [21].

Дослідження настановлюють на висновок, що кластери утворюються завдяки певним економічним ефектам:

- 1) ефекту масштабу виробництва;
- 2) ефекту охоплення, що дає можливість використовувати ті самі виробничі чинники декількома фірмами;
- 3) ефекту синергії (спільна взаємодія дає додану вартість у вигляді

можливості подолати нижню межу рентабельності);

4) тригерного ефекту (зменшення витрат під час переходу на нові технології виробництва).

Кластеризація в органічному сільськогосподарському виробництві України даватиме змогу суттєво змінити зміст та ефективність у сфері державної підтримки, оскільки очевиднішими будуть ті регіони, діяльність яких є перспективною в сфері органічного виробництва проте потребуватимуть додаткового стимулювання, а також це слугуватиме ще одним додатковим чинником стимулювання розвитку органічного виробництва на основі досягнення синергетичного ефекту від взаємодії окремих областей.

Важливим у діяльності кластерів є те, що до їхньої діяльності залучені наукові та освітні заклади, які, як доводить світовий досвід, в подальшому стають основними ренераторами розвитку. Кластер враховує всі можливості регіону (людські ресурси, географічно-територіальні умови, економічні дані тощо).

В Україні на державному рівні формування кластерів відсутнє, проте деякі ознаки кластерів у межах певних регіонів спостерігаються (до прикладу, на Поділлі функціонує органічний сільськогосподарський кластер «Подільське яблуко»). Для ефективної державної підтримки в умовах кластеризації України, необхідно усвідомлювати основні мотиви бізнесів до об'єднання зусиль, а отже кластеризації. Мотиви можуть бути різними: від історичних обставин до важливості в спрощенні застосування інновацій в діяльності підприємств. Проте, головне, що дають кластери, - це можливість збільшення ефективності діяльності за меншої кількості зусиль та ресурсів, тобто досягнення еколого-економічної ефективності.

Основними учасниками кластерів визначено: органічні сільськогосподарські виробники, переробні підприємства, вищі навчальні заклади, громадські організації, органи влади на місцевому та державному рівнях, науково-дослідні організації, транспорт та зв'язок, банки та інші кредитні установи.

Утворення та функціонування кластерів можливе лише за умови додержання таких принципів:

- спільний для всіх учасників товар (органічний продукт);
- наявність лідера, який об'єднуватиме кластер та формуватиме стратегію його розвитку;
- формальність чи неформальність в об'єднанні (співпраця може бути як на основі усної домовленості, так і на основі договору);
- довіра у взаємовідносинах;
- взаємна вигода для усіх учасників кластера та мінімізація витрат у процесі виробництва;
- досягнення вищих показників якості для виготовленої продукції;
- зв'язок кластера з органами державного та регіонального управління, оскільки органи влади також зацікавлені у розвитку регіону [176, с. 6].

Щоб розуміти, чи розроблені стратегії, концепції та державні програми, надання державної підтримки та регулювання органічного сільськогосподарського виробництва є ефективними, варто застосувати аналіз, який детальніше розглядає регіони з подібними особливостями територіального, кліматичного та ресурсного характеру – кластерний аналіз.

Кластерний аналіз дає змогу виявити ті сукупні властивості регіонів, які є однорідними при цьому використовуючи методи групування та типологізації областей у кластери. Звідси випливає, що основним завданням кластеризації є поділ об'єктів на відносно однорідні групи, в кожній з яких є певна чисельність одиниць, подібних за ознаками, опираючись на задані індикатори (показники). Тобто використання методів кластерного аналізу передбачає «розбиття певної сукупності об'єктів (регіонів) на підмножини, які називаються кластерами» [72].

Застосований кластерний аналіз включає такі етапи:

Етап 1. Визначення основних показників (індикаторів), які мають вплив на утворення та функціонування кластера органічного сільськогосподарського виробництва.

Етап 2. Об'єднання областей у групи (кластери) на основі подібності

досліджуваних показників.

Етап 3. Об'єднання абсолютних показників в інтегральні, які даватимуть змогу краще оцінити умовні напрями розвитку кластера органічного сільськогосподарського виробництва.

Етап 4. Визначення ефективності діяльності та розвитку кластерів органічного сільськогосподарського виробництва за допомогою агрегованого показника.

Етап 5. Викладення та інтерпретація отриманих результатів виконаного кластерного аналізу.

Отже, для загальної оцінки регіонального рівня готовності формування кластера органічного сільськогосподарського виробництва ми використаємо показники, які пропонує В. Безус, зокрема, 28 основних показників, які мають безпосередній вплив на утворення та функціонування кластеру органічного виробництва (табл. 2.3).

Значення наведених нижче показників (додаток В) підтверджують, що існують відмінні можливості за регіонами у створенні органічних сільськогосподарських кластерів. Це також дає підстави стверджувати, що не існує єдиного можливого варіанту державної політики у сфері регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, зважаючи на суттєві відмінності в розвитку кожного окремого кластера. Виявити найвищий показник потенційної здатності ефективного функціонування кластеру органічного сільськогосподарського виробництва – основне завдання кластерного аналізу. За близькістю показників, отриманих на основі кластерного аналізу об'єднаємо окремі області України в кластери.

Під час кластеризації всі регіони умовно можна поділити на 4 групи:

Група 1: Дніпропетровська, Київська, Львівська, Одеська, Харківська області, які характеризуються як високими показниками розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, вищим рівнем підтримки держави та нижчими екологічними показниками, що напряму пов'язано з забрудненістю від економічної діяльності підприємств.

Група 2: Кіровоградська, Полтавська, Чернівецька області – кластер з незначно нижчими показниками.

Таблиця 2.3

Основні вихідні показники, що впливають на створення та функціонування кластера органічного сільськогосподарського виробництва [21, с. 286]

№	Показник	№	Показник
X ₁	Площа ріллі у володінні та використанні сільськогосподарських підприємств і господарств населення, тис. га	X ₁₅	Утилізація відходів I-III класів небезпеки, т/км ²
X ₂	Вміст гумусу в ґрунті, т/га	X ₁₆	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від автотранспорту, тис. тон
X ₃	Прогнозні ресурси підземних вод, тис. м ³ /добу	X ₁₇	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, тис. тон
X ₄	Сумарне забезпечення річковим стоком (середній рік), тис. м ³ /рік/км ²	X ₁₈	Скидання забруднених зворотніх вод у поверхневі об'єкти, млн. м ³
X ₅	Наявність тракторів в сільськогосподарських підприємствах, од.	X ₁₉	Наявність регіональної програми підтримки виробництва екологічної органічної продукції (власне спостереження)
X ₆	Внесено мінеральних добрив під посіви сільськогосподарських культур, кг/га	X ₂₀	Наявність аграрних університетів
X ₇	Внесено органічних добрив під посіви сільськогосподарських культур, кг/га	X ₂₁	Наявність центрів природного землеробства при ВНЗ (власне)
X ₈	Кількість діючих сільськогосподарських підприємств, шт.	X ₂₂	Рівень вищої освіти та професійної підготовки
X ₉	ВРП, тис. грн/1 ос.	X ₂₃	Рівень розвитку фінансового ринку
X ₁₀	Чисельність населення, ос.	X ₂₄	Технологічна готовність
X ₁₁	Середня заробітня плата, грн	X ₂₅	Здатність до інновацій
X ₁₂	Нормативна грошова оцінка 1 га, грн	X ₂₆	Рівень співпраці університетів та бізнесу в НДДКР
X ₁₃	Питома вага сільського населення 358	X ₂₇	Кількість сертифікованих органічних операторів, ос.
X ₁₄	Утворення відходів I-III класу небезпеки, т/км ²	X ₂₈	Кількість проведених заходів з органічного агровиробництва за рік

Група 3: Вінницька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська області – прослідковується деяка неоднорідність у показниках, однак здебільшого це середні величини.

Група 4: Волинська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області – показники цього кластера низькі у контексті розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, державна підтримка органічного виробника здебільшого відсутня повністю.

Для наочнішого представлення результатів усі показники варто об'єднати в групи інтегральних показників. За допомогою інтегральних показників можна обґрунтувати здатність ефективного розвитку та функціонування певного кластера на основі агрегованого критерію (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Інтегральні показники здатності ефективного розвитку та функціонування кластеру органічного сільськогосподарського виробництва

Основні показники	Інтегральні показники	Позначення
$X_1 - X_8$	Оцінка стану сільськогосподарського виробництва	Y_1
$X_9 - X_{13}$	Оцінка соціально-економічного потенціалу	Y_2
$X_{14} - X_{18}$	Оцінка екологічного стану	Y_3
$X_{19} - X_{24}$	Оцінка інституційної готовності	Y_4
X_{25}, X_{26}	Оцінка інноваційної готовності	Y_5
X_{27}, X_{28}	Оцінка стану розвитку органічного сільськогосподарського виробництва	Y_6

Джерело: сформовано автором на основі [21].

Оцінка стану сільськогосподарського виробництва – інтегральний показник, який включає в себе найбільше початкових показників, а саме: площу ріллі у володінні та використанні сільськогосподарських підприємств і господарств населення, вміст гумусу в ґрунті, прогностичні ресурси підземних вод, сумарне забезпечення річковим стоком (у розрахунку на середній рік), наявність тракторів у сільськогосподарських підприємствах, кількість внесених

мінеральних добрив під посіви сільськогосподарських культур, кількість внесених органічних добрив під посіви сільськогосподарських культур, кількість діючих сільськогосподарських підприємств. Цей показник дає змогу проаналізувати загальний стан сільськогосподарського виробництва за найважливішими характерними ознаками.

Оцінка соціально-економічного потенціалу. Показник показує, наскільки певний кластер (область чи регіон) є перспективним враховуючи: Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, чисельність населення, середню заробітню плату, нормативну грошову оцінку одного гектара площі, питому вагу сільського населення.

Оцінка екологічного стану відіграє важливу роль при аналізі екологічної ефективності діяльності та розвитку кластерів органічного сільськогосподарського виробництва. Сюди варто віднести такі основні індикатори як: кількість утворення відходів I–III класу небезпеки, кількість утилізованих відходів I–III класів небезпеки, об'єм викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від автотранспорту, об'єм викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, об'єм скидання забруднених зворотніх вод у поверхневі об'єкти.

Інтегральний показник оцінки інституційної готовності дає змогу оцінити, наскільки добре сформована та розвинена інфраструктура органічного сільськогосподарського виробництва та враховує такі індикатори: наявність регіональної програми підтримки виробництва екологічної органічної продукції, наявність аграрних університетів, наявність центрів природного землеробства при ВНЗ, рівень вищої освіти та професійної підготовки, рівень розвитку фінансового ринку, технологічна готовність.

Щодо показника оцінки *інноваційної готовності ефективного розвитку та функціонування кластера органічного сільськогосподарського виробництва*, то він характеризує рівень відкритості до новітніх рішень у розвитку того чи іншого регіону і відзначається двома базовими показниками: готовністю до інновацій та рівнем співпраці університетів та бізнесу в науково-дослідних та

дослідно-конструкторських роботах.

Чи не найважливішим є показник *оцінки стану розвитку органічного сільськогосподарського виробництва*, який вказує на основні показники діяльності органічних виробників та прямий вплив державного стимулювання на розвиток органічного виробництва. До них належать: загальна кількість сертифікованих органічних операторів та кількість проведених заходів з органічного сільськогосподарського виробництва за рік у контексті певного регіону чи області.

Враховуючи той факт, що проаналізовані вище показники відмінні за кількісними та якісними ознаками, варто використати їхні нормовані значення, на противагу абсолютним (від 0 до 1). З цією метою проведемо нормування абсолютних значень з урахуванням впливу певного показника на ефективність розвитку та функціонування кластеру органічного сільськогосподарського виробництва. Отож, поділимо всі показники на дві групи: стимулюючі показники та стримуючі показники. Друга категорія є меншою за кількістю показників, проте вони мають не менш серйозний вплив на розвиток та функціонування кластерів. Сюди відносять: X_6 – внесення мінеральних добрив під посіви сільськогосподарських культур, X_{16} – утворення відходів I–III класу небезпеки, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від автотранспорту, X_{17} – викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, X_{18} – скидання забруднених зворотніх вод у поверхневі об'єкти. Всі інші показники віднесемо до стимулюючих, оскільки вони мають безпосереднє значення для сприяння розвитку та забезпечення ефективного функціонування органічного сільськогосподарського виробництва. Розраховані нормативні значення наведені у додатку Г.

Інтегральні показники ми пропонуємо обчислити сумуванням нормованих значень відповідних показників здатності ефективного розвитку та функціонування кластера органічного сільськогосподарського виробництва та позначимо показниками $Y_1 - Y_6$.

Обчислення виконаємо формулою:

$$Y_{ij} = \sum_{n=1}^k S_{ij} , \quad (2.1)$$

де Y_{ij} – значення i -го інтегрального показника j -го об'єкта; S_{ij} – нормований i -ий інтервальний показник j -го об'єкта; k – кількість нормованих показників, що належать до відповідного інтегрального показника.

Результати виконаних розрахунків інтегральних показників подані у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Значення показників ($Y_1 - Y_6$) для кожної з областей

Область	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	Y6
Вінницька	3,67	2,39	0,5	1,81	1,31	0,81
Волинська	2,32	0,81	0,11	1,56	0,83	0,19
Дніпропетровська	4,4	3,22	3,97	4,53	1,75	0,26
Житомирська	1,71	1,09	0,41	3,01	0,79	0,52
Закарпатська	0,79	1,78	0,18	0,78	0,26	0,18
Запорізька	3,64	1,43	1,39	3,08	1,45	0,21
Івано-Франківська	2,13	2,47	0,58	2,2	0,59	0,12
Київська	3,5	2,74	1,27	4,39	0,63	2
Кіровоградська	4,46	1,54	0,3	1,03	1,14	0,13
Львівська	1,78	2,87	0,93	3,18	0,48	0,46
Миколаївська	3,41	1,22	0,57	2,4	1,58	0,52
Одеська	5,6	2,59	0,82	2,26	0,76	0,46
Полтавська	4,69	2,76	1,59	3,81	1,18	0,59
Рівненська	1,78	0,87	0,15	2,35	1,33	0,23
Сумська	2,84	1,29	2,37	1,71	1,7	0,04
Тернопільська	2,39	1,83	0,3	1,17	0,83	0,08
Харківська	3,85	2,78	1,45	3,75	2	0,3
Херсонська	3,94	0,87	0,5	1,64	0,94	0,63
Хмельницька	2,51	2	0,34	1,14	1,2	0,27
Черкаська	3,7	2,46	0,5	1,71	0,48	0,15
Чернівецька	0,51	1,25	0,01	1,21	1,14	0
Чернігівська	4,02	1,23	0,27	0,35	0,8	0,18

Джерело: власні розрахунки автора.

Для кожного окремого кластера значення згрупованих показників $Y_1 - Y_6$ розраховуємо як середнє значення показників по тих областях, які відносимо у певний кластер (табл. 2. 6). Для кожного кластера кількість областей є різною, отож під час розрахунку враховуємо показник l – кількість об’єктів у кластері (перший кластер – 5, другий – 3, третій – 5, четвертий – 9).

Таблиця 2.6

Значення показників ($Y_1 - Y_6$)

Кластер	Y_1	Y_2	Y_3	Y_4	Y_5	Y_6
1-й кластер	3,83	2,84	1,69	3,62	1,12	0,70
2-й кластер	3,22	1,85	0,63	2,02	1,15	0,24
3-й кластер	2,39	1,83	0,61	2,18	0,88	0,37
4-й кластер	2,99	1,40	0,57	1,56	1,08	0,25

Джерело: власні розрахунки автора.

Також варто усвідомлювати необхідність обчислення ефективності діяльності та розвитку кластерів органічного сільськогосподарського виробництва з метою подальшого використання отриманих результатів у формуванні державної політики підтримки та регулювання окремих кластерів органічного сільськогосподарського виробництва.

Ефект від діяльності слугує результатом від дій кластерів органічного сільськогосподарського виробництва у контексті аграрного сектора загалом або проведення тих чи інших заходів. Щодо ефективності, то це досить комплексне поняття, основна мета якого полягає у відображенні результативності діяльності, тобто зіставлення отриманих результатів з залученими ресурсами. Ефективність діяльності та розвитку кластерів органічного сільськогосподарського виробництва розкривається передусім через вищенаведені абсолютні та інтегральні показники.

Оскільки органічне виробництво є сільськогосподарським виробництвом, яке в своїй діяльності має на меті дотримання екологічності в процесі

діяльності, ефективність діяльності та розвитку кластерів органічного сільськогосподарського виробництва може бути двох видів: економічною та екологічною.

Економічна ефективність – в її визначенні враховуються власне результативність від використання матеріальних та нематеріальних ресурсів у процесі виробництва органічної продукції (землі, людські ресурси, біологічні активи, основні засоби праці, технології, інновації пюп). Екологічна ефективність визначається станом природного середовища у відношенні до складових органічного сільськогосподарського виробництва як процесу та його результатів (показників якості ґрунту, забруднення вод, кількості внесених мінеральних та органічних добрив тощо).

Для того, щоб чітко розуміти ефективність діяльності та розвитку якого з кластерів органічного сільськогосподарського виробництва є найвищою, варто оцінити отримані дані за допомогою показника $LEFDOC_m$ – Level of Effectiveness of Functioning and Development of Organic Cluster, агрегованого критерію рівня здатності ефективного розвитку та функціонування кластеру органічного сільськогосподарського виробництва, та пропонуємо розрахувати його за такою формулою:

$$LEFDOC_m = \frac{\sum_{p=1}^z Y_{ij}}{n}, \quad (2.2)$$

де $m = 1-4$, Y_{ij} – значення i -го інтегрального показника j -го об'єкта; z – кількість інтегральних показників (6); n – кількість осних показників (28).

Зазначимо, що значення агрегованого критерію буде лежати у проміжку між 0 та 1:

$$0 \leq LEFDOC_m \leq 1, \quad (2.3)$$

І, як логічно впливає, чим вищим буде розрахований показник (тобто ближчим до одиниці), тим вищим є рівень здатності ефективного розвитку та функціонування певного кластера органічного сільськогосподарського виробництва.

Завдяки обчисленню агрегованого показника $LEFDOC_m$ для всіх кластерів отримуємо такі дані: $LEFDOC_1 = 0,49$; $LEFDOC_2 = 0,32$; $LEFDOC_3 = 0,29$; $LEFDOC_4 = 0,28$.

Згідно з розрахованими даними можна стверджувати, що перший кластер, який включає Дніпропетровську, Київську, Львівську, Одеську та Харківську області, найефективніше розвивається та має найбільший потенціал розвитку за основними показниками. Тут здебільшого виникає проблема збереження наявного стану розвитку за умови покращення екологічної ситуації зазначеного кластера, удосконалення інноваційної та інфраструктурної складової.

Другий кластер (Кіровоградська, Полтавська, Чернівецька області) має нижчі деякі показники, що особливо проявляється у інтегральних показниках Y_1 та Y_4 . Проте ці кластери є також досить перспективними з огляду на поточний стан розвитку органічного сільськогосподарського виробництва у них. Тут виникає необхідність у покращенні інноваційної та інфраструктурної складової, що позитивно відобразатиметься на розвитку органічного виробництва.

Третій та четвертий кластери мають подібні проблеми у розвитку та діяльності і потребують більшої уваги з боку держави для покращення ефективності у сфері органічного сільськогосподарського виробництва. У цих кластерах постає необхідність впровадження регіональних програм підтримки та регулювання розвитку органічного виробництва, збільшення заходів, основною метою яких буде популяризація органічної продукції, зацікавлення сільськогосподарських виробників переходити на органічне виробництво на противагу традиційному. У цих кластерах спостерігається практично не розвинена інфраструктурна складова органічного виробництва, а у процесі діяльності інноваційний підхід не надто використовують.

Отже, на основі виконаного аналізу підсумуємо, що виявлені відмінності у кожному з кластерів органічного сільськогосподарського виробництва на теренах України мають об'єктивний характер, отож тут не постає завданням вирівняти усі показники за кожним кластером органічного сільськогосподарського виробництва чи довести їх до певного рівня, а виникає необхідність зосередити увагу на надання державної підтримки та максимального використання наявного потенціалу кластеру для отримання найоптимальніших результатів.

Висновки до розділу 2

1. З'ясовано, що в органічному сільськогосподарському виробництві в Україні спостерігається позитивна динаміка щодо основних показників, таких як: площа органічних сільськогосподарських земель, частка органічних земель в загальній площі земель сільськогосподарського призначення, кількості органічних виробників, споживання органічної продукції на душу населення тощо. З'ясовано, що Україна займає провідне місце в світі за кількістю експортованої органічної продукції і визначено, що виробництво органічної продукції, здебільшого, експортноорієнтоване, оскільки близько 89 % виробників працюють за стандартом рівнозначним Постанові Ради ЄС, NOP (США) та Bio Swiss (Швейцарія).

2. Виявлено необхідність залучення інвестицій у розвиток органічного сільськогосподарського виробництва та наведено основні можливі джерела фінансування, серед яких названо власні кошти підприємства, екологічні фонди, кредити банків, безоплатні гранти, кошти з бюджетів всіх рівнів, інвестиції зарубіжних країн. Запропоновано виділяти призові фонди для виробників органічної продукції на просування органічного методу виробництва як незалежну частину коштів бюджетів усіх рівнів.

3. У праці виокремлено існуючі програми підтримки органічного

виробника на державному та регіональних рівнях. Зазначено, що така фінансова підтримка, здебільшого, зосереджує увагу на відшкодуванні коштів за сертифікацію, проте не передбачає іншої непрямой державної підтримки (пільгового оподаткування, пільгового кредитування). Наголошено на важливості інфраструктури органічного ринку та виокремлено головні її складові: систему сертифікації та стандартизації, консалтингові та дорадчі служби, переробні підприємства, посередники та маркетингова складова. Підкреслено необхідність у контролі за процесом сертифікації та охарактеризовано три типи контролюючих систем, за якими діятимуть контролюючі органи.

4. Окреслено сучасні проблеми розвитку органічного сільськогосподарського виробництва та його державного регулювання. Визначено, що різноманіття цих проблем зумовлює необхідність у стратегії оптимізації державного розвитку органічного сільськогосподарського виробництва.

5. Здійснено кластерний аналіз на основі 28-ми показників, які безпосередньо впливають на утворення та функціонування кластера органічного виробництва з метою визначення ефективності діяльності та розвитку кластерів органічного сільськогосподарського виробництва. Запропоновано використання агрегованого показника $LEFDOC_m$ (Level of Effectiveness of Functioning and Development of Organic Cluster) для визначення рівня здатності ефективного розвитку та функціонування кластера органічного сільськогосподарського виробництва. На основі отриманих результатів інтерпретовано основні відмінності між кожним з кластерів та запропоновано можливі заходи з боку держави та на регіональному рівні для сприяння розвитку та підвищенню ефективності функціонування певного кластера.

Основні результати цього розділу опубліковано у таких наукових працях автора [4; 38; 43].

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ ПРІОРИТЕТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

3.1. Адаптація зарубіжного досвіду державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні

У світовій практиці сферу органічного сільськогосподарського виробництва регулюють на державному рівні вже понад 50 років. Державні органи влади надають інформаційну підтримку та фінансову допомогу виробникам, які щойно вирішили перейти на екологічний метод виробництва, і тим, хто займається ним вже довший час. Беручи до уваги високі показники росту органічного виробництва у зарубіжних країнах, доцільно стверджувати, що Україна потребує врахування міжнародного досвіду для удосконалення власного державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва.

Науковими розробками з цього питання займаються фахівці Міжнародної федерації – Рух за органічне сільське господарство (IFOAM), заснованої в 1973 році. Термін «organic farming» вперше був запропонований саме організацією IFOAM.

Базові принципи ведення органічного господарства сформовані IFOAM на основі консультацій із її членами. Ці принципи щороку переглядають та вдосконалюють відповідно до актуального стану та потреб суспільства. Крім IFOAM, яка налічує близько 760 представників із понад 100 країн світу (два з України включно), додатково ще функціонують міжнародні і національні об'єднання на різних рівнях, до складу яких входять фермери та їхні асоціації, переробні підприємства, брокери, дистриб'ютори та роздрібні торговці у сфері органічного сільськогосподарського виробництва.

Увесь свій період розвитку органічне сільськогосподарське виробництво в Україні опиралось на міжнародне законодавство (здебільшого Європейського Союзу) та найкращі практики світового рівня. Розвиткові сприяли і закордонні програми підтримки розвитку, які ділились досвідом та знаннями з українськими фермерами, а також фінансові донори Німеччини, Швейцарії, США, Великої Британії, Франції та інших країн. Співпраця з іншими державами відкрила можливості для експорту продукції, що позитивно позначилось на економіці України загалом, та зробило країну більше експортноорієнтованою, дало змогу проявити свій потенціал та відкрити можливості удосконалення.

Згідно з проведеним аналізом, саме країни ЄС, США та Канада є найбільшими торгівельними партнерами, тому дослідження їхнього досвіду державного регулювання розвитку постає першочерговим завданням та найкращою альтернативною можливістю для запозичення та адаптування досвіду до потреб нашого ринку та нашої поточної ситуації [32].

Найпершу стратегію Спільної аграрної політики ЄС (Common Agricultural Policy, CAP) розроблено 1957 року. Тоді основним завданням, яке потребувало вирішення, було задоволення потреб населення продукцією за досить низькою ціною. Відповідно, питання органічності продукції, бережливого ставлення до довкілля та раціонального виробництва не поставали і за допомогою субсидування, державної та регіональної підтримки, ці питання були вирішені за короткий період часу. Проте внаслідок інтенсифікації виробництва та індустріалізації сільського господарства, виникло надлишкове виробництво та підвищився негативний вплив людини на довкілля. Вирішення проблем вбачали в експорті продукції до країн, що розвиваються, але ці дії дали лише короткотривалий позитивний ефект, а у тривалому періоді спричинили кризовий стан екологічної ситуації деяких країн.

З огляду на обставини у 1994 році було досягнуто згоди про заборону прямих субсидій у виробництво харчових продуктів та багатьох інших важливих заходів, реалізованих у Генеральній угоді з тарифів і торгівлі. Саме

цей документ слугує основою для Світової організації торгівлі.

Проте з розвитком органічного господарства, держави ЄС переглянули своє ставлення до субсидіювання сільгоспвиробників. Сьогодні з'явилося чітке усвідомлення в необхідності органічного виробництва як системи, яка не шкодить довкіллю, виробляє якісну та безпечну продукцію, дбає про добробут населення та сприяє розвиткові сільських територій.

Варто зазначити, що перейти одразу на органічне виробництво неможливо, проте процес переходу в державах ЄС був надзвичайно систематизованим, структурованим та поетапним. Цьому сприяло виділення конкретного інструментарію дій для досягнення поставлених цілей та успішний менеджмент держави.

У ЄС наявна сформована система підтримки для всіх фермерів, хто виконує базові вимоги для бережливого ставлення до тварин та захисту довкілля («cross compliance» у рамках Схеми єдиних виплат (single payment scheme, SPS). Ця система підтримки надається додатково до тої, яка нараховується безпосередньо на державному рівні та зазвичай фермери її отримують під час добровільних агроекологічних заходів. На рівні кожної з держав функціонують субсидії, які надаються і в період органічної діяльності, і в конвертаційний період [162].

У ЄС здійснюється перехід до органічного виробництва покроково на основі розробленої послідовності імплементації частин CAP [84].

Спільна аграрна політика складається із двох частин: перша вимагала від органічних виробників виконання вимог Сприятливих умов для сільського господарства та довкілля (Good agricultural and environmental condition, GAEC) та дотримання вимог стандартів харчової безпеки та збереження довкілля. Лише після виконання першої вимоги фермери могли розраховувати на отримання прямого фінансування.

Друга частина зосереджувалась на цільовому спрямуванні фінансової підтримки, яку можна було отримати лише за умови виконання першої частини Спільної сільськогосподарської політики. Головною метою, на виконання якої

зосереджена друга частина, є розвиток сільських територій та невиробничих функцій сільського господарства, оскільки саме вони є головними користувачами землі та водних ресурсів у Європі загалом. Також отримання фінансування передбачає участь фермерів у проекті сільськогосподарського виробництва. Завдяки реформі CAP органічні виробники Європи отримують найбільшу підтримку від держави у всьому світі. Також Реформа ввела Зелену компоненту як частину прямих платежів. Передбачається, що «держави-члени повинні використати 30 % своїх перших частин внесків на ці нові виплати, що відповідає максимуму 89,3 млрд євро, або 21,7 % від загального бюджету ЄС для сільського господарства» [165] (додаток Г).

Приклад країн ЄС засвідчує, що не лише великі інвестиції у сферу органічного сільськогосподарського виробництва можуть стимулювати розвиток цієї сфери, а й що позитивних результатів можна досягти завдяки правильній організації консультативної підтримки фермерів, розробляючи та узгоджуючи дієву нормативно-правову базу та збільшуючи поінформованість щодо переваг зеленого виробництва.

Розглянемо детальніше питання державного регулювання розвитку та державної підтримки органічного виробництва у розрізі провідних країн Європи та світу.

Серед країн Європи, які стоять у витоках зародження руху органічного виробництва, є Німеччина. Країна може пишатись однією з перших повноцінних органічних сільськогосподарських систем в Європі. Важливі етапи розвитку органічного виробництва в Німеччині відображено у таблиці 3.1.

Незважаючи на те, що останнім часом Німеччина втратила свої лідируючі позиції в ЄС на ринку органічного виробництва, доцільно виокремити її як країну, що виступає одним з найбільших імпортерів органічної продукції, у тім числі з України (здебільшого зернові, молоко, овочі та фрукти тощо).

Законодавче забезпечення, контроль та нагляд в органічному секторі Німеччини відбувається за доволі складною схемою, в зв'язку з тим, що Німеччина має федеральний устрій. Отож у країні є 16 наглядових органів

федеральних земель, які несуть відповідальність за 23 затвержені контролюючі органи, що сьогодні провадять свою діяльність у Німеччині. Контроль та моніторинг на місцях покладено на приватні сертифікаційні органи (рис. 3.1)

Таблиця 3.1

Основні етапи в розвитку органічного виробництва Німеччини

Етапи	Основні характеристики
1924 р. Зародження органічного виробництва	Рудольф Штайнер (чи не найшвидше у всій Європі) запропонував у сільськогосподарському виробництві звернути більшу увагу на такому менеджменті діяльності, щоб дотримуватись балансу взаємодії рослин, тварин та ґрунтів. Подальший розвиток цієї ідеї простежується в діяльності швейцарського фермера Ганса Мюллера та його дружини та німецького мікробіолога Ганса Петера Руша
1984 р. Початок державного регулювання органічного виробництва	Одразу після створення загальних стандартів, які визначали правила ведення органічного виробництва (Рамкові директиви), органічне господарство почало поширюватись з неймовірною швидкістю. Цей розвиток частково завдячують державному фінансуванню через Програму ЄС щодо екстенсифікації (1989 р.), а згодом – Постанову ЄС 2078/92
2002 р. Подальше вдосконалення правової бази органічного землеробства та розширення підтримки аграріїв	Започаткована Федеральна схема органічного сільського господарства (англ. Federal Organic Farming Scheme, FOFS), основною метою якої була підтримка та розвиток органічного виробництва.

Джерело: сформовано автором на основі [163; 164].

Окрім постанов та директив ЄС, у Німеччині також діє Закон про органічне сільське господарство, який деталізує певні виконавчі функції механізму державного регулювання діяльності органічного сільськогосподарського виробництва. Згідно з цим Законом, обов'язком інспекційних органів є повідомляти уповноважений орган влади, якщо вони виявляють невідповідності в діяльності до законодавства ЄС; приватним інспекційним органам можуть бути делеговані спеціальні завдання Федеральними землями, наприклад, проведення інспекції. Цей же Закон

визначає і основні повноваження Федерального агенства з питань сільського господарства і продовольства.

Рис. 3.1. Організації, які забезпечують законодавче регулювання, контроль та сертифікацію органічної продукції у Німеччині (сформовано автором на основі [82; 164])

Приблизно з 1989 року в Німеччині органічне сільськогосподарське виробництво вводили за підтримки державного фінансування. Починаючи з 2007 р. ці програми співфінансували спільно з Європейським сільськогосподарським фондом для розвитку сільських територій (European Agricultural Fund for Rural Development, EAFRD). Детальніше розподіл державних виплат відображено у таблиці 3.2.

Окрім прямих субсидій фермерам, федеральні та регіональні органи влади надають підтримку зі збутом та логістичними операціями.

Також у Німеччині існує нагорода за просування методу органічного сільського господарства як щорічний стимул традиційних сільськогосподарських виробників до переходу на органічне виробництво. Цю нагороду надає Федеральне міністерство продовольства, сільського господарства та захисту прав споживачів Німеччини, щоб відзначити інноваційні підходи до виробництва органічної продукції (призовий фонд сягає 22 500 євро) [164].

Таблиця 3.2

Державні виплати для органічного сільськогосподарського виробництва у Німеччині станом на 2019 рік

Призначення сільськогосподарських земель	Фінансування на стадії переходу до органічного сільськогосподарського виробництва, євро/га	Фінансування з метою підтримки органічного сільськогосподарського виробництва на подальших етапах, євро/га
Орні землі	220	350
Луки та пасовища	220	180
Землі, відведені на вирощування овочів	575	350
Землі, відведені на вирощування багаторічних культур	950	750

Джерело: сформовано автором на основі [82].

Розвиток органіки у Швейцарії припадає на 30-ті роки ХХ ст. Відтоді і до цього часу країна займає високі позиції у світових рейтингах галузі органічного виробництва та є однією з найпрогресивніших країн у світі. Таких результатів держава змогла досягти лише за допомогою організованої системи ефективної підтримки виробників та співпраці з іншими європейськими країнами з залученням інвестицій, проведенням освітніх та дослідних програм для фермерів.

Варто відмітити, що у Швейцарії, на відміну від багатьох інших держав, у формуванні політики регулювання органічного виробництва на першому плані знаходяться активні організації органічних фермерів, а держава перебуває на другій позиції. Такі висновки можна зробити, опираючись на той факт, що у Швейцарії ніколи не було офіційного національного плану дій щодо розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в країні [162]. Основним методом підтримки органіки в державі є система спеціального ціноутворення, що характеризується встановленням певної надбавки за органічність продукції. Також існує часткова державна підтримка (кантонами та федеральним урядом) – прямі виплати з розрахунку на 1 гектар, які, у свою чергу, розділяються на загальні прямі виплати та екологічну підтримку і є одними з більших в Європі

[118]. Також 2019 року федеральний уряд надавав органічним виробникам фінансову підтримку на одиницю площі: спеціальні культури (трави, овочі тощо) – 1 336 євро/га, орні землі (крім спеціальних культур) – 1 000 євро/га, пасовища – 167 євро/га [118]. Відповідно до вимог Положення про органічне сільське господарство, у Швейцарії на підтримку можуть розраховувати лише ті виробники органічної продукції, які завершили перехід на органічне виробництво [84].

Додатково до субсидій, наданих на одиницю площі, Федеральне відомство сільського господарства Швейцарії (BLW) надає субсидії на промоакції та рекламу у розмірі 50 % від вартості просування органічної продукції виробниками [118]. У Швейцарії для маркування органічної продукції використовують логотип, прийнятий для Європейського Союзу (додаток Д), який засвідчує органічність продукції та її відповідність стандартам.

Вражаючим є досвід ведення органічного господарства у Нідерландах – країні, яка є надзвичайно густонаселена та, на відміну від України, не має родючих ґрунтів, проте є однією з країн-лідерів у галузі експорту органічної продукції в світі у вартісному вираженні. Визначальні етапи розвитку сфери наведено у таблиці 3.3.

Зараз для фермерів передбачена мінімальна субсидія на відшкодування витрат, понесених щодо сертифікації та інспектування (приблизно 650 євро на рік на одне господарство). Додатково надають спеціальні пільги щодо оподаткування та кредитування органічних виробників.

У Франції існує два суто технічні регламенти щодо органічної сільськогосподарської продукції: технічний регламент Франції CCF Bio French Organic Standart щодо органічної продукції тваринного походження та технічний регламент щодо виробництва органічної сировини для кормів домашнім улюбленцям.

До основних організацій, які задіяні в системі контролю та сертифікації органічної продукції у країні варто зачислити такі:

1. Національний інститут походження та якості (головний уповноважений орган влади);
2. Акредитаційний комітет Франції (виконує функції головного акредитаційного органу країни);
3. Контролюючі (сертифікаційні) органи: Ecocert France (найвідоміший, здійснює приблизно 80 % усіх сертифікацій), Agrocert, Certipaq, Qualite France, SGS-ICS, Certisud.

Таблиця 3.3

Визначальні етапи розвитку органіки в Нідерландах

Етап	Головні характеристики
Поч. ХХ ст. (20-ті роки)	Почався розвиток органічного виробництва та до сьогодні ця сфера вдосконалюється
1947 р.	Засновано першу професійну школу органічного сільського господарства
З 1960-х років	Період активного розвитку органічного виробництва, створення спеціалізованої дорадчої служби
1992–2001 рр.	Затверджено законодавство, згідно з яким передбачають певні субсидії для органічних виробників
2001–2005 рр.	Уряд Нідерландів ініціював свій перший план дій до 2004 р. у сфері органічного землеробства під назвою «Програмний документ щодо органічного сільського господарства та становлення органічного ринку», який, на думку уряду Нідерландів, потягне за собою і збільшення пропозиції органічної продукції у зв'язку з більшою кількістю зацікавлених у ній. Такий підхід відрізняється від підходів до стимулювання органічного виробництва в інших державах і є унікальним. План дій досяг успіху і попит на деякі групи органічних продуктів досяг запланованої частки ринку у розмірі 5 %. Проте в результаті збільшення попиту кількість сертифікованих виробників та площ не збільшувалась відповідно, що впливає з поширення переробки органічної продукції
2005 р. – до сьогодні	У дію вступив другий план дій «Голландський програмний документ про органічне сільське господарство (2005–2007 рр.)», основою якого було твердження про те, що стимулювання виробництва у доволі вразливому та недостатньо сформованому органічному секторі аграрної економіки спричиняє надлишок, що, як результат, негативно відображається на цій політиці. У Нідерландах майже повністю припинено пряму державну фінансову підтримку органічних виробників

Джерело: Сформовано автором на основі [44; 162].

Органічне сільське господарство у Франції має давню історію. Його розвиток схематично відображено на рисунку 3.2.

1959 рік	<ul style="list-style-type: none"> • Створена перша асоціація органічних фермерів Франції, яка через два роки була перейменована на Французьку асоціацію органічного сільського господарства
1972 рік	<ul style="list-style-type: none"> • З метою більшого поширення інформації, засновано міжнародну Федерацію органічних сільськогосподарських рухів • Розроблено та опубліковано перші стандарти органічного виробництва. Тоді ж уряд Франції створив Національну комісію
1978 рік	<ul style="list-style-type: none"> • Органічні фермери країни створили свої місцеві групи, а цього року вони об'єдналися у Національну федерацію органічних фермерів регіонів Франції - єдину національну асоціацію органічних фермерів країни
1980-ті роки	Франція - найважливіший імпортер органічної продукції у Європі
1990-ті роки	Втратила позицію лідера через недостатню державну підтримку та зниження попиту. Була першою країною-членом ЄС, що впровадила схему підтримки господарства у прийнятій Постанові ЄС 2078/92
Серпень 2009 р.	Ухвалено закон "Loi Grenelle", який затвердив національну програму дій з боротьби з потеплінням та розвиток "стійкого сільського господарства" в країні

Рис. 3.2. Розвиток органічного виробництва Франції (сформовано автором на основі [8; 101; 162])

Сільськогосподарська політика Франції має регіональну структуру, що дає змогу впроваджувати різні види і форми підтримки для органічних виробників. Раніше Франція надавала пріоритет підтримки у період переходу на органічне виробництво, що давало змогу фермерам отримувати субсидії протягом перехідного періоду, проте не більше 5 років. Додатково сільськогосподарські виробники можуть отримати податковий кредит (проте не одночасно з субсидіюванням) та деякі регіони надають компенсацію на сертифікацію та інспектування [87].

Державний логотип для маркування органічних продуктів «АВ» (Agriculture Biologique) Франція впровадила однією з перших ще 1985 року (додаток Д).

Данія – це країна, яка неабияку увагу приділяє дослідженню щастя та сприятливих умов існування населення. Одним з компонентів здорового та щасливого життя є, власне, споживання органічної, чистої, безпечної продукції, що автоматично виводить галузь органічного виробництва на перші щаблі пріоритетності. Підтвердженням цього також є амбітний національний план повного переходу сільського господарства на органічні методи до 2020 року. Щорічно Данія ілюструє надзвичайно високі показники збільшення розвитку органічного виробництва [12]. Саме Данія була першою, хто запровадив органічне маркування, органічні правила та громадські перевірки [106].

Навіть у часи економічних криз Данія відзначалась стійким зростанням попиту на органічну сільськогосподарську продукцію, що пояснюється великим інтересом до цієї галузі серед населення, усвідомленістю щодо корисності екотоварів та перспективністю даної галузі зокрема. Це і є основним стимулом для уряду надавати підтримку органічним виробникам.

Розвиток органічного сектору в країні підтримують, як на рівні держави, так і на рівні ритейлерів та експортерів, а також на рівні двох організацій – Organic Denmark та Danish Agriculture&Food Council. Органом, компетентним у сфері впровадження законодавства ЄС, а також органічного законодавства національного рівня, є Міністерство навколишнього середовища та продовольства Данії. Всередині Міністерства діє ще один контролюючий орган, який відповідає за інспекцію органічних виробників, а також постачальників кормів, зернових, насіння тощо органічного походження – Данське сільськогосподарське агентство. Іншим контролюючим органом є Данська адміністрація ветеринарних та харчових продуктів, яка стежить за діяльністю компаній-виробників органічної продукції [106].

Національний план дій щодо органічного виробництва до 2020 р. [1], впроваджений у червні 2012 р., має на меті подвоєння території, яку

використовуватимуть під органічного сільськогосподарського виробництва у Данії до 2020 року. Стратегічною ціллю уряду Данії є зробити усе виробництво сільськогосподарської продукції органічним, саме це і пояснює одну з найпотужніших державних підтримок у цій країні у світовому контексті (додаток Ж).

Країна вирізняється значним потенціалом і саме тому уряд щороку покращує методи регулювання органічного виробництва, що забезпечує ефективність державного механізму регулювання органічного виробництва.

Ще однією характерною рисою для Данії є утворення кластерів. Саме кластери стимулюють інновації у різних сферах, у тому числі в галузі харчових технологій, що робить країну однією з найінноваційніших [106].

Органічне сільське господарство у Польщі розпочалось із впровадження Станіславом Карловські біологічного методу вирощування продукції на своїх землях, територія яких становила 1 760 га. Після приєднання до ЄС у національних сільгоспвиробників зростає зацікавленість до переходу на органічне виробництво, адже стала доступною фінансова підтримка саме цієї сфери.

Щодо законодавчого забезпечення, то на Польщу поширюються Постанова Ради ЄС 834/2007 та Постанова Комісії ЄС 889/2008 стосовно органічного сільськогосподарського виробництва. Також Польща має власну законодавчу базу щодо органіки, яка представлена Актом про органічне сільське господарство.

До головних регулюючих суб'єктів на ринку органіки варто зачислити:

1. Міністерство сільського господарства та розвитку сільських територій Польщі (Уповноважений орган влади);
2. Акредитаційний центр Польщі (головний акредитаційний центр, який є незалежний від Міністерства сільського господарства та розвитку сільських територій Польщі);

3. Інспекція сільського господарства та якості харчових продуктів (виступає органом нагляду та контролю за існуючими органами органічного сільськогосподарського виробництва);

4. Контролюючі-сертифікаційні органи (їх у Польщі виокремлено 10).

Політику підтримки розвитку органічного сільськогосподарського виробництва здійснюють у Польщі двома способами:

- З національного бюджету (наукові дослідження, витрати на інспектування та сертифікацію, дорадчі послуги).
- Агроекологічні заходи, просування та поширення інформації про органічне виробництво, участь фермерів у схемах якості продуктів [86].

Узагальнюючи усі дані, можна стверджувати, що Польща провадить ефективну політику розвитку органічного виробництва. Головною метою постає сталий розвиток національної економіки та забезпечення екологічності сільськогосподарського виробництва. Здійсненню цієї мети допомагає підтримка держави та уряду ЄС.

Серед кран-лідерів з виробництва та споживання органічної продукції варто виокремити США, де органічне сільськогосподарське виробництво поширене вже майже 80 років. Найважливіші періоди його розвитку та загальні характеристики, притаманні в той чи інший час зазначеній сфері, наведено у таблиці 3.4.

Що стосується державного регулювання органічного виробництва в країні то основними організаціями є: Уповноважений орган влади – Міністерство сільського господарства Сполучених Штатів Америки; Акредитаційний орган – Служба збуту сільськогосподарської продукції Міністерства сільського господарства Сполучених Штатів Америки; контролюючі органи – сертифікаційні органи, які здійснюють сертифікацію двох типів: перший – для виробників; другий – для переробних і збутових організацій.

Таблиця 3.4

Періоди в розвитку та регулюванні органічного виробництва США

Рік/період	Основні характеристики
1950-ті роки	Термін «органічний» вперше почав використовувати Дж. Родейл, засновник Науково-дослідного інституту Родейла та журналу про органічне сільське господарство та садівництво
1990-ті роки	Ухвалено Акт про виробництво органічних харчових продуктів (Organic Food Production) для визначення певних вимог щодо виробництва та переробки органічної продукції, а федеральною законодавчою базою є Національна органічна програма (National Organic Program). У зв'язку з цим створено Національну раду органічних стандартів (National Organic Standards Board). Вона налічує 15 членів, які представляють різних учасників органічного харчового ринку
2002 р.	Упроваджено нові національні органічні стандарти. Всі продукти, що містять мінімум 95 % органічних інгредієнтів (за вагою), можуть бути марковані органічним логотипом «USDA органік» – органічним логотипом Міністерства сільського господарства Сполучених Штатів Америки (додаток Е).
2009 р.	Підписано угоду про еквівалентність між США та Канадою, яка дала змогу сертифіковану органічну продукцію без перешкод транспортувати між обома країнами. Це мало позитивний вплив на зміцнення позицій органічної сільськогосподарської продукції на ринку в Північній Америці
2012 р.	Угоду про еквівалентність органічного виробництва підписано між США та ЄС, двома найбільшими органічними ринками у світі. Стандарти сертифікації Міністерства сільського господарства США та ЄС позиціонують як еквівалентні та не потребують подвійної сертифікації, що суттєво розширило можливості для органічних сільськогосподарських виробників

Джерело: сформовано автором на основі [85].

Розглядаючи державну підтримку, яку надає США для виробників органічної сільськогосподарської продукції, варто згадати, що її політику визначає Сільськогосподарський білль США, оновлену редакцію якого ухвалюють кожні 5 років. Сільськогосподарський білль США від 2014 р. передбачає підтримку органічного виробництва на Федеральному рівні, включно з органічними фермами на етапі переходу та сертифікації. Підтримка зростала у кожному з трьох останніх сільськогосподарських біллів і, зрештою, 2014 року білль:

- збільшив фінансування у галузі органічної сертифікації (порівняно з біллем 2008 року, підтримка зросла у понад 2 рази до суми 57,5 млн дол. США);
- продовжив фінансування покращення стану органічного сектору на

суму 5 млн дол. США на весь період дії білля;

- збільшив загальне фінансування дослідження органіки до 100 млн дол. США;
- щорічно збільшується фінансування Національної органічної програми до 15 млн дол. США;
- звільнив органічних виробників, які вже пройшли сертифікацію, від оплати програм просування органічних сільськогосподарських товарів;
- удосконалює страхування органічних сільськогосподарських рослин та зміцнив органічні правила [85; 112].

Окреме фінансування на дослідження та дорадчу роботу в органічному сільському господарстві також виділяють.

Чудовим прикладом сприйняття органічного сільськогосподарського виробництва може слугувати також неймовірний інтерес до органічного садівництва, який сприяв закладенню органічного саду на території штаб-квартири Міністерства сільського господарства США у Вашингтоні, округ Колумбія, та саду, в якому використовують лише органічні методи обробки рослин на території Білого Дому [29; 167].

У Канаді органічне сільське виробництво розпочали розвивати у 1950-х роках. Частково, це відбулось саме під впливом візитів закордонних експертів до Канади з Європи, США та Великої Британії. Приблизно в ті ж роки заснована перша офіційна органічна асоціація ґрунтів, яку згодом перейменували на Земельне товариство. Наступним кроком створили організації з органічного сільськогосподарського виробництва в шести провінціях в країні [5]. Ключовим центром для обміну інформацією та налагодження контактів з даної сфери є Університет Макдональда. Приблизно у 1980-х роках у декількох коледжах та університетах країни почали читати курси з органічного сільського господарства [115]. У Канаді популярний досвід благодійних організацій, найвідомішою з яких є «Органічні виробники Канади» (Canadian Organic Growers, COG), яка має членів у всіх регіонах Канади.

Головним федеральним уповноваженим органом влади в органічному секторі є Канадське агентство інспектування харчових продуктів (Canadian Food Inspection Agency, CFIA). Щодо акредитаційних органів, то ними є Органи з підтвердження відповідності (Comformity Verification Bodies, CVBs), які мають угоди з Канадським агентством інспектування харчових продуктів щодо проведення оцінки, надання рекомендацій для подальшої акредитації та здійснення моніторингу сертифікаційних органів. Двадцять приватних контролюючих органів акредитовано для проведення сертифікації та інспектування в Канаді [115]. Канада підписала дві угоди про еквівалентність органічної продукції: 2009 р. зі США, а через два роки – з ЄС [118; 169].

Уряд Канади активно підтримує органічного виробника та сферу органічного виробництва [39]. Згідно зі статистикою, з жовтня 2015 року на підтримку органічної сфери інвестовано близько С\$ 20 млн, зокрема на:

- удосконалення інноваційних процесів у органічних технологіях;
- допомогу органічним виробникам, щоб вони могли повноцінно вийти на ринок та скористатись усіма ринковими можливостями;
- організацію створення робочих місць в органічному секторі;
- проведення досліджень в органічному секторі [115].

До того ж, 2017 року з метою розробки посібника канадських органічних стандартів державою виділено С\$ 72 500 для органічних виробників Канади [168]. Це зроблено для того, щоб посібник забезпечив органічних виробників та операторів Канади певною інструкцією щодо діяльності з переходу на органічне сільськогосподарське виробництво.

Окрім того, Канадська асоціація органічної торгівлі (COTA) отримала від держави додаткові С\$ 95 114 за програмою AgriMarketing, яка передбачає допомогу органічним виробникам у маркетинговій та збутовій діяльності органічної продукції на міжнародному ринку [169]. Ці кошти також можна використати для участі у міжнародних конференціях та виставках, що вплинуть на покращення обізнаності споживачів щодо органіки Канади.

Деякі провінції (Острів Принца Едварда та Нью-Брісвік) мають програми, згідно з яких вони відшкодовують кошти органічним виробникам на перехід від традиційного інтенсивного виробництва до органічного. Інші провінції, до прикладу, Британська Колумбія, надають агрономічні послуги з консультування безпосередньо фермерам. Проте саме Канаді чудово вдається зацікавити споживачів у споживанні органічної сертифікованої продукції. Асоціація органічної торгівлі Канади та Організація «Органічні виробники Канади» спільно реалізують цілу низку програм збуту товарів масового виробництва та просування органічної продукції. Сюди належать:

1. Партнерство у Спеціальному звіті про органічні продукти (Special Report on Organics) в національній газеті «Світ та кореспонденція» (Globe and Mail) – наголошує на екологічній стороні органічного виробництва та надає базові переваги від споживання органічної продукції для покупців.

2. Участь у щорічній органічній конференції у Торонто – дає змогу виходити органічним виробникам на нові ринки та розширювати зв'язки у сфері органічного сільськогосподарського виробництва;

3. Можливість публікуватись на веб-сторінці «Канада Органік» (Canada Organic) – дає змогу більшій кількості споживачів органічних продуктів ознайомитись з представленою продукцією того чи іншого виробника.

Незважаючи на диференційованість системи регулювання органічної сфери всередині Канади, існує потенціал для росту завдяки зацікавленості споживачів.

Як засвідчує досвід іноземних країн, ефективне державне регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва можливе лише за наявності трьох взаємоузгоджених компонентів: економічної політики держави, дієвої нормативно-правової бази та чіткої екологічної стратегії розвитку (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Компоненти ефективного державного регулювання в сфері органічного виробництва (сформовано автором на основі [1; 84; 101; 106; 118; 164; 165; 168; 169])

Опираючись на діюче державне регулювання розвитку органічного виробництва зарубіжних країн та досягнуті результати, завдяки цьому, постає необхідність запозичення та адаптації позитивних моментів цього досвіду до українських реалій у сфері органічного сільськогосподарського виробництва.

Ми пропонуємо модель розвитку органічного виробництва в Україні на основі адаптації зарубіжного досвіду за трьома основними векторами: матеріальні стимули, нематеріальні стимули та контроль і нагляд (рис. 3.4). Наведені нижче заходи з розвитку органічного сільськогосподарського виробництва матимуть позитивний ефект за їхнього використання окремо, а завдяки використанню декількох з перелічених напрямів, можна отримати значно кращі результати, що пояснюємо дією синергетичного ефекту.

Рис. 3.4. Модель розвитку органічного виробництва в Україні на основі адаптації зарубіжного досвіду (сформовано автором)

Отже, результати здійсненого аналізу міжнародного досвіду державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва органічної продукції та пріоритетів надання підтримки органічному виробнику вкотре засвідчують важливість та значущість органічної сфери та результатів її діяльності для прогресивної світової спільноти. Численні переваги органічної продукції перед продукцією виготовленою традиційним способом, змушують замислитися над розширенням перспектив для розвитку світового сільського

господарства як одного з визначальних чинників позитивного впливу на майбутнє для України.

3.2. Стратегічні інструменти розвитку державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва

Очевидним є той факт, що сфера органічного виробництва, як і будь-яка інша сфера, має сильні та слабкі сторони. У процесі розвитку ці сторони надають певні можливості чи, навпаки, створюють ризики у діяльності, з урахуванням яких потрібно будувати дієву стратегію.

У рамках дисертаційного дослідження здійснено соціологічне опитування десяти провідних виробників сфери органічного виробництва України з метою виявлення слабких та сильних сторін, можливостей та загроз державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва щодо рівня, ресурсної бази, ринку органічної продукції в нашій країні (зразок анкети наведено в додатку Д). За допомогою отриманих оцінок сильні сторони та можливості оцінено в шкалі від 0 до 5, а слабкі сторони та ризики – від -5 до 0. На основі оцінювання виведено середнє значення, що дало змогу сформулювати матрицю SWOT-аналізу і чіткіше розглянути її дієві компоненти (табл. 3.5).

На основі бальної оцінки можна зазначити переважання позитивних характеристик над негативними на 2 бали та більшу кількість загроз розвитку органічного виробництва проти можливостей (на 3 бали). Ця характеристика органічного сільськогосподарського виробництва вказує на перспективність досліджуваної сфери, значну кількість наявних можливостей для зростання, однак кількість ризиків стає певним бар'єром для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва.

Таблиця 3.5

Матриця SWOT-аналізу органічного сільськогосподарського виробництва

<p>Сильні сторони</p> <p>1. Забезпеченість продуктивними земельними ресурсами, які підлягають сертифікації. 5</p> <p>2. Відносно тривалий період перебування на ринку органічної продукції. 4</p> <p>3. Динамічний розвиток виробництва. 5</p> <p>4. Конкурентоспроможність вітчизняної органічної продукції на світовому ринку. 4</p> <p>5. Наявність значних можливостей експорту для сертифікованих органічних продуктів. 5</p> <p>6. Інноваційність та екологічність виробництва. 3</p> <p>+26</p>		<p>Слабкі сторони</p> <p>1. Великі фінансові витрати пов'язані з необхідністю здійснення сертифікації. -5</p> <p>2. Несформована національна система сертифікації. -3</p> <p>3. Відсутність національної програми розвитку. -5</p> <p>4. Незначна фінансова підтримка органічного виробника. -3</p> <p>5. Відсутність розвиненої маркетингової підтримки органічного продукту. -5</p> <p>6. Низький рівень попиту на органічну продукцію на внутрішньому ринку. -3</p> <p>-24</p>	
<p>Можливості</p> <p>1. Розширення можливостей підтримки органічного виробника. 4</p> <p>2. Підвищення рівня попиту на внутрішньому ринку. 3</p> <p>3. Створення системи державної сертифікації органічних виробників. 3</p> <p>4. Розширення можливостей експорту. 3</p> <p>5. Збільшення масштабів органічного виробництва та відкриття нових ніш виробництва органічної продукції. 4</p> <p>6. Можливості для розгортання коопераційної діяльності. 4</p> <p>+21</p>		<p>Загрози</p> <p>1. Зниження рівня попиту через інфляцію. -5</p> <p>2. Наявність альтернативного, більш ефективного, інтенсивного виробництва. -3</p> <p>3. Недостатньо сформоване інституційне середовище. -3</p> <p>4. Незавершеність земельної реформи. -4</p> <p>5. Низька довіра споживачів до органічної продукції через неправдиві маркування. -4</p> <p>6. Погіршення співвідношення попиту та пропозиції органіки внаслідок світової продовольчої кризи. -5</p> <p>-24</p>	

Джерело: власні дослідження автора.

Можливості у сфері органічного виробництва – це ті потенційні шляхи та методи його покращення, які відкриваються у процесі діяльності.

Основні можливості розвитку органічного сільськогосподарського виробництва та державного розвитку сфери, сформовані на основі експертного опитування та власних досліджень, можна виокремити такі:

- розширення можливостей підтримки органічного виробника;
- підвищення рівня попиту на внутрішньому ринку;
- створення системи державної сертифікації органічних виробників;

- розширення можливостей експорту;
- збільшення масштабів органічного виробництва та відкриття нових ніш виробництва органічної продукції;
- можливості для розгортання коопераційної діяльності.

Розглянемо детальніше кожну з них.

1. Завдяки аналізу державних та регіональних цільових програм, стратегій розвитку сільськогосподарського виробництва України можна стверджувати, що підтримка органічного виробника донедавна не відносилась до пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства. Проте останніми роками помітна позитивна тенденція зміни пріоритетів та більшого акцентування уваги в законодавстві на органічне виробництво. Підтримки на регіональному рівні надають недостатньо, а на державному – її не розвинуто до цього року як окрему категорію підтримки. Саме тому потрібно використовувати можливість до її розширення на основі урахування досвіду зарубіжних країн та особливостей вітчизняного ринку органічної продукції. З таблиці 3.6 очевидно, що можливостей для розширення державної підтримки багато, і всі вони відіграли певну роль в розвитку органічного виробництва провідних країн у цій сфері.

2. Підвищення рівня попиту на внутрішньому ринку постає як результат цілеспрямованих дій уряду на популяризацію органічної продукції та колективної усвідомленості громадян щодо її безпечності та позитивного впливу на організм людини. На нашу думку, популяризація культури споживання органічної продукції неможлива без коригування ціни на неї, оскільки формування попиту на органічну продукцію напряму залежить від купівельної спроможності громадян та зацікавленості в ній. Також для підвищення зацікавленості населення доцільне залучення певних маркетингових інструментів, що дозволить підвищити рівень споживання органічної продукції на внутрішньому ринку.

Таблиця 3.6

Можливості для розширення державної підтримки

№ З/п	Категорія підтримки залежно від періоду	Характеристика підтримки
1	Державна підтримка у конвертаційний період	1. Запровадження податкових канікул на період переходу 2. Фінансова підтримка з розрахунку євро/га
2	Державна підтримка на подальших етапах	1. Фінансова підтримка з розрахунку євро/га (зазвичай у зменшеній кількості, порівняно з конвертаційним періодом)
3	Державна підтримка в обох періодах	1. Фінансування консультаційних та дорадчих служб органічного виробництва 2. Субсидії та промоакції на рекламу 3. Система спеціального ціноутворення з надбавкою за органічність
4	Інша підтримка	1. Встановлення нагороди за просування органічного сільськогосподарського виробництва як стимулювання переходу фермерів на органічне виробництво 2. Стимулювання науково-дослідних робіт 3. Виділення коштів на освітню діяльність

Джерело: Сформовано автором.

3. Створення системи державної сертифікації органічних виробників спростить процес сертифікації органічного виробництва та даватиме змогу тій кількості сільськогосподарських виробників, які з певних причин не могли собі дозволити здійснити сертифікацію в іноземних сертифікаційних органах, переходити на органічне виробництво. Ще одним позитивним результатом буде повніше відображення статистичної картини щодо сфери органічного виробництва, що зробить сферу діяльності дещо прозорішою та чіткішою. В Україні система сертифікації перебуває на стадії формування.

4. Основним напрямом розширення експортного потенціалу органічної продукції є відкриття нових ринків органічної продукції. Україна займає друге місце з експорту органічної продукції в ЄС і щороку зміцнює свої позиції. Проте показник експорту органічної продукції в інші країни (такі як США та Канада) не є настільки високим. Ця можливість відкриває для органічних виробників нові ринки збуту, передусім з урахуванням того, що на цих ринках вже існує певний попит на українську продукцію.

5. Збільшення масштабів органічного виробництва у довготривалому періоді можливе за рахунок трьох чинників:

- поділу праці;
- покращення управління органічним виробництвом;
- збільшення всіх ресурсів виробництва у пропорційній кількості.

Поділ праці в органічному виробництві характеризується поглибленням внутрішньої спеціалізації, яка, як результат, не лише розширить масштаби виробництва, а й зменшить витрати на процес.

Покращення управління можливе як на рівні держави, так і на рівні менеджменту окремого підприємства. Комбінація обох сприятиме додатковому синергетичному ефектові.

Збільшивши всі ресурси органічного виробника (людські, виробничі, технічні, земельні, інформаційні та ін.) пропорційно, отримаємо більший результат діяльності у вигляді органічної продукції.

Відкриття нових ніш виробництва органічної продукції передбачає вироблення нових органічних продуктів, на які є попит у світі та на вітчизняному ринку, проте немає пропозиції у достатній кількості. Наприклад, у Японії існує дефіцит вершкового масла, а українські органічні виробники зацікавлені та мають усі ресурси для його виготовлення. Це можна розглядати як ще одну нішу в органічному виробництві.

6. Можливості для розгортання коопераційної діяльності. Під кооперативом варто розуміти «юридичну особу, утворену фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування» [154, с. 113].

Оскільки в Україні функціонує доволі обмежена кількість органічних сільськогосподарських кооперативів (серед них: «Сновянка», «Надія» в Чернігові, «Чиста флора» в Івано-Франківську, «Київський» у Києві та Перший національний аграрний кооператив у Хмельницькій області з поширенням

діяльності по всій країні), то актуальності набирає питання їхнього розвитку [70]. Кооперативи дають змогу ділитись досвідом між органічними виробниками, формувати заготівельно-збутову базу, забезпечувати партії продукції тощо.

Загрози розвитку органічного виробництва розглядаємо як певні події та тенденції, які можуть негативно відобразитись на його розвитку. У своєму дослідженні ми виявили такі ймовірні загрози для органічного виробництва:

- зниження рівня попиту через інфляцію;
- наявність альтернативного, дещо ефективнішого, інтенсивнішого виробництва;
- недостатньо сформоване інституційне середовище;
- незавершеність земельної реформи;
- низька довіра споживачів до органічної продукції через неправдиві маркування;
- погіршення співвідношення попиту та пропозиції органіки внаслідок світової продовольчої кризи.

Кожна загроза несе в собі певну частку ризику для сільськогосподарських виробників під час переходу на органічне виробництво. Розглянемо їх детальніше:

1. Зниження рівня попиту через інфляцію пояснюють тим, що зі збільшенням цін деяка група споживачів обирає той товар-замінник, який є доступнішим за ціною та приділяє меншу увагу позитивним характеристикам дорожчого. Оскільки ринок насичений різноманіттям сільськогосподарської продукції традиційного виробництва, споживачі мають альтернативний варіант, який є дешевшим.

2. Наявність альтернативного більш ефективного, інтенсивного виробництва негативно впливає на органічних виробників у двох аспектах:

- сільськогосподарський виробник прораховує всі витрати, які можливі за органічного виробництва, порівнює врожайності за обох типів господарювання, зважує всі недосконалості цього виду виробництва з боку

підтримки та регулювання на державному та регіональному рівнях і обирає простіший та матеріально вигідніший для себе;

– наявність пропозиції сільськогосподарської продукції традиційного виробництва на ринку, яка є для споживачів звичнішою та дешевшою, може негативно відобразитись на обсягах продажу органічного виробника.

3. Інституціоналізація органічного ринку має на меті створення нових інститутів та адаптацію до нових реалій уже існуючих інституцій аграрного ринку. Під інституціоналізацією ринку продукції органічного сільського господарства розуміємо «триєдиний процес, який передбачає:

- виникнення і становлення «нових» формальних інститутів органічного виробництва на умовах впорядкованості, передбачуваності й організованості;
- упорядкування діяльності щодо виробництва, реалізації та споживання органічної продукції шляхом встановлення правил поведінки, зумовлених існуючими та сформованими неформальними нормами;
- забезпечення інституційного порядку, дієвості та «шановливого ставлення» всіх суб'єктів ринку продуктів органічного сільського господарства до встановлених законів, правил, норм, цінностей, традицій» [13, с. 32].

4. Незавершеність земельної реформи. Ринок землі зараз знаходиться на етапі реформування, отож перед органічним виробником постають проблеми невизначеності щодо діяльності у цьому змінному середовищі.

5. Часто сільськогосподарські виробники використовують такі терміни як «екологічний», «біологічний», «натуральний» та «органічний» для маркування продукції інтенсивного сільського господарства для того, щоб підвищити попит на товар тих груп населення, які зацікавлені у споживанні органічної продукції. Проте така діяльність є недобросовісною, оскільки відповідної сертифікації ці виробники не пройшли. Отож виникає ризик низької довіри споживачів до продукції з таким маркуванням.

6. Погіршення співвідношення попиту та пропозиції органіки внаслідок світової продовольчої кризи. Власне масова пандемія та тривалі карантинні

умови можуть стати причиною кризи продовольства внаслідок того, що обмеження на пересування та решта карантинних заходів значно ускладнюють діяльність органічних виробників.

З метою аналізу та розгляду перспектив розвитку органічного виробництва в Україні проведемо комплексну оцінку можливостей, які відкриваються з огляду на сильні сторони сфери органічного виробництва, та загроз, які можуть ускладнюватись слабкими сторонами цієї сфери (табл. 3.7).

За результатами таблиці 3.7, можна дійти висновку, що стан галузі органічного сільськогосподарського виробництва та ринку органічної продукції зараз має слабку позицію, оскільки вплив слабких сторін та загроз є дещо масштабнішим, ніж наявність можливостей та сильних сторін. Це пояснює необхідність у системному підході до цих проблем з урахуванням їхніх окремих елементів.

Таблиця 3.7

Комплексна оцінка можливостей і загроз розвитку органічного виробництва України з урахуванням слабких та сильних сторін галузі

Фактори	Сильні сторони		Слабкі сторони	
	1. Забезпеченість продуктивними земельними ресурсами, які підлягають сертифікації.	5	1. Великі фінансові витрати пов'язані з проходженням сертифікації.	-5
	2. Відносно тривалий період перебування на ринку органічної продукції.	4	2. Несформована національна система сертифікації.	-3
	3. Динамічний розвиток виробництва.	5	3. Відсутність національної програми розвитку.	-5
	4. Конкурентоспроможність вітчизняної органічної продукції на світовому ринку.	4	4. Незначна фінансова підтримка органічного сільськогосподарського виробника.	-3
	5. Наявність значних можливостей експорту для сертифікованих органічних продуктів.	5	5. Відсутність розвиненої маркетингової підтримки органічного продукту.	-5
	6. Інноваційність та екологічність органічного сільськогосподарського виробництва.	3	6. Низький рівень попиту на органічну продукцію на внутрішньому ринку.	-3

Продовження табл. 3.7

<p>Можливості</p> <p>1. Розширення можливостей підтримки органічного виробника.</p> <p>2. Підвищення рівня попиту на внутрішньому ринку.</p> <p>3. Створення системи державної сертифікації органічних виробників.</p> <p>4. Розширення можливостей експорту.</p> <p>5. Збільшення масштабів органічного виробництва та відкриття нових ніш виробництва органічної продукції.</p> <p>6. Можливості для розгортання коопераційної діяльності.</p>	<p>4</p> <p>3</p> <p>3</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>4</p>	<p>Як скористатись можливостями, що відкриваються для реалізації сильних сторін</p> <p>1.1. Підтримка органічного виробника підвищить конкурентоспроможність вітчизняної органічної продукції на світовому ринку.</p> <p>1.3. Збільшення рівня попиту пришвидшить динаміку розвитку органічного сектора.</p> <p>1.6. Наявність системи сертифікації органічного виробника сприятиме розвитку інноваційності та безпеки виробництва.</p> <p>1.5. Збільшення масштабів органічного виробництва та відкриття нових ніш органічної продукції підштовхне до збільшення обсягів експорту сертифікованої органічної продукції.</p>	<p>8</p> <p>8</p> <p>6</p> <p>9</p>	<p>Які слабкі сторони можуть завадити скористатись потенційними можливостями</p> <p>1.6. Великі витрати на сертифікацію гальмуватимуть розгортання коопераційної діяльності.</p> <p>1.1. Відсутність національної програми розвитку органічного виробника скорочує його підтримки.</p> <p>5.4. Відсутність маркетингової складової підтримки органічного виробника завадить розширенню можливостей експорту.</p> <p>6.5. Низький рівень внутрішнього споживчого попиту не призведе до збільшення масштабів органічного виробництва та відкриття нових ніш.</p>	<p>-1</p> <p>-1</p> <p>-2</p> <p>1</p>
<p>Загрози</p> <p>1. Зниження рівня попиту через інфляцію.</p> <p>2. Наявність інтенсивнішого виробництва.</p> <p>3. Недостатньо сформоване інституційне середовище.</p> <p>4. Незавершеність земельної реформи.</p> <p>5. Низька довіра споживачів до органіки через неправдиві маркування.</p> <p>6. Погіршення співвідношення попиту і пропозиції органіки внаслідок продовольчої кризи.</p>	<p>-5</p> <p>-3</p> <p>-3</p> <p>-4</p> <p>-4</p> <p>-5</p>	<p>За рахунок яких сильних сторін можна нейтралізувати існуючу загрозу</p> <p>1.4. Висока забезпеченість продуктивними земельними ресурсами може пришвидшити впровадження земельної реформи.</p> <p>4.6. Конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світовому ринку здатна пережити погіршення кон'юнктури ринку.</p> <p>6.5. Інноваційність та екологічність виробництва здатна знизити недовіру споживачів до органіки.</p>	<p>1</p> <p>-1</p> <p>-1</p>	<p>Яких загроз, ускладнених слабкими сторонами, потрібно боятись</p> <p>5.2. Ще більше зниження довіри споживачів до органічної продукції, ускладнене недобросовісним маркуванням та відсутністю системи сертифікації.</p> <p>3.4.4. Несформоване інституційне середовище та інфраструктура органічного ринку в умовах відсутності національної програми розвитку та незавершеності реформи.</p> <p>6.2. Низький рівень попиту на органіку на внутрішньому ринку ще більше знизиться при інфляції через наявність дешевшої продукції.</p>	<p>-7</p> <p>-12</p> <p>-6</p>

Джерело: власні дослідження автора.

Серед скомбінованих станів можливостей зовнішнього середовища та сильних сторін на основі виконаного SWOT-аналізу найпріоритетнішими для розвитку виявились:

- розширення масштабів органічного виробництва та відкриття нових ніш органічної продукції як метод впливу на збільшення обсягів експорту сертифікованої органічної продукції (9 балів);
- підтримка органічного виробника з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної органічної продукції на світовому ринку (8 балів);
- збільшення рівня попиту на внутрішньому ринку органічної продукції для пришвидшення динаміки розвитку органічного сектора (8 балів).

Саме ці три позиції з переліку здатні суттєво покращити стан органічного сільськогосподарського виробництва та державного регулювання розвитку зазначеної сфери у країні загалом.

- Комплексний підхід до розширення масштабів органічного виробництва та одночасне відкриття нових ніш органічної продукції можна вважати чудовим інструментом для розвитку експортних можливостей. Оскільки Україна позиціонує себе як експортноорієнтована країна, тобто основну частку органічної продукції споживають на зовнішніх ринках, то доцільно було б спробувати виходити ще і на ті ринки, які є менш освоєні Україною на відміну від ринку органічної продукції ЄС, де український органічний виробник уже добре відомим та користується попитом (наприклад, США, Канада, Китай).

Доцільним було б здійснення науково-дослідних робіт щодо органічної продукції, яка користується популярністю на зовнішніх ринках, має всі передумови для створення в Україні, проте не зовсім освоєна в плані виробництва для вітчизняного органічного виробника.

З боку держави заходами, які можна задіяти є:

- фінансування науково-дослідних робіт;

- стимулювання виробництва органічної продукції з нових ніш матеріальними або нематеріальними методами (консультаційна підтримка, навчання, перепідготовка кадрів);

- укладання міжнародних угод щодо співробітництва з потенційно цікавими для України ринками з метою максимального спрощення виходу органічного виробника на ці ринку (на прикладі угод ЄС та США, США та Канади, Канади та ЄС).

- Підтримка органічного виробника з метою підвищення конкурентоспроможності органічної продукції на світовому ринку передбачає низку заходів, які необхідно виконати:

- чітко розуміти, які саме характеристики органічної продукції впливають на її конкурентоспроможність і саме на них акцентувати основну увагу. Конкурентоспроможність продукції постає як «здатність продукції відповідати вимогам конкурентного ринку, запитам покупців порівняно з іншими аналогічними товарами, представленими на ринку» [60, с. 2]. Іншими словами, під конкурентоспроможністю продукції варто розуміти сукупність споживчих і вартісних особливостей продукту, які мають визначальний вплив на успіх цього товару на ринку та володіють очевидними перевагами, порівняно з іншими продуктами-аналогами інших виробників. Перевагами органічної продукції, які безпосередньо впливають на її конкурентоспроможність, є: безпечність, бережливе ставлення до навколишнього середовища, натуральність смакових властивостей, оптимальне співвідношення ціни та витрат;

- фінансова допомога органічному виробникові в період сертифікації за міжнародними стандартами, оскільки багато країн мають власні, відмінні один від одного норми стандартизації, відповідно до яких здійснюватиме свою діяльність органічний виробник, який бажає вийти на ринок;

- надавати інші фінансові методи підтримки, такі як: пільгове кредитування, пільгове оподаткування, виплати у конверсійний період з розрахунку на площу тощо.

• Збільшення рівня попиту на внутрішньому ринку органічної продукції для пришвидшення динаміки розвитку органічної сфери. На прикладі раніше описаного досвіду Нідерландів можна стверджувати, що стимулювання попиту на внутрішньому ринку є ефективним методом розвитку органічного виробництва. Для збільшення рівня попиту на внутрішньому ринку потрібно збільшити зацікавленість споживачів у споживанні органічної продукції. Тут необхідний комплексний підхід, який передбачає такі заходи:

– реклама у соціальних мережах та мережі Інтернет. Сьогодні в Україні методи SMM (Social Media Marketing) працюють краще, ніж реклама на телебаченні чи інших подібних інформаційних каналах;

– проведення еко-івентів для розширення обізнаності органічного споживача щодо переваги органічної продукції;

– поширення дегустаційних екземплярів у точках продажу органічної продукції, для того, щоб споживачі краще могли ознайомились з товаром тощо.

Виконання цих заходів пришвидшить розвиток сфери органічного виробництва.

Щодо основних загроз, які ускладнені слабкими сторонами та потребують детальнішої уваги, найвпливовішими є:

– наявність несформованого інституційного середовища та слаборозвиненої інфраструктури ринку органічної продукції в умовах відсутності національної програми розвитку галузі та незавершеності реформи (-12 балів);

– зниження довіри споживачів до органічної продукції, ускладнене як недобросовісним маркуванням, так і відсутністю національної системи сертифікації (-7 балів);

– низький рівень попиту на органічну продукцію на внутрішньому ринку у зв'язку з інфляційними процесами та наявністю продукції дешевшої від традиційного методу виробництва (-6 балів).

Зазначимо проблеми, які потребують першочергового для вирішення, а отже, регулювання з боку держави для досягнення ефективності діяльності в органічній галузі сільськогосподарського виробництва:

1. Оскільки ринок органічної продукції зараз перебуває у стані реформування, що засвідчує низка законів та нормативно-правових актів, прийнятих у цій сфері, необхідно розробити стратегію розвитку органічного виробництва, яка у своїх положеннях передбачатиме формування інституційного середовища органічного виробництва, удосконалення інфраструктури ринку органічної продукції та державну підтримку органічного виробника, який перебуває в умовах невизначеності, пов'язаних з реформуванням сфери.

2. Зниження довіри споживачів до органічної продукції, ускладнене як недобросовісними маркуваннями, так і відсутністю національної системи сертифікації є проблемою, яка сьогодні перебуває на початковій стадії на шляху до вирішення. Так, минулого року Кабінет Міністрів України затвердив Порядок сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, який передбачає розробку системи сертифікації на національному рівні, що дещо полегшить діяльність органічних виробників. Проте, зараз органічні виробники зіштовхуються з проблемою, за якої вони змушені звертатись до іноземних органів сертифікації. Це є суттєвою перепорою для них у зв'язку з ціною та тим моментом, який викликає певну недовіру у споживачів, оскільки не завжди виробники справді проходять сертифікацію, а прописують свій продукт як органічний.

3. Низький рівень попиту на органічну продукцію на внутрішньому ринку у зв'язку з інфляційними процесами та наявністю продукції дешевшої від традиційного методу виробництва. Насправді для ефективного вирішення цієї проблеми необхідно працювати з культурою споживання органічних продуктів на загальнонаціональному рівні, розвивати цей напрям як один з пріоритетних для розвитку держави та удосконалювати маркетингову складову для популяризації органічної продукції.

Отже, на основі виявлених сильних та слабких сторін, загроз та можливостей щодо розвитку органічного виробництва очевидним є те, що для вдосконалення державного регулювання розвитку органічного виробництва є необхідний системний підхід до формування стратегії дій уряду у зазначеній сфері.

3.3. Формування державної стратегії регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва

Зміни, які відбуваються в галузі АПК в усьому світі, відображають щораз більше зацікавлене ставлення населення до екологічності виробництва, сталого розвитку економіки та безпечної життєдіяльності суспільства. Проте будь-які зміни потребують певного регулювання та підтримки, що в галузі органічного сільськогосподарського виробництва може забезпечувати держава. Отже у кожній нормативно-правовій базі держави необхідно виокремити місце для економічності та екологічності розвитку органіки.

Важливою умовою для удосконалення державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва є необхідність системного підходу, який би підтримувався всіма виробниками і постачальниками, місцевими і центральними органами влади та законодавчими органами [175].

У зв'язку з незавершеністю економічних перетворень у сфері органічного виробництва у країні постає необхідність удосконалення заходів державного регулювання та впливу на розвиток органіки. Очевидно, що до вирішення сучасних проблем у сфері органічного сільськогосподарського виробництва необхідно підходити комплексно. На нашу думку, необхідно розробити покрокову державну стратегію розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні (далі – стратегія), яка б встановила основні підходи до формування ефективного державного регулювання розвитку органічного виробництва та державної політики у цій сфері, а також практичні дії на

кожному підприємстві з використанням підтримки наданої державою, як комплексу взаємопов'язаних заходів.

На нашу думку, основою формування будь-якої стратегії є певна спрощена послідовність дій (рис. 3.5):

- збір та аналіз статистичної інформації, дослідження теоретичних умов та формування щодо цього висновків (тут важливою є достовірність інформації, оскільки вона впливає на формування висновків);
- паралельно зі збором та аналізом статистичної інформації, доцільно провести експертне опитування, що даватиме змогу врахувати практичний досвід;
- SWOT-аналіз, який охарактеризує всі сильні та слабкі сторони, які є внутрішніми аспектами та можливості й загрози сфери, які більше залежать від зовнішнього середовища;
- власне формування стратегії, яка враховуватиме всі попередні кроки та спрямована на поліпшення ситуації.

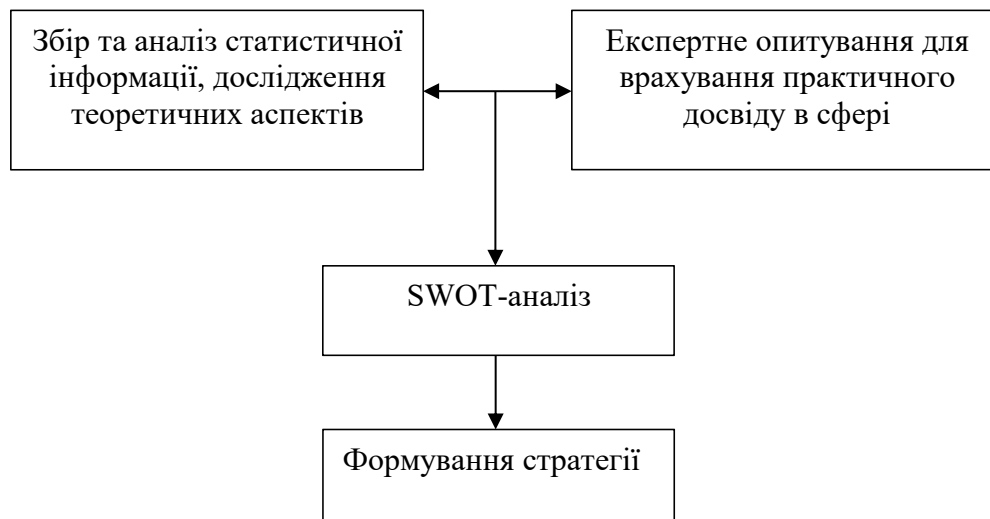

Рис. 3.5. Спрощений процес формування стратегії в органічному сільськогосподарському виробництві (сформовано автором)

Поняття «стратегія» за своїм змістом є процесом та «послідовністю дій, які спрямовані на досягнення визначених довгострокових цілей та вирішення

поточних завдань, що постають у процесі їх здобуття під впливом зовнішнього середовища, з використанням при цьому існуючих можливостей» [79, с. 158]. Пріоритетним завданням стратегії є використання наявних ресурсів для досягнення поставленої мети. Особливої актуальності набуває формування стратегії в умовах обмежених ресурсів.

Базовими ресурсами для розвитку органічного виробництва Україна сьогодні володіє. Зокрема:

- усвідомлена потреба в раціональному підході до використання природних ресурсів та незадовільній екологічній ситуації в країні;
- формується інфраструктура ринку органічної продукції;
- утворюються нові та удосконалюються вже наявні інституції на ринку органіки;
- існує зацікавленість в органічному виробництві сільськогосподарських виробників;
- поступово збільшується система інформації, реклами, збуту органічного ринку, що своєю чергою, стимулює наявний попит на чисту продукцію;
- закладається нормативно-правова база, яка даватиме змогу врегулювати механізм функціонування сфери органічного виробництва;
- відроджується екологічна культура нації, усвідомленість в потребі безпечних і здорових продовольчих ресурсів;
- існує великий досвід у веденні сільського господарства та достатня кількість кваліфікованих спеціалістів.

На основі всього вищесказаного, пропонується певний комплекс дій з вирішення поточних проблем у державному регулюванні розвитку органічного виробництва та регулюванні ринку органічної продукції, який представлено у таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Рекомендований комплекс дій в межах стратегії оптимізації державного регулювання розвитку органічного виробництва

Критерії	Перелік рекомендацій
Дії в інноваційно-інституційній площині органічного сільськогосподарського виробництва	<ul style="list-style-type: none"> - створення національної системи сертифікації, яка б полегшила процес переходу фермерів від традиційного виробництва до органічного; - розгортання кооперативної діяльності як можливості для виробника отримати додаткову консультативну, логістично-збутову та інформаційну підтримку; - розвиток маркетингової та рекламної складової в органічному виробництві з метою популяризації культури споживання органічної продукції
Удосконалення нормативно-правового поля	<ul style="list-style-type: none"> - імплементація та адаптація європейських стандартів і регламентів у сфері органічного сільського господарства; - поліпшення нормативно-правового законодавства, а саме в частині підтримки органічного виробника та сертифікації
Впровадження заходів у науково-освітній площині щодо розвитку органічного виробництва	<ul style="list-style-type: none"> - реформування аграрної науки з введенням основного акценту на органічне сільське господарство та підготовка фахівців у цій галузі на основі державного замовлення; - фінансування державою науково-дослідних робіт
Покращення торговельно-збутових операцій на ринку органічної продукції	<ul style="list-style-type: none"> - укладання міжнародних угод про співробітництво з існуючими країнами-імпортерами органічної продукції з України та потенційно цікавими торговельними партнерами; - підвищення конкурентоспроможності органічної продукції на світовому ринку, акцентуючи увагу на якості продукції; - нарощення попиту на органічну продукцію на внутрішньому ринку за допомогою формування бренду органічної продукції; - розширення можливостей експорту та відкриття нових ніш органічного виробництва
Поліпшення функцій контролю в сфері органіки	<ul style="list-style-type: none"> - визначення площ сільськогосподарських угідь, які необхідні для задоволення потреб ринку сільськогосподарської продукції, за допомогою здійснення порівняльного аналізу даних потреб у земельних ресурсах галузей економіки, визначених у загальнодержавних програмах економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля та інших програм, схемах розвитку галузей економіки; - зобов'язання органів державної статистики до ведення статистичної діяльності у сфері органічного виробництва та аналізу ринку органічної продукції; - контроль якості ґрунтів, який передбачатиме урахування місцевих умов та схеми еколого-біологічних сівозмін, необхідних для високої якості вирощуваної продукції;

Джерело: сформовано автором

Ефективне виконання стратегії можливе за наявності стратегічного управління розвитком органічного виробництва. Зазначимо, що А. Семенов розглядає стратегічне управління як «процес ухвалення рішень, об'єднуючий внутрішні організаційні ресурси із сприятливими можливостями, що надаються зовнішнім середовищем» [150, с. 24]. Від себе додамо, що стратегічне управління неможливе без основних орієнтирів розвитку, визначення пріоритетних напрямів діяльності, розроблення стратегії для досягнення цілей, відповідного забезпечення процесу управління та можливості адаптації процесу управління відповідно до змінного середовища. Структурно-логічна модель стратегічного управління органічним виробництвом зображено на рисунку 3.6.

Рис. 3.6. Структурно-логічна модель стратегічного управління органічним сільськогосподарським виробництвом (сформовано автором на основі [123])

Стратегічне управління розвитком органічного виробництва неможливе без засобів реалізації розвитку органічного сільського господарства, серед яких варто виокремити державно-приватне партнерство.

Державно-приватне партнерство постає як «інституційний та організаційний альянс між державою і бізнесом з метою реалізації національних і міжнародних, масштабних та локальних, але завжди суспільно значущих проєктів у широкому спектрі сфер діяльності: від розвитку стратегічно важливих видів економічної діяльності, НДДКР до забезпечення суспільних послуг» [74, с. 121].

Впровадження державно-приватного партнерства набуває актуальності останніми роками, що можна простежити за частими згадками зазначеного інституту в урядових програмах розвитку.

В Україні застосування державно-приватного партнерства урегульованого Законом України «Про державно-приватне партнерство» (від 1 липня 2010 р. № 2404-VI з останніми змінами та доповненнями від 16.10.2012 р.) [134].

Регулювання відносин державно-приватного партнерства в сфері органічного сільськогосподарського виробництва базується на твердженні, що земля – це не тільки природний ресурс, а й майно. Відповідно, якщо для здійснення державно-приватного партнерства потрібно використовувати землю, то держава (як партнер) забезпечує органічному виробнику (іншому партнеру) використовувати земельну ділянку на термін, який встановлюється у відповідному договорі у рамках державно-приватного партнерства.

Ефективність такого партнерства пояснюється тим, що кожен працює на результат, адже зацікавлений у ньому, вносить свій вклад у розвиток органічного виробництва загалом і в довготерміновій перспективі покращує екологічний стан цієї землі. По суті, кожен щось вкладає у це партнерство: держава – у вигляді пільг, гарантій, а також можливості отримати ще додаткові фінансові надходження; органічний виробник вносить свій вклад у вигляді праці, виготовлення органічної продукції та розвитку сфери органічного

виробництва, але водночас має змогу зосередитись на органічному господарюванні, зменшуючи ризики нестачі коштів для себе.

У світі державно-приватне партнерство вважають доволі ефективною моделлю управління, порівняно з виключно державним володінням, оскільки існуючий чинник розподілу ризиків дає більше безпечності сторонам.

Таблиця 3.9

Характеристики державно-приватного партнерства у сфері органічного сільськогосподарського виробництва

Ознаки державно-приватного партнерства	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення вищих техніко-економічних показників ефективності діяльності, ніж у разі здійснення такої діяльності державним партнером без залучення приватного партнера; - довготривалість відносин (від 5 до 50 років); - передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства; - внесення приватним партнером інвестицій в об'єкти партнерства із джерел, не заборонених законодавством
Принципи здійснення державно-приватного партнерства	<ul style="list-style-type: none"> - рівність перед законом державних і приватних партнерів; - заборона будь-якої дискримінації прав державних чи приватних партнерів; - узгодження інтересів державних та приватних партнерів з метою отримання взаємної вигоди; - незмінність протягом усього терміну дії договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства, цільового призначення та форми власності об'єктів, що перебувають у державній або комунальній власності, переданих приватному партнеру; - визнання державними та приватними партнерами прав і обов'язків, передбачених законодавством України та визначених умовами договору, укладеного у рамках державно-приватного партнерства; - справедливий розподіл між державним та приватним партнерами ризиків, пов'язаних з виконанням договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства; - визначення приватного партнера на конкурсних засадах, крім випадків, встановлених законом
Напрями надання державної підтримки	<ul style="list-style-type: none"> - надання державних гарантій, гарантій місцевого самоврядування; - фінансування за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів та інших джерел згідно із загальнодержавними та місцевими програмами; - інших форм, передбачених законом

Джерело: сформовано автором на основі [121; 134]

Вважаємо, що успішна реалізація стратегії можлива лише за наявності необхідних практичних заходів, втілених на трьох рівнях управління:

макрорівні (держава), мезорівні (регіон) та мікрорівні (рівень органічних виробників), адже налагоджена робота на усіх етапах забезпечує ефективність у будь-якій галузі діяльності (рис. 3.7).

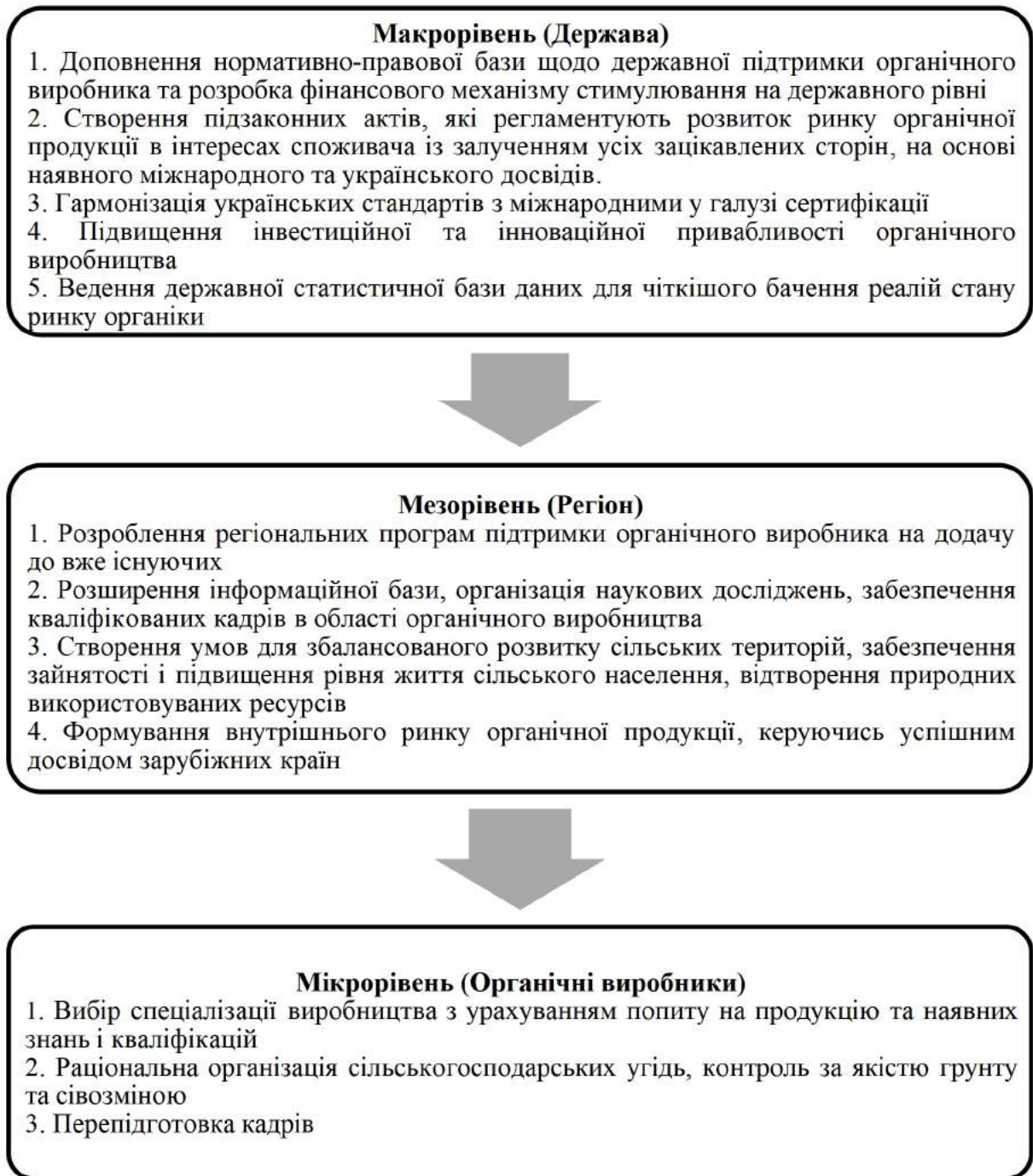

Рис. 3.7. Практичні заходи, втілені на рівні держави, регіону та суб'єкта господарювання, що сприяють розвитку органічного виробництва (сформовано автором на основі [175])

На нашу думку, саме формування та реалізація стратегії забезпечить:

1) в економічній сфері – підвищення ефективності виробництва не завдяки інтенсивним (не бережливим) методам виробництва, а зі збалансованим використанням природно-ресурсного потенціалу земель;

2) в екологічній сфері – покращення стану навколишнього середовища, ресурсозбереження, збереження природних ландшафтів, забезпечення техногенно-екологічної безпеки життєдіяльності людини шляхом дотримання екологічно допустимих рівнів та режимів використання земель;

3) у соціальній сфері – утворення та підтримка повноцінного життєвого середовища, створення нових робочих місць, покращення умов праці та життя населення.

У довготерміновій перспективі – підвищення ефективності, конкурентоспроможності виробництва органічної сільськогосподарської продукції [33; 40; 41].

Варто додати, що протягом усього терміну реалізації стратегії доцільно провадити оцінку та моніторинг виконання запланованих кроків для вчасного виявлення невідповідності, змін зовнішнього чи внутрішнього середовища і коригування стратегії під нову реальність.

Отже, стратегія оптимізації державного регулювання органічного виробництва є системною моделлю, яка передбачає виконання цілого комплексу дій з урахуванням особливостей органічного сільськогосподарського виробництва.

Висновки до розділу 3

1. У роботі проаналізовано державне регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва ЄС, США та Канади, як найбільших торговельних партнерів України. На їхньому прикладі встановлено, що для стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва не

потрібне залучення надзвичайно великих інвестицій у цю сферу, а цілком реально можна досягти високого рівня розвитку органічного сільськогосподарського виробництва правильною організацією консультаційної підтримки, розробленням чіткої нормативно-правової бази, підтримкою на державному та регіональному рівнях та орієнтацією на стимулювання попиту політики уряду. Також на основі аналізу досвіду провідних країн з'ясовано, що ефективність державного регулювання неможливо досягти без трьох компонентів: економічної політики, дієвої нормативно-правової бази та чіткої екологічної стратегії розвитку.

2. Запропоновано модель розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні на основі адаптації позитивних моментів у досвіді зарубіжних країн. В основу моделі покладено три вектори руху - на основі матеріального стимулювання, на основі нематеріального стимулювання та з використанням контролю та нагляду. Наголошено, що використання декількох напрямів сприятиме утворенню синергетичного ефекту та швидшому досягненню високого рівня розвитку сфери органічного сільськогосподарського виробництва в Україні.

3. У результаті виконаних експертних досліджень, визначено основні сильні та слабкі сторони, можливості та загрози державного регулювання розвитку органічного виробництва, що дало змогу здійснити SWOT-аналіз для чіткого розуміння ситуації.

4. На основі виконаного SWOT-аналізу виокремлено основні можливості розвитку органічного сільськогосподарського виробництва: розширення можливостей підтримки органічного виробника; підвищення рівня попиту на внутрішньому ринку; створення системи державної сертифікації органічних виробників; розширення можливості експорту; збільшення масштабів органічного виробництва та відкриття нових ніш виробництва органічних продуктів; можливості для розгортання коопераційної діяльності.

5. Виокремлено основні загрози розвитку органічного виробництва: зниження рівня попиту через інфляцію; наявність альтернативного,

ефективнішого, інтенсивнішого виробництва; недостатньо сформоване інституційне середовище; незавершеність земельної реформи; низька довіра споживачів до органічної продукції через неправдиві маркування; погіршення співвідношення попиту та пропозиції органіки внаслідок світової продовольчої кризи.

6. З метою дослідження та розгляду перспектив розвитку органічного виробництва виконано комплексну оцінку можливостей, які відриваються з огляду на сильні сторони сфери органічного виробництва та загроз, які можуть ускладнити слабкі сторони цієї сфери. За результатами оцінки обґрунтовано системний підхід до вирішення цих проблем з урахуванням усіх окремих елементів.

7. Визначено три найпріоритетніші скомбіновані стани можливостей зовнішнього середовища та сильних сторін на основі виконаного SWOT-аналізу, які здатні суттєво вплинути на розвиток органічного виробництва.

8. Обґрунтовано системний підхід до формування стратегії оптимізації державного регулювання розвитку органічного сільського господарства в Україні. Сформовано спрощену послідовність дій за утворення стратегії, яка передбачає: збір та аналіз статистичних даних, дослідження теоретичних умов та формувань висновків щодо них; експертне опитування; SWOT-аналіз та власне формування стратегії.

9. Виокремлено базові ресурси органічного виробництва в Україні для формування стратегії оптимізації державного регулювання розвитку органічного сільського господарства. Запропоновано комплекс дій у межах стратегії оптимізації.

10. Визначено стратегію управління розвитку органічного виробництва, окреслено його структурно-логічну модель. Наведено державно-приватне партнерство як засіб реалізації стратегії управління та виокремлено його головні характеристики.

11. Обґрунтовано, що успішна реалізація стратегії можлива лише за наявності необхідних чинників на трьох рівнях управління: макrorівні

(держава), мезорівні (регіон), мікрорівні (рівень органічних виробників). Наголошено на необхідності процесів оцінки та моніторингу виконання запланованих кроків у процесі реалізації стратегії.

Основні результати розділу опубліковані у таких наукових працях: [5; 32; 39; 40; 42].

ВИСНОВКИ

У дисертації на підставі узагальнення теоретичних та практичних основ державного регулювання запропоновано вирішення наукового завдання щодо вдосконалення наявного та розробки нового інструментарію державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні. За результатами дисертаційної роботи зроблено такі висновки:

1. На сучасному етапі розвитку національного господарства органічне виробництво прокладає нові можливості для підсилення рівня продовольчої безпеки країни. Розкриваючи поняття «органічне сільськогосподарське виробництво» обґрунтовано, що це багатофункціональна агроекономічна модель виробництва, за якої не використовують генетично модифіковану продукцію та синтетичні хімічні добрива; вона має на меті забезпечення людства якісною продукцією харчування, бережливе ставлення до навколишнього середовища та передбачає дотримання законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. Виокремлено види органічного виробництва: органічне рослинництво, органічне тваринництво, органічне грибівництво, органічна аквакультура, виробництво органічних морських водоростей, виробництво органічних харчових продуктів (в тім числі органічне виноробство), виробництво органічних кормів, заготівля органічних об'єктів рослинного світу.

2. Органічні виробники часто обирають інтенсивніший тип виробництва, проте існує низка переваг органічного виробництва, порівняно з традиційним: економічні (підвищення рентабельності продукції, незалежність від зовнішніх джерел фінансування, підвищення конкурентоспроможності продукції, зростання чистих прибутків, удосконалення системи управління ресурсами та витратами), екологічні (збереження від забруднення природних вод, забезпечення екологічного балансу середовища, зниження техногенного впливу на ґрунти, збереження відновлення різноманіття в агроландшафтах), соціальні (етична та природна поведінка в екосистемі, розвиток сільських територій,

забезпечення населення якісними продуктами, підвищення зайнятості та добробуту населення) та запропоновано виокремлення переваг здоров'я. Запропоновано врахування гідної оплати праці працівників органічного сільськогосподарського виробництва як одного з деталізованих принципів, на яких базуватиметься органічне землеробство.

3. Розкрито суть поняття «державне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва», що дало змогу виявити багатокomпонентну систему заходів, яка має на меті виконувати певні функції: визначати базові принципи та засади, на яких повинне ґрунтуватись органічне виробництво, відповідати за встановлення та коригування нормативно-правового забезпечення у зазначеній сфері, удосконалювати державну політику відносно органічного фермерства, визначення державного контролю у органічному виробництві, забезпечувати підготовку та перепідготовку кадрів, стимулювати та підтримувати розвиток органічного сільськогосподарського виробництва та внутрішнього ринку органічної продукції, що постає як сукупність організаційних, фінансових, економічних та нормативно-правових інструментів, якими оперує держава з дотриманням певних принципів для забезпечення ефективного й стабільного розвитку ринку органічної продукції. Проаналізовано організаційно-економічний механізм державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва та наведено основні передумови та необхідне забезпечення ефективного функціонування цього механізму.

4. Для ефективного розвитку органічного виробництва виникає необхідність в інструментах стимулювання, які досліджено з подальшим групуванням на дотаційні, інфраструктурні, інформаційні та правові. Під час їхнього детального аналізу доведено необхідність комплексного впровадження цих інструментів. За відсутності спеціального пільгового оподаткування для органічних виробників в Україні запропоновано запровадження підходу, за якого пільгове оподаткування варто коригувати під кожен етап розвитку органічного виробництва: встановити податкові канікули для органічних

виробників у перехідний період та знизити відсоток оподаткування на подальших етапах розвитку. Одним з дієвих засобів стимулювання розвитку органічного виробництва визначено цінові надбавки на органічну продукцію, порівняно з неорганічною. Запропоновано методика ціноутворення, яка передбачає розрахунок ціни органічної продукції як суму еквівалентної ціни продукції традиційного сільського господарства та спеціальної надбавки, яка враховуватиме відмінності у врожайності за обох технологій, загальну продуктивність сівозміни, ризик знищення врожаю та втрат під час зберігання, забезпечить більше можливостей розвитку органічного виробництва, що допоможе органічним виробникам.

5. За результатами досліджень встановлено, що в Україні спостерігається позитивна тенденція до розвитку органічної продукції, що засвідчує зацікавленість споживачів у безпечних продуктах харчування та інтерес сільськогосподарських виробників переходити на екологічно чисті методи виробництва. Виявлено, що Україна займає провідне місце у світі за кількістю експортованої органічної продукції і визначено, що виробництво органічної продукції, здебільшого, експортноорієнтоване, адже близько 89 % виробників України працюють за стандартом рівнозначним Постанові Ради ЄС, NOP (США) та Bio Swiss (Швейцарія), що вказує на необхідність впровадження системи сертифікації та стандартизації на національному рівні.

6. У дисертаційній роботі виокремлено існуючі програми підтримки органічного виробника на державному та регіональних рівнях. Зазначено, що така фінансова підтримка в основному зосереджує увагу, здебільшого, на відшкодуванні коштів за сертифікацію, проте не передбачає іншої непрямої державної підтримки (пільгового оподаткування, пільгового кредитування). Наголошено на важливості інфраструктури органічного ринку та виокремлено основні її компоненти: систему сертифікації та стандартизації, консалтингові та дорадчі служби, переробні підприємства, посередники та маркетингову складову. Окреслено сучасні проблеми розвитку органічного сільськогосподарського виробництва та його державного регулювання.

Визначено, що різноманіття цих проблем зумовлює необхідність у стратегії оптимізації державного розвитку органічного сільськогосподарського виробництва.

7. Проаналізовано державне регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва ЄС, США та Канади як найбільших торговельних партнерів України та встановлено на їхньому прикладі, що для стимулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва не потрібне залучення великих інвестицій у цю сферу, а цілком реально можна досягти розвитку правильною організацією консультаційної підтримки, розробленням чіткої нормативно-правової бази, підтримкою на державному та регіональному рівнях та орієнтацією на стимулювання попиту політики уряду.

8. У результаті проведених експертних досліджень було визначено основні сильні та слабкі сторони, можливості та загрози державного регулювання розвитку органічного виробництва, що дало змогу здійснити SWOT-аналіз для чіткого розуміння ситуації. З метою дослідження та розгляду перспектив розвитку органічного виробництва виконано комплексну оцінку можливостей, які відриваються з огляду на сильні сторони сфери органічного виробництва та загроз, які можуть ускладнити слабкі сторони цієї сфери. За результатами здійсненої оцінки обґрунтовано системний підхід до вирішення цих проблем з урахуванням всіх окремих елементів. Визначено три найпріоритетніші скомбіновані стани можливостей зовнішнього середовища та сильних сторін на основі здійснення SWOT-аналізу, які здатні суттєво вплинути на розвиток органічного виробництва.

9. Обґрунтовано системний підхід до формування комплексної стратегії оптимізації державного регулювання розвитку органічного сільського господарства в Україні. Виокремлено базові ресурси органічного виробництва в Україні для формування стратегії оптимізації державного регулювання розвитку органічного сільського господарства. Сформульовано рекомендований комплекс дій у межах стратегії оптимізації. Обґрунтовано, що успішна реалізація стратегії можлива лише за наявності необхідних чинників на

трьох рівнях управління: макрорівні (держава), мезорівні (регіон), мікрорівні (рівень органічних виробників). Наголошено на необхідності процесів оцінки та моніторингу виконання запланованих кроків у процесі реалізації стратегії.

Отримані теоретичні та науково-практичні результати можуть позитивно вплинути на поліпшення державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва, що даватиме змогу забезпечити населення якісною та здоровою продовольчою продукцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. CAP 2014–2020: Organic farming and the prospects for stimulating public goods. URL: http://www.ifoam.eu.org/sites/default/files/ifoameu_study_organic_farming_cap_2014_2020_final.pdf (дата звернення: 19.02.2020 р.).
2. Choisir Bio Cohérence. URL: <https://www.biocoherence.fr/professionnels/choisir-bio-coherence> (дата звернення: 22.08.2019 р.).
3. Fichier:Bio-Siegel-EG-Öko-VO-Deutschland.svg. URL: <https://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Bio-Siegel-EG-%C3%96ko-VO-Deutschland.svg> (дата звернення: 22.08.2019 р.).
4. Hvozd O. M. Strategy formation of organic agricultural production's state regulation in Ukraine. Сучасні економічні аспекти розвитку держав, регіонів та суб'єктів господарювання: матеріали спеціалізованої наукової конференції. Полтава, 23 квітня 2021 р. С. 61-64.
5. Hvozd O. M., Goryn M. O. State regulation of organic farming in Canada and Ukraine: an overview of key indicators and comparative analysis of both countries. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2020. Вип. 4 (2). С. 125-132.
6. I Can Export. Organic. URL: <https://dpss.gov.ua/storage/app/sites/12/uploaded-files/%20БЕЗПЕЧНОСТІ%20ХАРЧОВИХ%20ПРОДУКТІВ%20ТА%20ВЕТЕРИНАРНОЇ%20МЕДИЦИНИ/vimogi-krayin-svitu/i-can-export-organic-oglyad-rinku-ta-regulyuvannya-organichnikh-tovariv-u-kanadi.pdf> (дата звернення: 21.04.2020 р.).
7. IFOAM Basic Standarts. URL: www.ifoam.org (дата звернення: 05.03.2019 р.).
8. Lukas Kilcher, Helga Willer, Beate Huber, Claudia Frieden, Res Schmutz, Otto Schmid: The Organic Market in Europe: 3rd edition. URL:

www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1558-organicmarket.pdf (дата звернення: 01.02.2020 р.).

9. Organic Agriculture and Food Security. IFOAM Dossier 1, 2002. URL: www.ifoam.org (дата звернення: 01.02.2020 р.).

10. Organic Federation of Ukraine. URL: <http://organic.com.ua> (дата звернення: 06.01.2020).

11. Prokopchuk N., Eisenring T. Ukraine: Country Report. URL: http://orgprints.org/18745/1/prokopchuk_eisenring_2011ukraine_countryReport.pdf (дата звернення: 23.04.2020 р.).

12. The World of Organic Agriculture: Statistic and Emerging Trends 2020. URL: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/5011-organic-world-2020.pdf> (дата звернення: 23.04.2020 р.).

13. Андрусенко Н. В. Інституціоналізація ринку продукції органічного сільського господарства, економіка та управління національним господарством. Вип. 15. 2017, с. 31-35.

14. Антонова Н. Б., Хорошко О. Б. Государственное регулирование национальной экономики: курс лекций. Минск: Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2009. 253 с.

15. Артем'єва О. О. Банківське кредитування АПК: Сучасний стан та перспективи розвитку. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/21_1_2018ua/4.pdf. (дата звернення: 20.04.2020 р.).

16. Артиш В. І. Адаптація світового досвіду виробництва і реалізації екологічно чистої сільськогосподарської продукції до умов України. *Вісник Сумського НАУ. Серія «Фінанси і кредит»*. 2008. №2. С. 316–319.

17. Артиш В. І. Розвиток світового ринку органічної продукції. *Економіка АПК*. 2010. №3. С. 113–116.

18. Артиш В. І. Управлінські аспекти розвитку виробництва екологічно чистої продукції в сільському господарстві України. *Науковий вісник Національного аграрного університету*. 2006. № 102. С. 242-247.

19. Ахмедова Ж. А. Организационно-экономический механизм функционирования и развития аграрной сферы депрессивного региона: автореф. дис. на соискание уч. степени докт. экон. наук. М., 2012. 41 с.

20. Балян А. В. Внесок аграрної науки в розвиток органічного виробництва. *Вісник аграрної науки*. 2013. №11. С. 9–12.

21. Безус Р. М. Формування організаційно-економічних засад розвитку виробництва органічної продукції: дис. на здобуття наук. степеня док. экон. наук: спец. 08.00.03 / Р. М. Безус. Житомир, 2015. 499 с.

22. Белявцев М. І. Інфраструктура товарного ринку: навч. Посібник. Київ: Центр навч. літ-ри, 2005. 416 с.

23. Берлач Н. А. Аналіз мотиваційних факторів в аспекті адміністративно-правового регулювання у процесі розвитку органічного сільського господарства в Україні. *Юридична психологія та педагогіка*. 2010. № 2. С. 186–194.

24. Берлач Н. А. Розвиток органічного напрямку у сільському господарстві України (адміністративно-правові основи): автореферат дис. на здобуття ступеня доктора юридичних наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2010. 34 с.

25. Вдовиченко А. В. Перспективні напрями державної підтримки органічного сільського господарства в Україні. *Агросвіт*. 2016. № 17. С. 44 - 49.

26. Виробникам органіки на Рівненщині частково компенсують витрати на сертифікацію продукції: Головний сайт для агрономів. URL: <https://superagronom.com/news/5284-virobnikom-organiki-na-rivnenschini-chastkovo-kompensuyut-vitrati-na-sertifikatsiyu-produktsiyi> (дата звернення 20.01.2020 р.).

27. Віллерт Х. Світ органічного сільського господарства. Статистика та тенденції 2013 р. URL: http://orgprints.org/25188/7/FiBL_IFOAM_World_of_Organic_Agriculture_2018_UA_final.pdf. (дата звернення: 06.01.2020).

28. Вовк В. І. Сертифікація органічного сільського господарства в Україні: сучасний стан, перспективи, стратегія на майбутнє. *Органічні продукти*

харчування. *Сучасні тенденції виробництва і маркетингу* : матеріали Міжнародного семінару. Львів. 2004. С. 3–7.

29. Гауманн Ф.Б. Звіт про країну – Сполучені Штати Америки. URL: www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1558-organicmarket.pdf (дата звернення: 28.09.2020 р.).

30. Гвоздь О. М. До проблеми державного регулювання органічного аграрного ринку України. *Європейський журнал економіки та менеджменту*: Том 5, випуск 2. 2019. Беростав. С. 90-96.

31. Гвоздь О. М. До проблеми теоретичного аналізу ціноутворення на ринку агропромислової продукції. *Сучасний менеджмент: витоки, реалії та перспективи розвитку*: матеріали конференції. (м. Дубляни, Львівський національний аграрний університет, 4 березня 2017). м. Дубляни: Львівський національний аграрний університет, 2017 р. С. 16-19.

32. Гвоздь О. М. Європейський досвід правового регулювання органічного виробництва. *Теорія та практика менеджменту безпеки*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк, 14 травня 2019 р. С. 9-10.

33. Гвоздь О. М. Зміцнення конкурентоспроможності товарів і послуг як фактор національної безпеки. Пожежна та техногенна безпека. Теорія, практика, інновації: матеріали конференції (19-20 жовтня, 2016 р., м. Львів). Львів. 2016. С. 39–41.

34. Гвоздь О. М. Мотивація управлінського персоналу як складова стратегії підприємства. *Формування ринкової економіки України*: збірник праць Львівського національного університету імені Івана Франка. №33(2). 2014. С. 17–20.

35. Гвоздь О. М. Органічне сільськогосподарське виробництво: сутність та основні проблеми. *Вісник Львівського університету: Серія економічна*. 2018. С. 20–27.

36. Гвоздь О. М. Органічне сільськогосподарське виробництво: сутність та основні проблеми. *Управління інноваційними процесами в економічній системі України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів,

аспірантів та молодих вчених (м. Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка, 22-23 грудня 2017 р.). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. С. 11-13.

37. Гвоздь О. М. Особливості мотивації управлінського персоналу. Сучасний менеджмент: витоки, реалії та перспективи розвитку: матеріали конференції (20 жовтня 2014 р.). Львів. 2014. с. 48-49.

38. Гвоздь О. М. Особливості ціноутворення на органічну продукцію та державної підтримки органічного виробника в ринкових умовах України. *Економіка та суспільство*. 2021. №25. С. 20-27.

39. Гвоздь О. М. Порівняльний аналіз державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва Канади та України. *Актуальні проблеми функціонування господарської системи України: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених*. (м. Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка, 20 листопада 2020 р.). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020 р. С. 72-74.

40. Гвоздь О. М. Теоретичні засади стратегічного планування на підприємствах АПК. *Актуальні проблеми функціонування господарської системи України: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених*. (м. Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка, 19-20 травня 2017 р.). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. С. 34–35.

41. Гвоздь О. М. Теоретичні засади стратегічного планування на підприємстві. Модель країн Вишеградської четвірки (V4) в інтеграції молоді в єдиний науково-культурний простір: матеріали конференції (21-23 травня 2014 р., м. Луцьк). Луцьк. 2014. С. 98–100.

42. Гвоздь О. М. Формування стратегії державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку економіки України: погляд молоді*: матеріали XXIII

Всеукраїнської науково-практичної конференції. Черкаси, 6-7 квітня 2021 р. С. 58-62.

43. Гвоздь О. М., Горинь М. О. До проблеми ціноутворення на ринку агропромислової продукції в Україні. *Формування ринкової економіки України: збірник праць Львівського національного університету імені Івана Франка*. Випуск 36. 2016. С. 3-7.

44. Голландія: держава консенсусу: Український органік журнал. URL: <http://organic.ua/uk/2010/08/2312-gollandija-derzhava-konsensusu> (дата звернення: 04.08.2018 р.).

45. Грановська В. Г. Механізми стимулювання розвитку підприємств органічного сектору: адаптація світового досвіду. *Економіка та суспільство*. 2017. № 9. С. 384-390.

46. Гриньова В. М. Державне регулювання економіки: підручник. Київ: Знання, 2008. 398 с.

47. Гуменюк Г. В. Міжнародні стандарти Комісії Кодекс Аліментаріус та ФАО/ВООЗ щодо органічного виробництва харчової продукції. 2012. №2. С. 19–23.

48. Департамент агропромислового розвитку та економічної політики Житомирської облдержадміністрації. URL: <http://economy-zt.gov.ua/page/organichne> (дата звернення: 09.08.2020 р.).

49. Дзядикевич Ю. В., Язлюк Б. О., Гевко Р. Б. Економіка довкілля і природних ресурсів: монографія. Тернопіль: Астон, 2016. 392 с.

50. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки: навч. Посібник. Київ: Знання, 2006. 213 с.

51. Добіжа Н. В. Відтворення матеріально-технічної бази – основа зростання сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2008. №4. С. 78-83.

52. Довгань Л. Є., Дудукало Г. О. Формування організаційно-економічного механізму ефективного управління підприємством. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2012. № 9. С. 253–258.

53. Дуб А. Р. Доцільність та перспективи державного сприяння виготовлення екологічно чистої сільськогосподарської продукції в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2008. Вип. 18. С. 83–88.

54. Дудар Т. Г. Розвиток органічного агровиробництва як основа забезпечення якості і безпечності сільськогосподарської продукції в Україні. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. Вип. 1 (1). 2014. С. 11–15.

55. Дудар Т. Г. Стратегія формування системи органічного аграрного виробництва: монографія. Тернопіль: Астон, 2012. 292 с.

56. Дудар Т. Г., В. Т. Дудар. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2009. 246 с.

57. Етапи розвитку органічного руху в Україні. URL: http://organicinfo.ua/etapi_rozvitku_organichnogo_rukhu_v_ukrajini.html (дата звернення: 04.10.2019 р.).

58. Європейський Союз та Канада уклали угоду про еквівалентність органічних стандартів, за якими виробники кожної з країн вирощують свою продукцію. URL: <http://organic.ua/uk/podolinskyj/1223-jes-ta-kanada-domovylys-pro-rivnoznachnist-vlasnyh-organichnyh-standartiv> (дата звернення: 15.01.2020 р.).

59. Зайчук Т. О. Розвиток ринку органічних продуктів харчування як напрям підвищення конкурентоспроможності української економіки в умовах євроінтеграції. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2011. С. 107–112.

60. Заріцька Н. М. Оцінка конкурентоспроможності продукції підприємства. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4647> (дата звернення: 04.02.2021 р.).

61. Зміни до Комплексної програми підтримки та розвитку агропромислового виробництва Львівської області на 2016 – 2020 роки, затвердженої рішенням обласної ради від 01.03.2016 № 106 (зі змінами). URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&u>

[act=8&ved=2ahUKEwiM7Y--5bXvAhXixIsKHc0iBAIQFjABegQIAxAD&url=https%3A%2F%2Floda.gov.ua%2Fupload%2Fusers_files%2F21%2Fupload%2Fprograms%2F2019.docx&usg=AOvVaw14qzHqJ8K7rKdXXVeNgIYp](https://www.floda.gov.ua/fupload/fusers_files/fupload/programs/2019.docx) (дата звернення: 04.12.2019 р.).

62. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL: <https://agropolit.com/news/10278-top-5-uspishnih-organichnih-agropidpriyemstv-v-ukrayini> (дата звернення: 11.07.2020 р.).

63. Кантемиров Р. Ф. Организационно-экономические аспекты производства экологической сельскохозяйственной продукции в мире : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.14. М., 2007. 19 с.

64. Кисіль В. І. Біологічне землеробство в Україні: проблеми і перспективи. Харків: Штрих, 2000. 161 с.

65. Ковальчук С. Я. Функціонально-структурний розвиток органічної продукції на міжнародному ринку. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3517> (дата звернення: 09.09.2019 р.).

66. Компенсація коштів суб'єктам господарювання за понесені витрати із проведення сертифікації органічного виробництва і переробки у 2020 році. URL: <http://agroprom-rivne.gov.ua/organichne-virobnictvo/article/kompensaciya-koshtiv-subyektam-gospodaryuvannya-za-404> (дата звернення: 11.07.2020 р.).

67. Комплексна програма підтримки розвитку органічного виробництва Житомирщини на 2013-2015 роки: Гол. упр. агропром. розвитку обл. держ. адміністрації, Житомир. нац. агроеколог. ун-т. URL: <http://znau.edu.ua/m-nauka/service-research-and-innovation/types-of-nauka-innovation/m-oraganic-production/organichne-virobnitstvo-zhitomirshchini-2013-2015> (дата звернення: 15.02.2020 р.).

68. Концепція державної програми розвитку органічного виробництва в Україні. URL: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-45-25?start=7> (дата звернення: 09.08.2019 р.).

69. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: проект: М-во аграр. політики та

продовольства України. URL: <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822> (дата звернення: 11.02.2020 р.).

70. Кооперація та органік / За ред. І. Кириленка, А. Коняшина, Ю. Ємець, В. Ніщети. Київ: Органік Прінт, 2014. 80 с.

71. Коробкова О. В. Ефективне агрофінансування – проблеми та їх вирішення. URL: <https://agrianalytica.com/uk/service/agrarian/credit> (дата звернення: 09.06.2020 р.).

72. Костецький Я. І. Новітня парадигма розвитку аграрного сектору України: дис. на отримання наук. степеня док. екон. наук: спец. 08.00.03 / Я. І. Костецький. Тернопіль, 2019. 504 с.

73. Крюкова І. О. Організаційно-економічний механізм розвитку аграрних формувань. *Аграрний вісник Причорномор'я*. 2010. Вип. 53. С. 126-131.

74. Кукурудза І. І. Інноваційна діяльність: стан і роль в економічному зростанні країн з трансформаційною економікою: монографія. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2011. 168с.

75. Кутаренко Н. Я. Державна підтримка у сфері органічного аграрного виробництва. *Вісник ДонНУЕТ. Сер. «Економічні науки»*. 2011. №3. С. 30-35.

76. Ларионова Н. А. Кластерный подход в управлении конкурентоспособностью региона. *Экон. вестник Ростовского гос. ун-та*. 2007. №1, ч.2. С. 34-39.

77. Ласло О. О. Органічне землеробство – шлях до екологічно безпечної продукції. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2009. №2. С. 137-139.

78. Лобас В. М., Вовк С. М., Шутов М. М. Методологія реформування системи охорони здоров'я за кластерним підходом. *Здоров'я нації*. 2013. №2 (26). С. 84-88.

79. Ломоносов Д. А. Сутність поняття «стратегія» та його відмінності від тактики та оперативних дій. *Економічні інновації*. 2011. Вип. 45. С. 156-160.

80. Лузан Ю. Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: моногр. К. : ННЦІАЕ, 2010. 472 с.

81. Лупенко Ю. О. Формування попиту та пропозиції на ринку органічної продукції. Органічне виробництво і продовольча безпека: збірник матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук-практ. конф. Житомир: Полісся, 2013. С. 3-9.

82. Маслак О. М. Міжнародний досвід державної підтримки виробництва органічної продукції. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2014. Вип. 8. С. 72-76.

83. Методичні рекомендації з ціноутворення на органічну продукцію / За ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. К.: ННЦ ІАЕ, 2013. 100 с.

84. Милованов Є. В. Накращі світові практики державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва та перспективи для України. *Механізм регулювання економіки*. 2018. №2. С. 14-33.

85. Міністерство сільського господарства Сполучених Штатів Америки, Служба економічних досліджень: База даних закупівель та укладання договорів торгівцями органічною продукцією. URL: www.ers.usda.gov/Data/OrganicHandlers www.ers.usda.gov (дата звернення: 12.01.2021 р.).

86. Міністерство сільського господарства та розвитку сільських територій Польщі, відділ з питань органічного сільського господарства. URL: www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne (дата звернення: 05.05.2020 р.).

87. Міністерство сільського господарства, продовольства та лісового господарства Франції. URL: www.agriculture.gouv.fr, www.agriculture.gouv.fr/agriculture-biologique (дата звернення: 08.03.2020 р.).

88. Міронова Л.О. Підвищення прибутку сільськогосподарських підприємств. *Вісник ДДАУ*. 2008. Т. 1. С. 152-155.

89. Місцева підтримка виробників органіки на Чернігівщині: перші плоди на ринку ЄС. Портал ГУРТ. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/56947/> (дата звернення: 30.09.2019 р.).

90. Міщенко Д. А. Механізми державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки України: теорія та методологія: монографія. Дніпропетровськ: ДДФА, 2014. 400 с.

91. Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства. Досвід інших країн. URL: <http://www.ukraine.fibl.org/> (дата звернення: 11.02.2020 р.).

92. Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства. URL: <http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documentsukraine> (дата звернення: 05.05.2020 р.).

93. Мостенська Т. Л. Перспективи розвитку ринку органічних продуктів України. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8937/1/article%20organic%20products%20ukr.pdf> (дата звернення: 12.04.2020 р.).

94. Наказ Мінагрополітики від 19.03.2019 №143 «Про затвердження Порядку підтвердження спеціальних знань інспектора з органічного виробництва та /або обігу органічної продукції у сфері органічного виробництва». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0375-19#Text> (дата звернення: 12.01.2021 р.).

95. Наказ Мінагрополітики від 22.02.2019 №67 «Про затвердження державного логотипа для органічної продукції» (зі змінами, внесеними наказом Мінекономіки від 15.07.2020 №1336). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0261-19#Text> (дата звернення: 12.01.2021 р.).

96. Наказ Мінекономіки від 09.06.2020 № 1037 «Про затвердження Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0763-20#Text> (дата звернення: 12.01.2021 р.).

97. Наказ Мінекономіки від 17.06.2020 № 1141 «Порядок розгляду апеляцій на рішення органів сертифікації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0805-20#Text> (дата звернення: 12.01.2021 р.).

98. Наказ Мінекономіки від 26.05.2020 № 985 «Про затвердження Порядку ведення переліку органів іноземної сертифікації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0506-20#Text> (дата звернення: 12.01.2021 р.).

99. Наказ Мінекономіки від 30.01.2020 № 109 «Про затвердження форми заявки на внесення до Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0173-20#Text> (дата звернення: 12.01.2021 р.).

100. Національна органічна програма (National Organic Programme, NOP). URL: www.ams.usda.gov/nop/indexIE.htm (дата звернення: 11.04.2019 р.).

101. Національна федерація органічних фермерів регіонів Франції: Історія органічного сільського господарства та створення Національної федерації органічних фермерів регіонів Франції. URL: www.fnab.org/index.php?option=com_content&view=article&id=2:lhistoire-de-lagriculture-biologique-a-travers-quelques-ouvrages-&catid=1:historique&Itemid=9 (дата звернення: 21.06.2020 р.).

102. Никитюк О. А. Сертифікація і стандартизація продукції органічного землеробства. *Агроекологічний журнал*. 2009. №2. С. 26–31.

103. Німецько-українська співпраця в галузі органічного сільського господарства. URL: <http://www.coa-ukraine.com/ua/> (дата звернення: 21.06.2020 р.).

104. Органік бізнес-довідник України. URL: http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documentsukraine/UKRAINE_ORGANIC_BUSINESS_DIRECTORY_part2.pdf. (дата звернення: 11.07.2020 р.)

105. Органік в Україні, 12 (13), 2017. URL: <http://organic.ua/uk/2010/13/1163-presentacija-organichnyh-produktiv-na-donbasi> (дата звернення: 15.09.2019 р.)

106. Органічний ринок Данії та Швеції: як експортувати та що мати на увазі виробникам. Аграрне інформаційне агенство. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/organicnij-rinok-danii-ta-svecii-ak-eksportuvati-ta-so-mati-na-uvazi-virobnikam> (дата звернення: 28.09.2020 р.).

107. Органічний ринок ЄС зростає щороку на 10%. Agravery : аграрне інформаційне агенство. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/organicnij-rinok-es-zrostaе-soroku-na-10> (дата звернення: 15.09.2019 р.).

108. Органічні господарства Житомирщини отримали понад 407 тис. грн компенсації. URL: <https://agropolit.com/news/9301-organichni-gospodarstva-jitomirschini-otrimali-ponad-407-tis-grn-kompensatsiyi> (дата звернення: 30.09.2019 р.).

109. Осовська Г. В., Юшкевич О. О., Завадський Й. С. Економічний словник. Київ: Кондор, 2009. 358 с.

110. Офіційний сайт Міловської районної державної адміністрації. URL: http://mil.loga.gov.ua/oda/press/news/v_2020_roci_derzhavna_pidtrimka_dlya_virobnikiv_organichnoyi_produkciji_bude (дата звернення: 27.12.2019 р.).

111. Офіційний сайт Департаменту агропромислового розвитку Полтавської обласної державної адміністрації. URL: <https://np.pl.ua/2020/02/poltavshchyna-u-p-iatirtsikrashchykh-vyrobnykiv-orhanichnykh-produktiv-kharchuvannia/> (дата звернення: 3.10.2019 р.).

112. Офіційний сайт Департаменту сільського господарства США. URL: <https://www.usda.gov/topics/organic> (дата звернення: 23.09.2020 р.).

113. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.09.2020 р.).

114. Офіційний сайт інформаційного центру «Зелене досє». URL: <https://organicinfo.ua/infographics/organicmap2018> (дата звернення: 06.01.2020).

115. Офіційний сайт Канадського Уряду. URL: https://www.canada.ca/en/agriculture-agri-food/news/2018/01/supporting_the_growthofcanadasorganicsector.html (дата звернення: 23.09.2020 р.).

116. Офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації. URL: <https://loda.gov.ua/news?id=481430> (дата звернення: 23.06.2019 р.).
117. Офіційний сайт Міжнародної Громадської Асоціації «БІОЛан Україна». URL: <http://www.biolan.org.ua/uk/biolan-ukraine/today/> (дата звернення: 12.06.2019 р.).
118. Офіційний сайт Федерального відомства сільського господарства Швейцарії. URL: <https://www.blw.admin.ch/blw/de/home.html> (дата звернення: 06.01.2020).
119. Офіційний сайт Федерації органічного руху в Україні. URL: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-34-50> (дата звернення: 06.01.2020).
120. Панчук Н. А. Повышение эффективности государственного регулирования экономики отраслей АПК: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 / Н. А. Панчук. Москва, 2011.
121. Пахомова Т. І., Піроженко Н. В. Державно-приватне партнерство як форма взаємодії влади та бізнесу : конспект лекцій. Київ : НАДУ, 2012. 56 с.
122. Перелік роздрібних точок та мереж маркетів із продажу органічних і натуральних продуктів. URL: http://www.organicstandard.com.ua/files/important_information/ua/%D0%9E%D0%A1_%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf. (дата звернення: 06.02.2021).
123. Петрух О. А. Державне регулювання інноваційного розвитку сфери охорони здоров'я України: дис. на здобуття наук. степеня канд. экон. наук: спец. 08.00.03 / О. А. Петрух. Львів, 2019. 246 с.
124. Підтримка розвитку органічного руху на Львівщині. URL: <https://drive.google.com/file/d/1uUIHAG9SBrIzLIAHRLP2ZsfnQglrGgd5/view> (дата звернення: 06.01.2020).
125. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. No 2755 (Редакція станом на 10.09.2017 р.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 16.03.2019 р.).

126. Політична економія: курс лекцій. Ч.2 / За ред. О. К. Гаршина. Міністерство освіти і науки України, Донбас. держ. машинобудів. акад. Краматорськ: ДДМА, 2006. 80 с.

127. Порядок ведення Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції, Державного реєстру органічного насіння і садивного матеріалу: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 лютого 2020 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2020-п#Text> (дата звернення: 03.06.2020 р.).

128. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.02.2020 №87 «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції, Державного реєстру органічного насіння і садивного матеріалу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.02.2021 р.).

129. Постанова КМУ від 21.10.2020 № 1032 «Про затвердження Порядку сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції та внесення змін до постанови КМУ від 23 жовтня 2019 р. № 970». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1032-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.02.2021 р.).

130. Постанова КМУ від 23.10.2019 №970 «Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/970-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.02.2021 р.).

131. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки

виробників сільськогосподарської продукції: Закон України від 05.11.2020 №985-IX. (Редакція станом на 04.12.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/985-20#Text> (дата звернення: 02.02.2021 р.).

132. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення: 09.07.2020 р.).

133. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 червня 2020 р. № 447. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2020-п#Text> (дата звернення: 23.01.2020 р.).

134. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 1 липня 2010 р. № 2404-VI з останніми змінами та доповненнями від 16.10.2012 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/> (дата звернення: 02.02.2021 р.).

135. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України від 31.05.2007 р. № 1103-V (Редакція станом на 16.10.2020 р.) URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 18.10.2020 р.).

136. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III (Редакція станом на 13.02.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 28.02.2020 р.).

137. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від від 05.07.1994 № 80/94-ВР (Редакція станом на 04.07.2020) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text> (дата звернення: 15.08.2020 р.).

138. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII (Редакція станом на 25.10.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 27.10.2020 р.).

139. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 № 2496-VIII (Редакція станом на 03.07.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (дата звернення : 09.09.2019 р.).

140. Про проект: Дослідний інститут органічного сільського господарства (FiBL). URL: <http://www.ukraine.fibl.org/ua/ua-a-p.html> (дата звернення: 09.07.2020 р.).

141. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 09.12.2012 р. №1807-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text> (дата звернення: 09.07.2020 р.).

142. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 86/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр#Text> (дата звернення: 11.07.2020 р.).

143. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248907971> (дата звернення: 02.11.2018 р.).

144. Програма VII Міжнародної конференції «Органічна переробка та торгівля 2020». URL: https://op.organicukraine.org.ua/files/Conference_2020_small.pdf (дата звернення: 02.11.2018 р.).

145. Програма розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2016-2020 роки. URL: <http://economy-zt.gov.ua/files/1111/ПРОГРАМА%20АПК%20Р.№1299%2018.12.18.pdf> (дата звернення: 02.01.2018 р.).

146. Проект USAID АГРОІНВЕСТ - два роки діяльності в Україні. URL: <http://www.landdevelopment.com.ua/ru/poleznaya-informatsiya/item/31-novyny-2> (дата звернення: 13.06.2019 р.).

147. Ратошнюк Т. М. Економічний механізм стимулювання виробництва екологічно чистої продукції. *Наука і економіка*. 2012. № 1. С. 150-154.

148. Саблук П. Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки. *Економіка АПК*. 2010. №1 (183). С. 3-12.

149. Сайт магазину органічних продуктів “НАТУР БУТІК”. URL: <https://natur-boutique.ua/catalog/organichni-produkti> (дата звернення: 02.01.2021 р.).

150. Семенов А. Г. Розвиток стратегічного управління в акціонерних товариствах: монографія. Запоріжжя: ГУ ЗІДМУ, 2007. 520 с.

151. Сенишин О. С., Горинь М. О., Кундицький О. О. Державне регулювання економіки: підручник. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2014. 334 с.

152. Сенишин О. С., Кундицький О. О. Оцінка перспектив розвитку органічного землеробства в Україні на основі SWOT-аналізу. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*: том 23. Вип. 4. 2018. С. 50-56.

153. Сертифікація та маркування. Федерація органічного руху України. URL: <http://organic.com.ua/sertifikacziya-ta-markuvannya> (дата звернення: 08.11.2019 р.)

154. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація: Словник-довідник / За заг. ред. Р.Я. Корінця, М.П. Гриценка, М.Й. Маліка. Львів: НВФ «Українські технології», 2010. 160 с.

155. Сірко А. В. Економічна теорія. Політекономіка. 2019. – 448 с.

156. Словник аграрного права / За ред. В. П. Жушмана. Харків: Право, 2010. 160 с.

157. Словник української мови. Київ: ВЦ «Просвіта». 2012. 1320 с.

158. Сокол Л. М., Стефановська Т. Р., Підліснюк В. В. Екологічне (органічне) землеробство – складова сталого сільського господарства. *Екологічна безпека*. 2008. №3-4. С. 102-109.

159. Стандарти органічного сільськогосподарського виробництва та маркування сільськогосподарської продукції і продуктів харчування «БІОЛАН»

від 26.09.2006 р. URL: <http://www.organicstandart.com.ua/> (дата звернення: 09.10.2019 р.).

160. Стасенко О. М. Теоретичні засади поняття господарського механізму. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.1/272.pdf> (дата звернення: 06.12.2019 р.).

161. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: навчальний посібник. Київ: Знання, 2006. 262 с.

162. Стрій Л. О. Маркетинг XXI століття: Концептуальні зміни та тенденції розвитку: Монографія / За ред. проф. А.К. Голубєва. Одеса: ВМБ, 2010. 320 с.

163. Урбан І. Можливості державної підтримки для розвитку органічного сільського господарства. Досвід інших країн. Київ: Дослід. ін-т орган. землеробства (FiBL, Швейцарія), Біоінститут (Чеська Республіка), 2013. 122 с.

164. Федеральне Міністерство продовольства, сільського господарства та захисту прав споживачів Німеччини (BMELV). URL: www.bmelv.de/SharedDocs/Standardartikel/EN/Agriculture/OrganicFarming/OrganicFarmingInGermany.html (дата звернення: 12.05.2020 р.).

165. Франція: шляхи розширення органічного сільського господарства: Журнал ORGANIC UA 04'2009. URL: <http://organic.ua/uk/2010/08/542-francija-shljahy-rozshyrennja-organichnogo-sil'skogo-gospodarstva> (дата звернення: 12.05.2020 р.).

166. Харченко Т. Б. Перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні. *Економіка АПК*. 2013. №9. С. 37-41.

167. Хельга Віллер та Лукас Кільхер. Country Report – United States. The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2010. FiBLIFOAM Report. IFOAM, Bonn and FiBL, Frick, pp.169-172.

168. Хілл С. Б. та МакРе Р. Дж. Органічне сільське господарство у Канаді. Екологічні сільськогосподарські проекти: публікація Екологічних сільськогосподарських проектів. URL: www.eap.mcgill.ca/publications/eap104a.htm (дата звернення: 14.09.2020 р.).

169. Холмс М. та Мейсі А. Канада. Світ органічного сільського господарства. Статистика та тенденції 2012 року. С.277-282.
170. Царенко О. М., Щербань В. П., Тархов П. В. Економіка та менеджмент екологізації АПК: монографія. Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. 256 с.
171. Цхурбаева Ф. Х., Фарниева И. Т. Организационно-экономический механизм управления предприятиями АПК. *TERRAECONOMICUS*. 2009. Т. 7, № 2–3. С. 151-154.
172. Чайка Т. О. Фінансове забезпечення запровадження органічного виробництва в аграрному секторі економіки. Організаційно-правові форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток територій: матеріали Міжнар. наук.-метод. конф. (м. Київ, 11–12.11.2011 р.). Київ, 2011. С. 288-295.
173. Чечель О. М. Принципи і механізм державного регулювання економіки. *Вісник АМСУ. Серія: Державне управління*. 2013. №2. С. 107.
174. Швейцарсько-українська програма «Розвиток торгівлі з вищою доданою вартістю в органічному та молочному секторах України». URL: <https://qftp.org>
175. Шкуратов О. І., Чудовська В. А., Вдовиченко А. В. Органічне сільське господарство: еколого-економічні імперативи розвитку: Монографія. Київ: ТОВ «ДІА», 2015. 248 с.
176. Шмагіна В. В. Формування регіональної промислової політики на основі кластерного підходу. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2010. №38. С. 184-190.
177. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2009. 480 с.
178. Яців І. Б. Особливості концентрації виробництва та її вплив на ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2018. Вип.25. С. 5-12.

179. Яцура В. В., О. С. Сенишин, М. О. Горинь. Соціально-економічне прогнозування: навчальний посібник. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. 410 с.

Додаток А

Основні чинники, що впливають на стан кредитування сільськогосподарських виробників

Таблиця А.1

Чинники, що впливають на стан кредитування сільгоспвиробників

№	Чинник	Причина
1	Недостатня система захисту прав кредиторів та інвесторів	Зумовлює високий базовий рівень ризику під час кредитування.
2	Висока вартість кредитів	У вартість кредитів банки закладають вартість ресурсів та базовий рівень ризику. Як відомо, ставки за депозитами в Україні є одними з найвищих у Європі, отже, це є досить дорогим ресурсом для банків. Недосконалість законодавства щодо захисту прав кредиторів, на жаль, приводить до високого кредитного ризику, що також негативно відображається на розмірі ставки за кредитом.
3	Високі відсоткові ставки	Рентабельність сільс. господарства дає змогу аграріям витримувати їх під час «зворотного» кредитування. Переважно це перешкода для фінансування інвестицій, які вимагають кількох років окупності.
4	Облікова ставка НБУ	Вона визначає прибутковість інструментів управління ліквідністю, наприклад депозитних сертифікатів НБУ. За високої облікової ставки банки більш схильні вкладати вільні гроші в безризикові сертифікати НБУ, ніж у високоризикові кредити. Тому її поступове зниження стимулює банки повертатись до активного відновлення кредитування реального сектору. У 2014 р. облікова ставка НБУ становила 30%. На 1 вересня 2018 р. вона становить 18%.
5	Низька якість фінансового планування, обліку та звітності	Раніше це було непереборною перешкодою для більшості банків під час оцінювання позичальників агроМСБ. Сьогодні під час оцінювання кредитного ризику в агросекторі банки приділяють більше уваги виробничим і натуральним показникам, ніж офіційній фінансовій звітності. Проте слабке фінансове планування заважає фермерам приймати зважені рішення про доцільність залучення банківського кредиту. Фінансова звітність безпосередньо впливає на формальну оцінку кредитного ризику.
6	Відсутність достовірної статистики землекористування	Йдеться про брак достовірних даних, а не про офіційну статистику щодо сівозміни, врожайності тощо, яка не завжди відображає справжній стан речей. Це значно ускладнює процес оцінювання потенційного позичальника, що приводить до удорожчання цього процесу. Під час кредитування великих підприємств витрати на повноцінний агроаудит легко покриваються стандартними відсотками по кредиту, економічно недоцільно для малих.

Джерело: сформовано автором на основі [66]

Додаток Б

Порівняння динаміки органічного виробництва деяких європейських країн та України

Таблиця Б.1

Динаміка органічного виробництва деяких європейських країн та України за 5 останніх років

Рік	Площа органічних с.-г. угідь, тис га	Частка органічних угідь у їх загальній площі, %	Кількість органічних господарств, од.
<i>Німеччина</i>			
2015	1088,8	6,5	25078
2016	1251,3	7,5	27132
2017	1373,2	8,2	29764
2018	1521,3	9,1	31713
2019	1613,8	9,7	34136
<i>2019 р. до 2015 р., %</i>	<i>148</i>	<i>149</i>	<i>136</i>
<i>Франція</i>			
2015	1375,3	5,0	28884
2016	1538,0	5,5	32264
2017	1744,4	6,3	36691
2018	2035,0	7,3	41632
2019	2240,8	7,7	41196
<i>2019 р. до 2015 р., %</i>	<i>162</i>	<i>154</i>	<i>142</i>
<i>Польща</i>			
2015	580,7	3,8	22277
2016	536,6	3,7	22435
2017	494,9	3,4	20257
2018	484,7	3,4	19224
2019	507,6	3,5	18655
<i>2019 р. до 2015 р., %</i>	<i>87</i>	<i>92</i>	<i>83</i>
<i>Україна</i>			
2015	410,6	1,0	210
2016	381,2	0,9	294
2017	389,0	0,7	304
2018	309,1	0,7	501
2019	467,9	1,1	470
<i>2019 р. до 2015 р., %</i>	<i>113</i>	<i>110</i>	<i>223</i>

Джерело: сформовано автором на основі [10; 12; 27, с. 207–209]

Додаток В

Показники розвитку органічного сільськогосподарського виробництва

Таблиця В.1

Основні показники розвитку органічного виробництва [6, 113]

Області	Стан сільськогосподарського виробництва							
	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
Вінницька	1725,5	195,4	885,5	7,03	9297	146	595	1893
Волинська	672,3	50,9	2586,3	3,91	2303	194	1421	580
Дніпропетровська	2126,8	315,7	1092,6	16,57	9104	101	402	3145
Житомирська	1113,8	124,4	628,6	3,05	3021	114	586	580
Закарпатська	200,4	22,1	1081,6	10,59	454	116	39	883
Запорізька	1902,2	218,9	1550,7	31,16	7997	88	170	2005
Івано-Франківська	397,1	83,2	754,4	6,85	1124	142	3461	531
Київська	1351,5	169,8	4215,3	9,82	7967	122	1190	1226
Кіровоградська	1765,7	277,2	404,6	53,27	9699	102	105	2591
Львівська	793,4	83,2	3644,1	2,21	2254	127	360	792
Миколаївська	1699,7	273,8	441,6	3,55	6408	100	221	3252
Одеська	2075,3	252,5	736,7	57,31	8792	124	69	3650
Полтавська	1774,3	263,1	4288,9	36,85	9963	101	950	1903
Рівненська	656,1	59,1	3602,5	6,05	1505	145	792	356
Сумська	1226,8	196,2	3432,2	5,36	4986	145	519	652
Тернопільська	856,9	133,6	2206,0	6,96	2950	181	488	633
Харківська	1932,9	343,1	4109,8	1,38	8635	95	512	1256
Херсонська	1778,7	160,6	4970,8	52,56	5664	83	205	1934
Хмельницька	1254,5	151,2	1963,7	7,78	4626	119	644	1099
Черкаська	1272,0	198,2	1806,5	39,43	6587	123	1326	1294
Чернівецька	330,8	39,6	405,3	11,18	1087	69	310	548
Чернігівська	1422,3	154,2	8326,3	29,51	5354	154	673	644

Основні показники розвитку органічного виробництва [6, 113]

Області	Стан сільськогосподарського виробництва							
	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16
Вінницька	71,1	1560,4	8039	27184	758,7	0,7	0,0	58,1
Волинська	58,3	1035,3	6234	21806	494,7	0,9	0,1	31,4
Дніпропетровська	114,8	3206,5	6661	30251	515,9	53,3	39,8	131,3
Житомирська	62,9	1220,2	7048	21411	498,8	1,0	1,5	60,6
Закарпатська	41,7	1256,8	7063	27268	790,7	1,2	0,1	38,1
Запорізька	85,8	1705,8	5859	24984	386,6	17,5	9,6	80,8
Івано- Франківська	57,0	1373,3	9979	26087	766,3	6,9	2,7	37,0
Київська	112,5	1767,9	7811	26531	670,7	7,1	4,6	131,3
Кіровоградська	67,8	945,6	6503	31888	347,6	6,2	1,5	43,5
Львівська	70,2	2522,0	8925	21492	984,3	2,6	0,3	84,9
Миколаївська	70,3	1131,1	6263	27038	356,9	16,3	6,0	48,7
Одеська	72,7	2380,3	5417	31017	784,7	2,6	1,0	96,7
Полтавська	123,8	1400,4	7594	30390	527,3	75,5	19,4	93,4
Рівненська	49,0	1157,3	5945	21938	607,9	0,6	0,1	35,2
Сумська	62,9	1081,4	7398	26793	333,6	132,5	70,0	47,5
Тернопільська	46,8	1045,9	8371	29035	572,2	1,9	11,7	32,6
Харківська	86,9	2675,6	6512	32237	507,2	52,4	6,5	100,2
Херсонська	52,9	1037,6	6501	24450	401,2	26,8	4,9	42,8
Хмельницька	59,6	1364,7	7455	30477	542,7	3,4	0,0	52,4
Черкаська	76,9	1206,4	7913	33646	522,3	0,6	0,5	62,6
Чернівецька	37,4	904,4	5116	33264	513,7	0,1	0,0	21,7
Чернігівська	69,7	1005,8	7912	24065	350,1	0,7	0,0	39,1

Основні показники розвитку органічного виробництва [6, 113]

Області	Стан сільськогосподарського виробництва							
	X17	X18	X19	X20	X21	X22	X23	X24
Вінницька	99,7	1	0	1	0	4,7	4,0	0,38
Волинська	5,3	0	0	0	0	4,3	4,2	0,36
Дніпропетровська	576,9	234	1	1	1	4,7	4,1	0,85
Житомирська	12,7	2	1	1	1	4,3	3,9	0,23
Закарпатська	3,7	4	0	0	0	4,1	4,0	0,28
Запорізька	173,4	66	0	1	1	4,8	4,1	0,30
Івано- Франківська	205,0	1	1	0	0	4,4	4,1	0,15
Київська	84,4	2	1	2	1	4,4	4,1	0,67
Кіровоградська	12,8	3	1	0	0	4,1	3,8	0,03
Львівська	88,9	42	1	2	0	4,6	4,0	0,51
Миколаївська	12,1	21	0	1	1	4,4	3,9	0,52
Одеська	33,1	15	0	1	0	4,8	3,9	0,98
Полтавська	51,0	2	1	1	1	4,5	4,1	0,33
Рівненська	5,9	4	1	0	0	4,6	4,1	0,10
Сумська	21,7	23	0	1	0	4,6	4,0	0,38
Тернопільська	9,4	3	0	0	0	4,5	4,1	0,02
Харківська	106,5	14	0	3	0	5,1	4,1	1,00
Херсонська	17,8	2	1	1	0	4,2	3,8	0,21
Хмельницька	20,3	2	0	1	0	4,3	4,0	0,11
Черкаська	51,8	7	0	1	0	4,5	4,0	0,48
Чернівецька	2,4	2	0	0	0	4,4	4,1	0,16
Чернігівська	27,5	16	0	0	0	4,2	3,9	0,00

Основні показники розвитку органічного виробництва [6, 113]

Області	Стан сільськогосподарського виробництва			
	X25	X26	X27	X28
Вінницька	3,74	3,07	64	2
Волинська	3,35	2,98	19	0
Дніпропетровська	3,80	3,67	22	1
Житомирська	3,38	2,87	34	5
Закарпатська	3,05	2,61	18	0
Запорізька	3,81	3,19	18	1
Івано-Франківська	2,99	3,22	11	1
Київська	3,33	2,70	83	37
Кіровоградська	3,84	2,76	12	1
Львівська	3,22	2,65	32	4
Миколаївська	3,87	3,28	45	0
Одеська	3,29	2,98	40	0
Полтавська	3,56	3,18	27	11
Рівненська	3,63	3,29	22	0
Сумська	3,89	3,43	7	0
Тернопільська	3,45	2,83	10	0
Харківська	3,92	3,86	25	1
Херсонська	3,33	3,18	54	0
Хмельницька	3,85	2,73	25	0
Черкаська	3,27	2,57	16	0
Чернівецька	3,62	3,01	4	0
Чернігівська	3,73	2,29	16	1

Додаток Г

Показники розвитку органічного сільськогосподарського виробництва

Таблиця Г.1

Нормовані показники здатності ефективного розвитку та функціонування кластеру органічного сільськогосподарського виробництва

Області	Стан сільськогосподарського виробництва							
	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
Вінницька	0,79	0,54	0,06	0,10	0,93	0,62	0,16	0,47
Волинська	0,24	0,09	0,28	0,05	0,19	1,00	0,40	0,07
Дніпропетровська	1,00	0,91	0,09	0,27	0,91	0,26	0,11	0,85
Житомирська	0,47	0,32	0,03	0,03	0,27	0,36	0,16	0,07
Закарпатська	0,00	0,00	0,09	0,16	0,00	0,38	0,00	0,16
Запорізька	0,88	0,61	0,14	0,53	0,79	0,15	0,04	0,50
Івано-Франківська	0,10	0,19	0,04	0,10	0,07	0,58	1,00	0,05
Київська	0,60	0,46	0,48	0,15	0,79	0,42	0,34	0,26
Кіровоградська	0,81	0,79	0,00	0,93	0,97	0,26	0,02	0,68
Львівська	0,31	0,19	0,41	0,01	0,19	0,46	0,09	0,13
Миколаївська	0,78	0,78	0,00	0,04	0,63	0,25	0,05	0,88
Одеська	0,97	0,72	0,04	1,00	0,88	0,44	0,01	1,00
Полтавська	0,82	0,75	0,49	0,63	1,00	0,26	0,27	0,47
Рівненська	0,24	0,12	0,40	0,08	0,11	0,61	0,22	0,00
Сумська	0,53	0,54	0,38	0,07	0,48	0,61	0,14	0,09
Тернопільська	0,34	0,35	0,23	0,10	0,26	0,90	0,13	0,08
Харківська	0,90	1,00	0,47	0,00	0,86	0,21	0,14	0,27
Херсонська	0,82	0,43	0,58	0,92	0,55	0,11	0,05	0,48
Хмельницька	0,55	0,40	0,20	0,11	0,44	0,40	0,18	0,23
Черкаська	0,56	0,55	0,18	0,68	0,64	0,43	0,38	0,28
Чернівецька	0,07	0,05	0,00	0,18	0,07	0,00	0,08	0,06
Чернігівська	0,63	0,41	1,00	0,50	0,52	0,68	0,19	0,09

Джерело: власні розрахунки автора

Таблиця Г.2

Нормовані показники здатності ефективного розвитку та функціонування кластеру органічного сільськогосподарського виробництва

Області	Стан сільськогосподарського виробництва							
	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16
Вінницька	0,39	0,28	0,60	0,47	0,65	0,00	0,00	0,33
Волинська	0,24	0,06	0,23	0,03	0,25	0,01	0,00	0,09
Дніпропетровська	0,90	1,00	0,32	0,72	0,28	0,40	0,57	1,00
Житомирська	0,30	0,14	0,40	0,00	0,25	0,01	0,02	0,35
Закарпатська	0,05	0,15	0,40	0,48	0,70	0,01	0,00	0,15
Запорізька	0,56	0,35	0,15	0,29	0,08	0,13	0,14	0,54
Івано-Франківська	0,23	0,20	1,00	0,38	0,66	0,05	0,04	0,14
Київська	0,87	0,38	0,55	0,42	0,52	0,05	0,07	1,00
Кіровоградська	0,35	0,02	0,29	0,86	0,02	0,05	0,02	0,20
Львівська	0,38	0,70	0,78	0,01	1,00	0,02	0,00	0,58
Миколаївська	0,38	0,10	0,24	0,46	0,04	0,12	0,09	0,25
Одеська	0,41	0,64	0,06	0,79	0,69	0,02	0,01	0,68
Полтавська	1,00	0,22	0,51	0,73	0,30	0,57	0,28	0,65
Рівненська	0,13	0,11	0,17	0,04	0,42	0,00	0,00	0,12
Сумська	0,30	0,08	0,47	0,44	0,00	1,00	1,00	0,24
Тернопільська	0,11	0,06	0,67	0,62	0,37	0,01	0,17	0,10
Харківська	0,57	0,77	0,29	0,88	0,27	0,40	0,09	0,72
Херсонська	0,18	0,06	0,28	0,25	0,10	0,20	0,07	0,19
Хмельницька	0,26	0,20	0,48	0,74	0,32	0,02	0,00	0,28
Черкаська	0,46	0,13	0,58	1,00	0,29	0,00	0,01	0,37
Чернівецька	0,00	0,00	0,00	0,97	0,28	0,00	0,00	0,00
Чернігівська	0,37	0,04	0,57	0,22	0,03	0,00	0,00	0,16

Джерело: власні розрахунки автора

Таблиця Г.3

Нормовані показники здатності ефективного розвитку та функціонування кластеру органічного сільськогосподарського виробництва

Області	Стан сільськогосподарського виробництва							
	X17	X18	X19	X20	X21	X22	X23	X24
Вінницька	0,17	0,00	0,00	0,33	0,00	0,60	0,50	0,38
Волинська	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,20	1,00	0,36
Дніпропетровська	1,00	1,00	1,00	0,33	1,00	0,60	0,75	0,85
Житомирська	0,02	0,01	1,00	0,33	1,00	0,20	0,25	0,23
Закарпатська	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,50	0,28
Запорізька	0,30	0,28	0,00	0,33	1,00	0,70	0,75	0,30
Івано-Франківська	0,35	0,00	1,00	0,00	0,00	0,30	0,75	0,15
Київська	0,14	0,01	1,00	0,67	1,00	0,30	0,75	0,67
Кіровоградська	0,02	0,01	1,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03
Львівська	0,15	0,18	1,00	0,67	0,00	0,50	0,50	0,51
Миколаївська	0,02	0,09	0,00	0,33	1,00	0,30	0,25	0,52
Одеська	0,05	0,06	0,00	0,33	0,00	0,70	0,25	0,98
Полтавська	0,08	0,01	1,00	0,33	1,00	0,40	0,75	0,33
Рівненська	0,01	0,02	1,00	0,00	0,00	0,50	0,75	0,10
Сумська	0,03	0,10	0,00	0,33	0,00	0,50	0,50	0,38
Тернопільська	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,40	0,75	0,02
Харківська	0,18	0,06	0,00	1,00	0,00	1,00	0,75	1,00
Херсонська	0,03	0,01	1,00	0,33	0,00	0,10	0,00	0,21
Хмельницька	0,03	0,01	0,00	0,33	0,00	0,20	0,50	0,11
Черкаська	0,09	0,03	0,00	0,33	0,00	0,40	0,50	0,48
Чернівецька	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,30	0,75	0,16
Чернігівська	0,04	0,07	0,00	0,00	0,00	0,10	0,25	0,00

Джерело: власні розрахунки автора

Таблиця Г.4

Нормовані показники здатності ефективного розвитку та функціонування кластеру органічного сільськогосподарського виробництва

Області	Стан сільськогосподарського виробництва			
	X25	X26	X27	X28
Вінницька	0,81	0,50	0,76	0,05
Волинська	0,39	0,44	0,19	0,00
Дніпропетровська	0,87	0,88	0,23	0,03
Житомирська	0,42	0,37	0,38	0,14
Закарпатська	0,06	0,20	0,18	0,00
Запорізька	0,88	0,57	0,18	0,03
Івано-Франківська	0,00	0,59	0,09	0,03
Київська	0,37	0,26	1,00	1,00
Кіровоградська	0,69	0,45	0,10	0,03
Львівська	0,25	0,23	0,35	0,11
Миколаївська	0,95	0,63	0,52	0,00
Одеська	0,32	0,44	0,46	0,00
Полтавська	0,61	0,57	0,29	0,30
Рівненська	0,69	0,64	0,23	0,00
Сумська	0,97	0,73	0,04	0,00
Тернопільська	0,49	0,34	0,08	0,00
Харківська	1,00	1,00	0,27	0,03
Херсонська	0,37	0,57	0,63	0,00
Хмельницька	0,92	0,28	0,27	0,00
Черкаська	0,30	0,18	0,15	0,00
Чернівецька	0,68	0,46	0,00	0,00
Чернігівська	0,80	0,00	0,15	0,03

Джерело: власні розрахунки автора

Додаток Д

Основні бюджетні асигнування ЄС на перехід до екологічних практик

Таблиця Д.1

Основні бюджетні асигнування ЄС на перехід до екологічних і кліматичних практик та органічного сільського господарства в рамках програми CAP на 2014–2020 рр. [1]

Розподіл бюджету	Млрд євро	% від загального бюджету ЄС для с/г виробництва
1	2	3
<i>Бюджетний розподіл для Першої та Другої частини CAP</i>		
1. Перша частина – Європейський сільськогосподарський фонд гарантування (EAGF) – Витрати на прямі виплати пов’язані з ринком	312,7	76 %
2. Друга частина – Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій (EAFRD) – прийнято Європейською комісією	99,0	24 %
3. Загальний бюджет ЄС для сільського господарства	411,7	100 %
<i>Зелена компонента (Перша частина)</i>		
4. Загальний національний граничний розмір прямих виплат на 2014-2020 рр.	297,6	72,3 %
5. Екологічна компонента (максимум 30 % прямих платежів)	89,3	21,7 %
<i>Проблеми клімату та навколишнього середовища (Частина друга)</i>		
6. Внесок у вирішення проблем навколишнього середовища та клімату, включаючи органічне сільське господарство (мінімум 30 % від EAFRD)		
<i>Підтримка органічного сільського господарства (виплати на перехідний період та підтримку)</i>		
7. Підтримка органічного сільського господарства у рамках EAFRD – прийнято Європейською комісією	6,3	1,5 %
8. Загальні державні витрати (ЄС та держави-члени) на підтримку органічного сільськогосподарського виробництва	9,9	-
<i>Загальні видатки на охорону навколишнього середовища та зміни клімату для сільського господарства (Перша та Друга частини)</i>		
9. Бюджет ЄС на перехід до органічного та дружного до навколишнього середовища сільського господарства	119,0	28,9 %

Додаток Е

Національні логотипи органічної продукції країн світу

Таблиця Е.1

Логотипи органічної продукції країн світу

Національний логотип органічної продукції Німеччини Bio-Siegel	
Логотип органічної продукції ЄС	
Офіційний державний логотип для маркування органічних продуктів Франції	
Французький логотип Bio-Coherence	

<p>Національний органічний логотип Міністерства сільського господарства США</p>	
<p>Канадський національний органічний логотип</p>	
<p>Український національний органічний логотип</p>	

Джерело: сформовано на основі [2; 3; 6; 7; 85; 139]

Додаток Ж

Основні бюджетні асигнування ЄС на перехід до екологічних практик

Таблиця Ж.1

Державна підтримка органічного сільського господарства у рамках Національного плану дій Данії на 2014–2020 рр. [100]

Напрями підтримки	Заходи підтримки
1	2
Підтримка органічних виробників	Майже 5,4 млн євро на інвестиції в органічне сільськогосподарське виробництво
	понад 1,3 млн євро на консультативну службу щодо органічного виробництва
	майже 1,1 млн євро на проекти, спрямовані на місцеві продажі та розвиток органічної продукції
Розвиток органічного сектору	понад 3 млн євро Інвестиційному фонду Данії для інвестицій в органічні дослідження
	4 млн євро на Зелену програму розвитку (GUDP) та Міжнародний центр досліджень органічних харчових систем (ICROFS)
	початок систематизації та поширення знань про корисну дію органіку для суспільства
Сталий розвиток	3,6 млн євро на підтримку збереження та сталості органічних ферм і субсидування експериментальних органічних проектів
	понад 1,3 млн євро за рік для підтримки потенціалу розвитку та конкурентоспроможності органічного сільського господарства через Фонд органічного сільського господарства
	робота над виділенням ще 670 тис. євро за рік для органічних проектів з особливим пріоритетом, що фінансуються із сільськогосподарських фондів
Реалізація органіку	виділення урядом понад 3,3 млн євро на стимулювання збуту на внутрішньому ринку
	робота над спрощенням контролю вимог загального регулювання ЄС для супермаркетів щодо використання органічної сировини
Експорт органіку (2015-2018 рр.)	4,5 млн євро на підтримку різноманітних експортних заходів для органічного бізнесу Данії
	зосередження уваги на співпраці з посольствами та Національним форумом діалогу щодо експорту органічних речовин
	підсилення урядом діалогу із державними установами щодо стратегічних експортних ринків, де місцеві органічні виробники мають можливість використовувати нові ринкові потенціали
	полегшення експорту органічних продуктів з Данії до Китаю
	стимулювання подачі заявок на субсидії на підвищення збуту в ЄС
Субсидії на органік	запуск цільової субсидії – Схеми субсидій на органічні землі із базовою субсидією майже 117 євро на один гектар щорічно

Продовження табл. Ж.1

	продовження надання доплати у розмірі 161 євро на один гектар за рік для Схеми субсидій на органічні землі для перехідного періоду протягом перших двох років конверсії
Підтримка виробництва рослин, фруктів та ягід	запровадження доплати у розмірі 67 євро на один гектар за рік для органічних районів з обмеженим використанням азоту
	запровадження надбавки 537 євро на один гектар за рік для органічних районів, що використовуються для виробництва плодоовочевої продукції
Боротьба з шкідниками та хворобами	160 000 євро на опрацювання заявок та отримання дозволів на використання альтернативних пестицидів або на компенсації частини платежів за дозволи
	зміна Міністерством охорони навколишнього середовища положення про виключення певних пестицидів зі списку дозволених в органічному сільському господарстві
Розвиток білкового кормовиробництва	забезпечення подальшої участі Данії у проєкті PPP
	майже 700 тис. євро на розроблення тестів на органічні види та види за програмою GUDP
Розвиток органічного тваринництва	понад 500 000 євро на розвиток органічного вирощування свиней
	створення комітету з підтримки розведення, виробничих систем та реалізації продукції органічного свиначарства
Стимулювання громадських закладів харчування	виділення урядом майже 8 млн євро на підтримку громадських закладів харчування з метою збільшення використання в них органічної продукції
	підтримка у розмірі майже 3 млн євро громадських установ, відповідальних за придбання та постачання продуктів
	розроблення нових цільових показників придбання органічних продуктів місцевими та регіональними адміністраціями
Органічні бренди	сприяння розвитку брендів органічної їжі для ресторанів, кафе та їдалень, що відповідають органічним вимогам
Навчання	співпраця уряду з інститутами сільськогосподарської освіти для подальшого просування органічного виробництва з метою підготовки органічних фермерів
	виділення урядом понад 1,6 млн євро на загальну освітню діяльність та перекваліфікацію
Сприяння розвитку органіку в місцевих муніципалітетах та школах	проведення семінарів для всіх муніципалітетів про майбутнє органічне партнерство
	щорічна публікація цифрових карт усіх органічних полів
	субсидії для шкіл, що продають органічні плоди та овочі

Додаток 3

Зразок анкети, який надавався органічним виробникам в рамках дослідження

АНКЕТА ВИРОБНИКАМ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

З метою дослідження діяльності виробників органічної продукції, просимо Вас дати відповіді на запитання, запропоновані в анкеті. Результати дослідження будуть використані виключно в наукових цілях. Конфіденційність використаної інформації гарантується.

1. Вкажіть, будь ласка, назву і місцезнаходження Вашого підприємства

а. повна назва підприємства _____

б. населений пункт _____

в. район _____

г. область _____

2. В якому році і за яким стандартом сертифіковане Ваше підприємство

а. рік _____

б. стандарт:

стандарти COROS

Стандарт з органічного виробництва Еквівалентний постанові Ради ЄС 834/07, 889/08

Стандарти BIOSWISS

Стандарти «БІОЛан»

Інше (вкажіть) _____

3. Вкажіть основні види органічної продукції, яку виробляє Ваше підприємство:

зерно (пшениця, жито, ячмінь, овес, кукурудза на зерно - підкреслити)

соняшник

цукрові буряки

гречка

ріпак

молоко

м'ясо

мед

інше (вкажіть) _____

4. Як Ви оцінюєте динаміку виробництва продукції Вашого підприємства:

о стрімке збільшення

о збільшення

о стабільність

о зниження

о стрімке зниження

о важко відповісти (вкажіть) _____

5. Чи є Ваше підприємство:

о прибутковим

о збитковим

6. Вкажіть (у відсотках) найбільш вагомі статті витрат на виробництво органічної продукції

1. Разові:

процедура сертифікації

інші (вкажіть) _____

2. Постійні:

матеріальні витрати

витрати на оплату праці

витрати на збут

витрати на стимулювання збуту

інші (вкажіть) _____

7. Через які канали збуту Ваше підприємство реалізує продукцію:

роздрібна мережа (магазини, супермаркети, гіпермаркети)

фірмова торгівля

ринок (ринкові ряди)

оптова торгівля

Інтернет – торгівля

переробні підприємства

заклади громадського харчування

інше (вкажіть) _____

8. Які з наведених чинників, на Ваш погляд, негативно впливають на збут органічної продукції? Вкажіть «силу» негативного впливу від 1 до 3, де 1 – незначний вплив, 2 – середній вплив, 3 – істотний вплив:

низька продуктивність системи органічного виробництва

недостатня кваліфікація операторів органічного виробництва

слабка поінформованість споживачів

наявність фальсифікованої продукції у торговельній мережі

відсутність чіткого маркування

висока ціна органічної продукції

недостатній доступ товаровиробників до збутових каналів наявність посередників на ринку

низький попит на органічну продукцію

низька купівельна спроможність споживачів

Ваша відповідь _____

9. Хто, на Вашу думку, має здійснювати контроль за відповідністю органічного виробництва стандартам:

державні органи

безпосередні товаровиробники

бізнес-організації

зарубіжні сертифікаційні органи

10. Ваше ставлення до доцільності і ефективності такого важеля управління як програми розвитку органічного виробництва:

- позитивне
- негативне
- важко відповісти

11. Якщо вважаєте доцільним розробку програм розвитку галузі, то на якому рівні їх слід розробляти:

- галузевому
- регіональному
- державному

12. З яких джерел, на Вашу думку, реально фінансувати програм:

- державного бюджету
- місцевих бюджетів
- спеціальних фондів
- власних коштів товаровиробників
- інвесторів
- змішаних джерел
- Ваша відповідь _____

13. Які заходи державної підтримки органічних товаровиробників необхідно забезпечити:

- субсидування сертифікації угідь і виробництва
- пільгове оподаткування
- пільгове кредитування
- запровадження первинної переробки продукції
- розбудова інфраструктури ринку

14. Як впливає (може вплинути) функціонування Вашого органічного господарства на розвиток села/міста/регіону:

- створено додаткових робочих місць
- участь у співфінансуванні будівництва об'єктів соціальної інфраструктури (шкіл, дитячих садків, дитячих майданчиків, лікарень, інше)
- участь у будівництві (ремонті) доріг
- облаштування території
- агро туризм
- інше (вказіть) _____

Щиро дякуємо Вам за допомогу і бажаємо успіхів!

Додаток И

Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження

АСАМБЛЕЯ АГРАРНИХ ПАЛАТ УКРАЇНИ

79018, Україна, м. Львів, вул. Залізнична, 16/2-й пов.
факс.: (032)294-84-02; тел.: (032) 294-84-03
Код ЄДРПОУ 42717606

Від № 24/12-20 від 18.12.2020

**У спеціалізовану вчену раду
по захисту дисертаційних
робіт на здобуття наукового
ступеня доктора філософії**

Довідка

про використання результатів дисертаційного дослідження на здобуття
наукового ступеня доктора філософії

Гвоздь Оксани Миколаївни

Результати SWOT-аналізу ринку органічної продукції на основі наявних
можливостей та загроз, сильних та слабких сторін прийнято до
впровадження Асамблеєю Аграрних палат України для використання в
процесі розробки стратегії діяльності з урахуванням чинників зовнішнього
середовища.

Голова Асамблеї
Аграрних палат України

І. М. Вуйцик

ЗАХІДНО-УКРАЇНЬСЬКА РЕГІОНАЛЬНА АГРОПРОМИСЛОВА БІРЖА

79018, Україна, м. Львів, вул. Запівнича, 16, ЄДРПОУ 23970563
IBAN UA10322313000026001000026972 AT «Укресімбанк», ІПН 239705613072
тел./факс.: (0322) 294-84-03, www.zurab.lviv.ua
e-mail: zurab@zurab.lviv.ua

Вих. №120/12-20 від "17" грудня 2020 р.

**У спеціалізовану вчену раду
по захисту дисертаційних
робіт на здобуття наукового
ступеня доктора філософії**

Довідка

про використання результатів дисертаційного дослідження на здобуття
наукового ступеня доктора філософії

Гвоздь Оксани Миколаївни

Обґрунтування та аналіз системного підходу до формування Стратегії розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні та необхідності практичних дій на кожному підприємстві з використанням наданої державою інституційної підтримки, як комплекс взаємопов'язаних заходів впроваджуються в управлінні Західно-Української регіональної агропромислової біржі.

Голова Біржового комітету

В. А. Врига

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
тел./факс (032) 261-60-48, тел. 260-34-02
<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua
Код ЗКПО 02070987, Державна Казначейська служба України
МФО 820172, р.р. UA 468201720343101002200001061
№ свідоцтва 17701483, ін. код, № 020709813029
Валютний рахунок UA 118201720343661002300001061,
UA 058201720343691001300001061 в Укресіббанку
м. Львів, МФО 322313
№ 16.10-Н від 26.04.21

1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine
Phone/Fax: +38 (032) 261-60-48, 260-34-02
<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua
Code ZKPO 02070987 State Treasury Service of Ukraine
MFC 820172, Settlement Acc. UA 468201720343101002200001061
Certificate No. 17701483, Tax ID 020709813029
Foreign Currency Acc.No. UA 118201720343661002300001061,
UA 058201720343691001300001061
in Lviv Branch of Ukresibbank MFO 322313
на № _____ бл.1

ДОВІДКА

Видана Гвоздь Оксані Миколаївній про те, що результати її дисертаційної роботи на тему "Державне регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні" використано в навчальному процесі на економічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка під час викладання дисциплін: "Державне адміністрування та регулювання", "Державне регулювання економіки".

Проректор
з наукової роботи

Р.Є. Гладішевський

Додаток К
Список публікацій здобувача

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1.1. В іноземних наукових періодичних виданнях та наукових фахових виданнях України, віднесених до міжнародних наукометричних баз:

1. Гвоздь О. М. До проблеми державного регулювання органічного аграрного ринку України. *Європейський журнал економіки та менеджменту*. 2019. Том 5, Вип. 2. С. 90-96. (Index Copernicus) (0,432 друк. арк.).

1.2. У наукових фахових виданнях України:

2. Гвоздь О. М., Горинь М. О. До проблеми ціноутворення на ринку агропромислової продукції в Україні. *Формування ринкової економіки України: збірник наукових праць Львівського національного університету імені Івана Франка*. 2016. Вип. 36. С. 3-7. (Особистий внесок автора: здійснено аналіз і оцінку основних принципів ціноутворення на ринку агропромислової продукції, виявлено тенденції зміни основних параметрів ринку, ідентифіковано проблеми формування ціни та їх основні способи поліпшення, 0,512/0,206 друк. арк.).

3. Гвоздь О. М. Органічне сільськогосподарське виробництво: сутність та основні проблеми. *Вісник Львівського університету: Серія економічна*. 2018. Вип. 55. С. 20-27 (0,583 друк. арк.).

4. Hvozdz O. M., Goryn M. O. State regulation of organic farming in Canada and Ukraine: an overview of key indicators and comparative analysis of both countries. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2020. Вип. 4 (2). С. 125-132 (Особистий внесок автора: ідентифіковано особливості органічного сільськогосподарського виробництва, виокремлено і доповнено основні етапи розвитку органічного виробництва, проведено компаративний аналіз державного регулювання органіки в Канаді та Україні, 0,508/0,291 друк. арк.).

5. Гвоздь О. М. Особливості ціноутворення на органічну продукцію та державної підтримки органічного виробника в ринкових умовах України. *Економіка та суспільство*. 2021. №25. С. 20-27 (0,367 друк. арк.).

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Гвоздь О. М. До проблеми теоретичного аналізу ціноутворення на ринку агропромислової продукції. *Сучасний менеджмент: витоки, реалії та перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції. м. Дубляни, 4 березня, 2017 р. С. 16-19. (0,171 друк. арк.).

7. Гвоздь О. М. Теоретичні засади стратегічного планування на підприємствах АПК. *Актуальні проблеми функціонування господарської системи України*: збірник матеріалів доповідей учасників XXIV Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених. Львів, 19-20 травня 2017 р. С. 34–35. (0,133 друк. арк.).

8. Гвоздь О. М. Органічне сільськогосподарське виробництво: сутність та основні проблеми. *Управління інноваційними процесами в економічній системі України*: збірник матеріалів доповідей учасників III Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Львів, 22-23 грудня 2017 р. С. 11-13. (0,163 друк. арк.).

9. Гвоздь О. М. Європейський досвід правового регулювання органічного виробництва. *Теорія та практика менеджменту безпеки*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк, 14 травня 2019 р. С. 9-10. (0,171 друк. арк.).

10. Гвоздь О. М. Порівняльний аналіз державного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва Канади та України. *Актуальні проблеми функціонування господарської системи України*: збірник матеріалів доповідей учасників XXVII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених. Львів, 20 листопада 2020 р. С. 72-74. (0,169 друк. арк.).

11. Гвоздь О. М. Формування стратегії державного регулювання розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в Україні. *Проблеми та перспективи розвитку економіки України: погляд молоді*: матеріали XXIII Всеукраїнської науково-практичної конференції. Черкаси, 6-7 квітня 2021 р. С. 58-62. (0,159 друк. арк.).

12. Hvozdz O. M. Strategy formation of organic agricultural production's state regulation in Ukraine. Сучасні економічні аспекти розвитку держав, регіонів та суб'єктів господарювання: матеріали спеціалізованої наукової конференції. Полтава, 23 квітня 2021 р. С. 21-23 (0,161 друк. арк.).

Апробація результатів дисертаційної роботи

№ п/п	Тип конференції	Назва конференції	Місце і дата проведення	Тип участі
1	Всеукраїнська науково-практична конференція	Сучасний менеджмент: витоки, реалії та перспективи розвитку	Дубляни, ЛНАУ, 4 березня, 2017 р	Очна
2	Міжнародна науково-практична конференція	Актуальні проблеми функціонування господарської системи України	Львів, ЛНУ ім. І. Франка, 19-20 травня 2017 р.	Заочна
3	Міжнародна науково-практична конференція	Управління інноваційними процесами в економічній системі України	Львів, ЛНУ ім. І. Франка, 22-23 грудня 2017 р.	Заочна
4	Міжнародна науково-практична конференція	Теорія та практика менеджменту безпеки	Луцьк, СНУ ім. Л. Українки, 14 травня 2019 р.	Заочна
5	Міжнародна науково-практична конференція	Актуальні проблеми функціонування господарської системи України	Львів, ЛНУ ім. І. Франка, 20 листопада 2020 р.	Заочна
6	XXIII Всеукраїнської науково-практичної конференції	Проблеми та перспективи розвитку економіки України: погляд молоді	Черкаси, Черкаський державний бізнес-коледж, 6-7 квітня 2021 р.	Заочна
7	Спеціалізована наукова конференція	Сучасні економічні аспекти розвитку держав, регіонів та суб'єктів господарювання	Полтава, Укрлогос, 23 квітня 2021 р.	Заочна

